

**ТҮРК-ИСЛАМ
БИРИМДИГИНЕ
ЧАКЫРЫК
TÜRK İSLAM
BİRLİĞİ'NE
ÇAĞRI**

**ХАРУН ЯХЬЯ
(АДНАН ОКТАР)
HARUN YAHYA
(ADNAN OKTAR)**

Bu kitapta kullanılan ayetler, Ali Bulaç'ın hazırladığı
"Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı" isimli mealden alınmıştır.

Birinci Baskı: Ağustos 2003

İkinci Baskı: Kasım 2009

**ARAŞTIRMA
YAYINCILIK**

Belediye Caddesi
Liman İş Merkezi No: 64
Sefaköy- İstanbul

Baskı: Seçil Ofset
100 Yıl Mahallesi MAS-SİT Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar-İstanbul
Tel: (0 212) 629 06 15

www.harunyahya.org - www.harunyahya.net

МАЗМУНУ

Экинчи басылмага баш сөз

Баш сөз

Киришүү

Ислам: дүйнөнү жарык кылган нур

Эмне үчүн Түрк-Ислам Биримдиги?

Кандай Түрк-Ислам Биримдиги?

Түрк-Ислам Биримдиги Мусулмандарга кандай пайдаларды алып келет?

АКШ, Ортоңку чыгыш жана Түрк-Ислам Биримдиги

Түрк-Ислам Биримдигинин Батыш дүйнөсү үчүн зарылдыгы

Түрк-Ислам Биримдиги сүйүнчүсү

Жыйынтык

Эволюция жаңылыштыгы

ОКУРМАНГА

* Автордун эмгектеринде эволюция теориясынын кыйрашына атайын орун беришинин себеби – бул теориянын ар түрдүү динге каршы бир философиянын негизин түзүгөндүгүндө. Жаратылуу жана натыйжада Аллахтын бар экендигинен баш тарткан дарвинизм 140 жылдан бери көптөгөн адамдардын ыйманын жоготушуна же жүрөктөрүндө күмөн жаралышына себеп болуп келди. Ошондуктан, бул теориянын бир калп экендигин ачык далилдөө - абдан маанилүү ыймандык милдет. Бул маанилүү кызматтын бардык адамдарга жеткирилиши зарыл.

* Дагы бир белгилей кетчү жагдай – бул китептердин мазмуну менен байланыштуу. Автордун бардык китептеринде ыйман темалары Куран аяттары негизинде түшүндүрүлүүдө, адамдар Аллахтын аяттарын үйрөнүүгө жана жашоого чакырылууда. Аллахтын аяттары менен байланыштуу бардык темалар окурмандын акылында эч кандай күмөн же суроо белгиси жаралбай турган негизде түшүндүрүлүүдө.

* Түшүндүрүүдө колдонулган чынчыл, жөнөкөй баян китептердин жаш-кары дебей бүт адамдардын оной түшүнүшүнө шарт түзүүдө. Таасирдүү жана жөнөкөй баян колдонулган китептер - «бир токтобой окулчу» китеп өзгөчөлүгүнө ээ. Динден баш тартуу бойунча өжөрлүк көрсөткөн адамдар да бул китептерде түшүндүрүлгөн чындыктардан таасирленүүдө жана түшүндүрүлгөндөрдү калпка чыгара албай келет.

* Бул китеп жана автордун башка эмгектерин окурмандар жалгыз окуса да, маектешүү чөйрөсүндө окушса да болот. Бул китептенден пайдаланууну каалагандардын чогуу маек курушу, тажрыйба жана пикирлерин ортого койушу пайдалуу болот.

* Ошондой эле, жалаң гана Аллахтын ыраазычылыгы үчүн жазылган бул китептердин таанылышы жана окулушуна себепчи болуу да чоң кызмат болмокчу. Себеби автордун бардык китептеринде далил жана ишендирүү тарабы абдан күчтүү. Ушул себептен динди түшүндүрүүнү каалагандар үчүн эң эффективдүү ыкма – бул китептерди окууга башка адамдарды да үндөө болмокчу.

* Бул эмгектерде башка кээ бир эмгектерде байкалчу жазуучунун жекече ойлору, шектүү булактарга таянган сөздөрү, ыйык нерселерге болгон керектүү адап жана урматка көңүл бурбаган баяндар, үмүтсүз, күмөн жаратуучу түшүндүрүүлөрдү жолуктурбайсыз.

АВТОР ЖАНА ЭМГЕКТЕРИ ЖӨНҮНДӨ

Эмгектеринде Харун Яхья атын колдонгон автор (Аднан Октар) 1956-жылы Анкарада (Түркия) төрөлгөн. Башталгыч, орто мектеп жана лицейди Анкарада аяктаган. Андан соң Стамбул Мимар Синан университетинин Көркөм өнөр факультетинде жана Стамбул университети Философия бөлүмүндө билим алган. 1980-жылдардан бери ыйман, илимий жана саясий темаларда көптөгөн эмгектер даярдады. Мындан тышкары, автордун эволюция теориясынын жактоочуларынын алдамчылык ыкмаларын, алардын жактаган нерселеринин (эволюция теориясынын) туура эместигин жана Дарвинизмдин кандуу идеологиялар менен болгон караңгы (жашыруун) байланыштарын ортого койгон абдан маанилүү эмгектери бар.

Харун Яхьянын эмгектери дээрлик 30000 сүрөттү камтыган жалпысы 45000 беттик бир эмгектер жыйнагынан турат жана бул эмгектер жыйнагы дүйнөнүн 60 тилине которулган.

Автордун эмгектеринде колдонгон аты чындыктан баш тартуучу пикирлерге каршы күрөшкөн эки пайгамбардын урматына, алардын атын эскерүү үчүн Харун (Муса пайгамбардын жардамчысы) жана Яхья (Иса пайгамбардын жардамчысы) аттарынан куралган. Автор тарабынан китептеринин сыртында колдонулган Расулуллахтын мөөрүнүн колдонулушунун символикалык мааниси – китептердин мазмуну менен байланыштуу. Бул мөөр Курани Керимдин Аллахтын акыркы китеби жана акыркы сөзү, Пайгамбарыбыз (С.А.В.)дын да хатем-ул анбия экендигин көрсөтөт. Автор жарыкка чыккан бардык эмгектеринде Куранды жана Расулуллахтын (С.А.В.) сүннөтүн өзүнө жол көрсөткүч кылууда. Ушундай жол менен баш тартуучу философия системаларынын бардык негизги жактаган нерселерин бир бирден жыгууну жана динге каршы багытталган каршы пикирлерди толугу менен оозун жабуучу «акыркы сөздү» айтууна максат кылууда. Абдан терең акыл (хикмат) ээси жана идеалдуу инсан Расулуллахтын (С.А.В.) мөөрү бул акыркы сөздү айтуу ниетинин бир дубасы катары колдонулуп келүүдө.

Автордун бардык эмгектериндеги орток, негизги максат – Куранга чакырууну бүт дүйнөгө жеткирүү, мындай жол менен адамдардын Аллахтын бар экендиги, жалгыздыгы жана акырет сыяктуу негизги ыйман темалары жөнүндө ой жүгүртүүлөрүнө түрткү болуу жана чындыктан (Аллахтан) баш тартуучу системалардын чирик фундаменттерин жана туура эмес иш-аракеттерин ачыкка чыгарып, адамзатка көрсөтүү.

Харун Яхьянын эмгектери Индиядан Америкага, Англиядан Индонезияга, Польшадан Босния-Герцоговинага, Испаниядан Бразилияга чейин дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө жактырылуу менен окулууда. Англис, француз, немец, италия, испан, португалия, урду, арап, албания, орус, босния, уйгур, индонезия тилдери сыяктуу

көптөгөн тилге которулган бул эмгектер Түркия сыртында да көптөгөн китеп окуучулар тарабынан окулуп келүүдө.

Дүйнөнүн бардык тараптарында окурмандардын көңүлүнөн орун алган бул эмгектер көптөгөн адамдардын ыйманга келишине, башкаларынын ыйманынын тереңдешине себепчи болууда. Китептерди окуп, анализдеген ар бир адам бул эмгектердин терең акыл, кыска-нуска, оңой түшүнүлө турган жана чын жүрөктөн чыккан сөздөр экендигин, акыл жана илимге таянгандыгын байкашууда. Бул эмгектер – ылдам таасир берүү, так натыйжа жаратуу, талашсыз жана толук илимий болуу өзгөчөлүктөрүнө ээ. Бул эмгектерди окуган жана булар жөнүндө терең ойлонгон адамдар материалисттик философия, атеизм жана ар кандай адашкан ой-пикир жана философиялардын чындыктан алыс экенин байкай алышат. Муну түшүнгөндөн кийин материализмди жактагандар ызалык, өжөрлүктөрү айынан гана жакташат, себеби илимий тараптан материализм жокко чыгарылды. Заманыбызда бардык чындыктан баш тартуучу агымдар Харун Яхья эмгектеринен илимий, идеялык жактан толук жеңилген абалда.

Шек жок, мындай өзгөчөлүктөр – Курандын терең мазмундуулугу жана өзгөчө баяндоосунун натыйжасы. Автор бул эмгектери менен мактанууну максат кылбайт, жалаң гана Аллахтын адамдарды туура жолго салуусуна себепчи болуу ниетинде. Мындан тышкары, бул эмгектердин жарыкка чыгып, таралышында акча табуу максат кылынбайт.

Бул чындыктарды эске алсак, адамдардын байкабаган чындыктарды байкашын камсыз кылган, алардын туура жолду табышына жардамчы болгон бул эмгектерди окууга үндөөнүн абдан маанилүү бир кызмат экендиги жакшы түшүнүктүү болот.

Бул баалуу эмгектерди таанытуу ордуна, адамдардын башын айланткан, пикирлерде кайчылаштыктар, күмөндөр жараткан, ыйманды куткарууда күчтүү жана так бир таасири болбогон демейки, монотондуу китептерди жайылтуу эмгек жана убакыт жоготуусуна алып келет. Негизги максат ыйманды куткаруу эмес, автордун адабий күчүн көрсөтүү болгон эмгектердин күчтүү таасирдүүлүккө жетиши кыйын. Бул бойунча шектенүү жаралгандар бар болсо, Харун Яхьянын эмгектеринин максатынын динсиздик менен күрөшүү жана Куран ахлагын жайуу гана экендигин бул кызматтын таасири, ийгиликтери жана окурмандардын ыраазы болгонунан байкашса болот.

Дүйнөдөгү зулум жана баш аламандыктар, Мусулмандар көрүп жаткан азаптардын негизги себебинин динсиздик пикирлеринин дүйнөдөгү өкүмчүлүгүнүн натыйжасы экендигин билүү зарыл. Бул абалдан кутулуу үчүн динсиздикти илим менен жеңүү, ыйман акыйкаттарын, чындыктарын ортого койуу жана Куран ахлагын адамдар түшүнө ала турган деңгээлде түшүндүрүү зарыл. Зулумдук, согуштар күчөгөн азыркы күндө бул кызматтын колдон келишинче ылдам болушу айдан ачык. Болбосо кеч болуп калышы мүмкүн.

Бул маанилүү кызматта алдыңкы ролду аркалаган Харун Яхья эмгектери, Аллахтын буйругу менен, XXI кылымда дүйнө инсандарын Куранда сүрөттөлгөн

бейпилдик жана тынчтыкка, чынчылдык жана адилеттүүлүккө, сулуулук жана бактылуулукка жеткирүүгө бир себепчи болмокчу.

ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИНЕ ЧАКЫРЫК

ЭКИНЧИ БАСЫЛМАГА БАШ СӨЗ

Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу Ислам ааламынын эле эмес, ар кандай диндеги, ар кандай улуттагы жана ар кандай көз-караштагы адамдардын кутулушу болот, бул биримдик бүт дүйнөгө сүйүү, бир туугандык, достук, молчулук жана береке алып келет. Түркиянын лидерлиги менен курула турган Түрк-Ислам Биримдиги жер жүзүнүн такыр башкача бир сулуулукка оролушуна, молчулук менен берекенин өтө көбөйүшүнө, искусствонун, кооздуктун жана илимдин абдан өнүгүшүнө, күчтүү жана тамырлуу бир маданияттын курулушуна себепчи болот. Аллахтын уруксаты менен Түрк-Ислам Биримдиги сөзсүз курулат. Бул Аллах белгилеген бир тагдыр.

Түрк-Ислам Биримдигинин табигый лидери болсо Түркия болот. Түркиянын лидерлигин бүт түрк тилдүү жана Мусулман өлкөлөр да чын жүрөктөн кабыл алып, каалашууда. Мунун негизинде Түркиянын тарыхый тажрыйбасы жана түрк элинин сансыз окуялар менен далилденген сонун адеп-ахлагы турат. Түрк элинин лидер болуу каалоосу эч качан бир расалык жогорулук көз-карашына таянбайт. Башкача айтканда, мунун маңызында «биз лидер бололу, башкалар бизге моюн сунсун» же «биз жогорубуз, башка элдер бизге моюн сунушу керек» деген сыяктуу акыл менен логикага сыйбас, болгондо да Куран ахлагына эч туура келбеген бир көз-караш жок. Адеп-ахлактык жогорулук мунун негизи. Лидерлик кызматы да негизи коргоого, колдоого, кызмат кылуу үчүн кыйынчылыкты жана жоопкерчиликти аркалоого бел байлоо иши, бир агалык кызматы сыяктуу болот

Түрк элинин бул тарыхый жоопкерчилигин орундатаарынын эң негизги далилдеринин бири болсо – Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын хадистеринде акыр заманда Стамбулга жана Түркияга өзгөчө көңүл бурулгандыгы. Пайгамбарыбыз (сав) хадистеринде кабар бергендей, Аз. Мехди (ас) Стамбулда кызмат кылып, чачыранды болгон түрк тилдүү мамлекеттерди бириктирип Түрк-Ислам Биримдигин курут жана жанында ыйык аманаттар менен бирге чыгат.

АЗ. МЕХДИ (АС)ДЫН СТАМБУЛДУ РУХАНИЙ КАРАТЫШЫ

Аз. Ибни Амрдан риваят кылынган. Расуллаллах (сав) мындай деген: Эй Үммөт! Алты нерсе бар; алар болмоюнча кыямат болбойт... Алтынчысы болсо мединанын элениши.

- Айтылды: Кайсы медина?

- Ал айтты: Константинополь (Стамбул)

(* Бул Константинопольдун Аз. Мехди (ас) тарабынан руханий элениши. (Кыямат Аламетлери, с. 204. Ramuz EI Ehadis 1/296)

Аллах Константинопольду (Стамбулду) өтө сүйгөн досторунун колу менен (Аз. Мехди (ас)) каратат... Алардан оору менен кайгыны алып салат. (Кыямат Аламетлери, s.181)

Аймактар анын (Аз. Мехди (ас)дын) өкүмдарлыгына кирет. Аллаха Таала анын (Аз. Мехди (ас)дын) колунда Константинопольдун (Стамбулдун) (руханий) каратылышын жеңил кылат. (Kitab-ül Burhan Fi Alamet-il Mehdiyyü-ül Ahir Zaman, s. 56)

АЗ. МЕХДИ (АС) ТҮРКТӨР АРАСЫНДА КЫЗМАТ КЫЛАТ

Аз. Мехди (ас) Румдан, б.а. түрктөрдөн (себеби, илгери Түркия Дийар-ы Рум деп аталган) кетпейт. (İş'afü'r-Rağibîn'den naklen, Tilsimler, s. 212.)

Тирмизиде орун алган бир хадисте «Аз. Мехди (ас) араптарга ээ болгонго чейин кыяматтын келбеши» (Тирмизи, Фитен: 43) айтылат, мындан анын араптардын арасынан чыкпашын түшүнөбүз. Себеби араптарга ээ болуу үчүн алардын сыртынан чыгышы керек. (Кыямат Аламетлери, s. 170)

Чыгыштан бир катар адамдар чыгат жана Аз. Мехди (ас)га негиз даярдашат. Аз. Мехди (ас) алар арасында өкүмдар болот. (İbni Mace, Kitab-ül Fiten: 35 (4088) Бул хадис чыгышта жайгашкан же чыгыштан келген бир элдин арасынан чыгаарын көрсөтүүдө – Аллахауалем- булар ал кездерде чыгышта жашап, анан Анадолуга (Түркияга) жайгашкан түрктөргө ишарат кылууда. (Кыямат Аламетлери, s. 171)

Ибни Халдун жана Куртуби Аз. Мехди (ас)дын меширик (чыгыш), Хорасан (Каспий деңизинин батышындагы аймак) жана Амударья тараптарынан (бул аймактар түрктөр жашаган аймактар) чыгаарын жазышат. (Macdonald, İslâm'ın Ansiklopedisi, 7:478.)

Булардын баары Аз. Мехди (ас)дын иш-аракетин түрктөрдүн арасында жүргүзөөрүн көрсөтүүдө. (Şaban Döğen, “Mehdi ve Deccal”, s. 172)

Сеййид Ахмед Хүсамеддин (р.а.) Истихрачнамесинде Аз. Мехди (ас)дын чыгаар жери жөнүндө мындай дейт:

«Мусулмандардан бир зат келет, ал заттын атак-даңкы Кавказдын эң улуштоосунан айланага күндүн нуру сыяктуу нур болот.» (Osman Yüksel Serdengeçti, Mabedsiz Şehir, Serdengeçti Neşriyatı: VI, s.107)

АЗ. МЕХДИ (АС) ЧАЧЫРАНДЫ ТҮРК ТИЛДҮҮ МАМЛЕКЕТТЕРДИ БИРИКТИРЕТ

...Жана ар кайсы тарапта менин уулума (Аз. Мехди (ас)га) жардам бере турган чачыранды түрк желектери чыгат. (Gaybeti Numani, s. 323)

...Аллах ага (Аз. Мехди (ас)га) Румду, Дейлемди, Синдди, Индияны, Кабилиахты жана Каспийди караттырат. (Şeyh Muhammed b. İbrahim-i Numani, Gaybet-i Numani s.

Пайгамбарыбыз (сав)дын хадисинде кабар берилгендей, Аз. Мехди (ас) алгач түрк желеги менен Түркиядан чыгат, анан жашыл желектүү Ислам өлкөлөрүнө да руханий ээ болот. Түрк-Ислам Биримдигинин түзүлүшүнө себеп болот жана ал биримдиктин руханий лидерлигин аркалайт. Бул жөнүндөгү хадис мындай:

Ал жылы кызыл желектин жана анан жашыл желектин ээси болгон уулум (Аз. Мехди (ас)дын) кайыптыгы жарыяланат. (Şeyh Muhammed b. İbrahim-i Numani, Gaybet-i Numani, s. 170)

АЗ. МЕХДИ (АС)ДЫН ЖАНЫНДА ЫЙЫК АМАНАТТАР БОЛОТ

Акыр заман хадистерин жазып жеткирген аалымдар акыр заман окуяларын өз доорлорундагы халифалык борборлоруна карап жазып калтырышкан. Ошондуктан Аз. Мехди (ас)дын чыгаар жери катары ар аалым өз доорунун халифалык борбору болгон Ирак, Шам (Дамаск), Куфа, Медина сыяктуу шаарларды белгилешкен. Бирок акыр заман окуялары ишке ашкан жер жөнүндөгү риваяттардын орток чекити – бул ал окуялардын баарынын халифалык борборунда ишке ашаары. Белгилүү болгондой, акыркы халифалык борбору – бул Стамбул. Халифалык өткөн кылымдын баштарында расмий жоюлду жана ошол күндөн бери дүйнөнүн башка эч бир жерине которулган жок. Ошентип бул руханий наамды коргогон жалгыз шаар – бул Стамбул. Пайгамбарыбыз (сав)дын эки желеги, кылычы жана көйнөгү менен башка ыйык аманаттар да Стамбулда Топкапы сарайында сакталуу турат.

Абдуллах б. Шурефеден риваят кылынды: «Аз. Мехди (ас)дын жанында кооздолгон абалда Пайгамбарыбыз (сав)дын желеги болот.» (Kitab-ül Burhan Fi Alamet-il Mehdiy-il Ahir Zaman, s.65)

Нуайм бин Хаммад Эбу Жафериден мындай риваят кылды; «Аз. Мехди (ас) Пайгамбарыбыз (сав)дын желеги, көйнөгү, кылычы, ишараттары, нуру жана сонун сөзү менен кунтан убагында чыгат.» (Ali b. Sultan Muhammed el-Kari el-Hanefi iRisaletü'l Meşreb elverdi fi mezhebil Mehdi)

Аз. Мехди (ас) Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын желеги менен чыгат. Ал желек тигилген эмес, кара жана төрт бурчтуу. Пайгамбарыбыз (сав)дын көзү өткөндөн бери эч ачылбаган болуп, Аз. Мехди (ас) тарабынан гана ачылат. (El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-i Mehdiy-il Muntazar, ss.41-42, 52, 54)

Алааматтарга келсек, (Аз. Мехди (ас)) жанында Аллах Элчисинин (сав) көйнөгү, кылычы, желеги болот. Ал желек Пайгамбардын (сав) көзү өткөндөн бүгүнкү күнгө чейин эч ачылган эмес. Аз. Мехди (ас) чыкканга чейин ачылбайт. (Kiyamet Alametleri, s.164)

Пайгамбар (сав)дын төө жүнүнөн желеги менен чыгат. Ал желек төрт бурчтуу,

тигишсиз жана түсү болсо кара. Анда бир хижр (белги) болот. Ал Расулуллах (сав)дын көзү өткөндөн бери ачылбаган болуп, Аз. Мехди (ас) чыкканда ачылат. (Kitab-ül Burhan Fi Alamat-il Mehdiyyu-il Ahir Zaman, s.23)

Акыр заманда Аз. Мехди (ас) тарабынан гана ачылаары айтылган бул Желектин маанилүү бир өзгөчөлүгү – бул анын Пайгамбарыбыз (сав)дын «көзү өткөндөн бери эч ачылбаган» болушу. Бүгүнкү күнгө чейин Осмон Императорлугу да кошо эч бир өлкө тарабынан Пайгамбар Мырзабыз (сав)га урмат кылып ачылбаган желек алып барылган согуштарда жана аземдерде кабынан да чыгарылган эмес. 1400 жылдан бери ушинтип сакталган желек Аз. Мехди (ас)дын келиши менен Ислам ахлагы орной турган доордо ачылууну күтүүдө.

ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИ КУРУЛГАНДА ЖЕР ЖҮЗҮНДӨ ЭЧ КАН ТӨГҮЛБӨЙТ

Түрк-Ислам Биримдиги китептин кийинки бөлүмдөрүндө терең каралгандай, Куран ахлагына таянган, ошондуктан ар кандай пикирдеги, ар кандай ишенимдеги, ар кандай улуттагы адамга боорукердик жана түшүнүүчүлүк менен мамиле кылган, бүт адамдардын укугун коргогон, бүт адамдарга бейпилдик алып келген бир бакубаттыктын жана тынчтыктын биримдиги болот. Түрк-Ислам Биримдиги бүт уруштарды, террордук акттарды, анархияны толугу менен токтотот, Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу менен бүт фитналар токтойт. Бул сонун биримдиктин түзүлүшү менен Иудейлер менен Христиандар да коопсуздук ичинде ибадат кыла ала турган, каалагандай соода жүргүзө турган, каалаган жеринде каалагандай отурукташа турган, өздөрүн толук коопсуздукта сезе турган шартка жетишет. Түрк-Ислам Биримдиги бир тамчы да кан төгүлбөстөн, Мусулмандардын сүйүү менен биригиши, боорукердик менен, жакшы сөз менен, акылдуу жана даанышман сөздөр менен достуктун жайылышы натыйжасында курулат.

Түрк-Ислам Биримдиги курулган кезде бүт уруштардын токтошу, бүт курал-жарактардын тынчышы, адамдардын тынчтык менен сүйүү ичинде жашашы Пайгамбар Мырзабыз (сав) да сүйүнчүлөгөн бир чындык. Пайгамбарыбыз (сав) Аз. Мехди (ас) доорунда жер жүзүндө эч кан төгүлбөшүн кабар берген. Аз. Мехди (ас) чыгып, Түрк-Ислам Биримдиги курулган доордо жер жүзүнө жайыла турган тынчтык, адилеттик, кооздук жана бейпилдик хадистерде төмөнкүчө кабар берилген:

*Адамдар бал аарыларынын башчыларынын айланасында чогулушу сыяктуу, Аз. Мехди (ас)дын айланасында чогулушат. (Аз. Мехди (ас)) Мурда зулумдукка толгон дүйнөнү адилеттикке толтурат. Адилеттиги ушундай даражада болгондуктан, **уктап жаткан бир адам да ойготулбайт жана БИР ТАМЧЫ КАН ДА ТӨГҮЛБӨЙТ.** Дүйнө Аср-ы Саадет (Пайгамбарыбыз (сав) доорундагы бакыт доору) дооруна кайткандай болот. (El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyyu-il Muntazar, s. 29 ve 48)*

*Аз. Мехди (ас) Пайгамбар (сав)дын жолунан жүрөт, **уктап жаткан кишини ойготпойт, КАН ДА ТӨГҮЛБӨЙТ.** (Muhammed B. Resul Al-Hüseyini El Berzenci, Kıyatet*

Alametleri, Patuk Yayınları, Kıyamet Alametleri, s. 163)

*(Аз. Мехди (ас)) доорунда бир адам да уйкусунан ойготулбайт, **БИР АДАМДЫН ДА МУРДУ КАНАБАЙТ.** (El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s. 44)*

*Ага (Аз. Мехди (ас)га) моюн сунгандар (Кааба тараптагы) рүкун менен макам арасында моюн сунушат. **Уктап жатканды ойготпойт, ЭЧ КАН ТӨГҮШПӨЙТ.** (El-Neyetemî, El-Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-il Mehdiyy-il Muntazar, s. 24)*

*Бул (Амир) да (Аз. Мехди (ас)) адамдар жер жүзүн мурда зулумдукка толтурган сыяктуу **ЖЕР ЖҮЗҮН АДИЛЕТТИККЕ ТОЛТУРАТ.** (Sünen-i İbn-i Mace, 10/348)*

*Зулумдук менен бузукулукка толгон **ДҮЙНӨ АЛ (АЗ. МЕХДИ (АС)) КЕЛГЕН СОҢ АДИЛЕТТИККЕ ТОЛУП ТАШАТ.** (El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s. 20)*

***АЗ. МЕХДИ (АС) ДООРУНДА АДИЛЕТТИК УШУНЧАЛЫК МОЛ БОЛГОНДУКТАН,** мажбурлап алынган ар бир мал-мүлк кайра ээсине тапшырылат. (El-Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s. 23)*

***АНЫН (АЗ. МЕХДИ (АС)ДЫН) АДИЛЕТТИГИ БҮТ ТАРАПКА ЖАЙЫЛАТ** жана адамдар арасында Аз. Пайгамбар (сав)дын сүннөтү менен мамиле кылат. Ал тургай, бирөөгө мал-мүлккө муктаж болгон ким бар болсо чакыр дейт, ал киши буйругун орундатканда, бир киши гана келет. (El-Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-il Mehdiyy-il Muntazar, s. 20)*

*Кыямат келиши үчүн убакыттан бир күндөн башка убакыт калбаган болсо да, Аллах менин ахли байтымдан бир затты (Аз. Мехди (ас)ды) жөнөтөт жер жүзү зулумдукка толгон сыяктуу, **АЛ ЖЕР ЖҮЗҮН АДИЛЕТТИККЕ ТОЛТУРАТ.** (Sünen-i Ebu Davud, 5/92)*

*Аз. Мехди (ас) менден, жер жүзү зулумдук менен кыйноого толгон сыяктуу, **АНЫ ТУУРАЛЫК МЕНЕН АДИЛЕТТИККЕ ТОЛТУРАТ.** (Süneni-i Ebu Davud, 5/93)*

*Идиши сууга толгон сыяктуу **ЖЕР ЖҮЗҮ ТЫНЧТЫККА ТОЛОТ.** Эч ким арасында бир **ДУШМАНДЫК КАЛБАЙТ. ЖАНА БҮТ ДУШМАНДЫКТАР, УРУШТАР, КЕКЕНҮҮЛӨР СӨЗСҮЗ ЖОГОЛОТ.** (Sahih-i Müslim, 1/136)*

*... Улуу Аллах Исламды кандай биз менен баштаган болсо Аны менен (Аз. Мехди (ас) менен) аягына чыгарат. Кандай биз аркылуу алар араларындагы **ШИРК МЕНЕН ДУШМАНДЫКТАН КУТУЛУП, ЖҮРӨКТӨРҮНӨ ДОСТУК МЕНЕН СҮЙҮҮ ОРНОГОН СЫЯКТУУ, (АЗ. МЕХДИ (АС)ДЫН КЕЛИШИ МЕНЕН) КАЙРАДАН ОШОНДОЙ БОЛОТ.** (Ahir Zaman Mehdisi'nin Alametleri, Celalettin Suyuti, s. 20)*

*... **АНЫН (АЗ. МЕХДИ (АС)) ДООРУНДА ЖАКШЫ АДАМДАРДЫН ЖАКШЫЛЫГЫ КӨБӨЙӨТ, ЖАМАНДАРГА КАРАТА ДА ЖАКШЫЛЫК КЫЛЫНАТ.** (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, s. 17)*

БАШ СӨЗ

Өтө кеңири бир аймакты жана болжол менен 1,5 миллиард Мусулманды камтыган Ислам дүйнөсүнүн негизги муктаждыктарынын бири болгон «Түрк-Ислам Биримдигин» колго алган бул китебибизде мындай биримдикти куруунун зарылдыгы жана шашылыштыгы жөнүндө сөз кылабыз.

Бүгүн Ислам дүйнөсүнүн абалы анализ кылынганда биринчи көзгө урунган жагдайлардын бири **Мусулмандардын өз ара бөлүнүүчүлүгү** болот. Кээ бир Ислам өлкөлөрүнүн арасында терең түшүнбөстүк жана карама-каршылыктар бар. Ал тургай, жакында эле Иран-Ирак согушу, Ирактын Кувейтке кол салышы, Пакистан-Бангладеш согушу сыяктуу Мусулман өлкөлөр арасында согуштар болуп өттү. Мусулман өлкөлөрдө көбүнчө этникалык жана саясий маселелер себебинен келип чыккан согуш менен уруштар да –мисалы Афганистанда, Йеменде, Ливияда, Иракта же Алжирде болгон сыяктуу- Ислам дүйнөсүнүн болушу керек болгондой болбой жатканын көрсөтүүдө. Мындан тышкары, Ислам дүйнөсүнүн төрт тарабында бир-биринен өтө айырмалуу диний жоромолдор, көз-караштар жана модельдер орун алган. Эмненин чындап Исламга туура келип, эмненин туура келбешин аныктай турган, бул багытта дүйнө Мусулмандарынын жалпысына багыт бере турган, аларды бир пикирге алып келе турган борбордук бир бийлик жок. Католиктердин Ватиканы, ортодоксалдык Христиандардын Патриархтары бар, ал эми Ислам дүйнөсүндө болсо диний бир биримдик жана борбор жок.

Бирок Ислам ахлагынын маңызында биримдик бар. Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав)дын көзү өткөндөн бери Ислам дүйнөсүнүн дайыма бир лидери болуп, ал макам Мусулмандардын диний темалардагы жол көрсөтүүчүсү болуп келген.

Учурда да Ислам дүйнөсүнүн баарына жол көрсөтө турган заманбап бир борбордук бийликти түзүүгө болот. Демократиялык негиздерге жана укуктун үстөмдүгү принцибине таянган борбордук бир Исламдык бийликтин жана бир Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу Ислам дүйнөсүнүн маселелеринин чечилишинде өтө маанилүү бир кадам болот.

Китептин эмки бөлүмдөрүндө терең карала тургандай, бул Түрк-Ислам Биримдиги;

1) Куран ахлагынын талабы болгон сүйүү, боорукердик, бир туугандык жана мээримге таянган бир түшүнүктө болушу зарыл, бүт адамдарды коргоп-колдоону көздөшү керек, бүт адамдарга өтө сапаттуу жана жаркын бир жашоо стандартын сунуусу зарыл.

2) Демократ жана тарапсыз (светтик) бир түзүлүштө болушу керек, Түрк-Ислам дүйнөсүн руханий бир лидерликтин астында бириктирип, бүт мамлекеттердин эгемендигин коргогон бир көңүл биримдигин курушу керек.

3) Ислам дүйнөсүнүн баарына кайрыла алышы керек, ошондуктан эң негизги Исламдык баалуулуктарга жана негиздерге таянып, **белгилүү бир мазхаптын же**

тарикаттын өкүлү болбошу керек.

4) **Адам укуктарына, демократияга, эркин ишкердикке** колдоо көрсөтүп, Ислам дүйнөсүнүн экономикалык, маданий жана илимий жактан өнүгүшүн негизги максат кылып белгилеши керек.

5) Башка өлкөлөр жана маданияттар менен өтө **ынтымактуу мамилелер түзүп**, массалык жок кылуучу курал-жарактарды контрольдоо, терроризм, эл аралык кылмыштуулук, экологияны коргоо сыяктуу темаларда эл аралык коомчулук жана Бириккен улуттар уюму менен кызматташтык кылышы керек.

6) Ислам дүйнөсүндөгү башка диндеги жана улуттардын (мисалы Иудей жана Христиандардын) жана Ислам өлкөлөрүнө келген чет элдиктердин укуктарынын корголушу, алардын коопсуздугунун камсыздальышы жана урмат көрсөтүлүшү сыяктуу жагдайларга маани берилиши керек, **ар кайсы диндеги, ар кайсы пикирдеги адамга сүйүү жана мээрим менен мамиле кылуу керек.**

7) Палестина, Кашмир, Моро сыяктуу, Мусулмандар менен Мусулман эместерди карама-каршылыкка алып келген көйгөйлөргө **адилеттүү жана тынчтык менен чечиле турган чечүү жолдорун табууга** маани берүү керек. Бир тараптан Мусулмандардын укуктары жакталып, экинчи тараптан ал көйгөйлөрдүн Ислам дүйнөсүндөгү кээ бир радикалдуу элементтер тарабынан туюкка түртүлүшүнүн алдын алуу зарыл.

Ислам дүйнөсүнүн мындай акылдуу, даанышман жана адилеттүү бир лидерликке жетиши учурда көп маселелерге туш болгон 1,5 миллиард Мусулман үчүн да, дүйнөнүн бүт башка адамдары үчүн да өтө жакшы болот. Куран ахлагына таянып курула турган бир Түрк-Ислам Биримдиги бүт дүйнөнүн адилеттик менен коопсуздукка жетишине, Куран ахлагы алып келген кемчиликсиз кулк-мүнөз урматында бейпилдиктин орун алышына себепчи болот. Мусулмандар Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав)дын доорунан бери адамзатка акыл, илим, ой-пикир, искусство, маданият сыяктуу тармактарда өрнөк болуп, «адамдардын жакшылыгына» чоң эмгектерди жаратышкан.

Европа ортоңку кылымдын караңгылыгында жашап жатканда, дүйнөгө илимди, акылдуулукту, медицинаны, искусствону, тазалыкты жана дагы көп нерсени Мусулмандар үйрөтүшкөн. Курандын нурунан жана даанышмандыгынан келип чыккан **мындай Исламдык өнүгүүнү кайрадан баштатуу үчүн** өтмүштөгү сыяктуу бүгүн да Мусулмандар Куран ахлагын жана Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын сүннөтүн негиз туткан бир жол башчылыкка муктаж.

Бул долбоорду кантип ишке ашырууга болот? Бул суроону кийинки бөлүмдөрдө карайбыз. Бирок, жогоруда да айтып кеткендей, бул багытта бүт Түрк Ислам өлкөлөрү менен бирге өзгөчө Түркияга чоң роль түшкөнүн кайрадан эске салуу керек. Себеби Түркия, бир тараптан, тарыхый жана социологиялык фундаментинин талабы катары, экинчи тараптан, Пайгамбар Мырзабыз (сав) хадистеринде сүйүнчүлөгөндөй, биз жашап жаткан акыр заманда өтө маанилүү милдеттерди аркалайт. Бул маанилүү милдеттердин башында Түрк Ислам дүйнөсүнүн биригишинде алдыңкы ролду ойноо турат. Муну унутпаш керек: Түркия биз сөз кылган мааниде бир Түрк-Ислам Биримдигин курган

жана 5 кылымдан ашык убакыт бою ийгиликтүү башкарган Осмон Империясынын мураскору. Бул милдетти кайрадан аркалай ала турган бир коомдук фундаментке жана мамлекет салтына ээ. Болгондо да, Түркия Ислам дүйнөсүнүн Батыш менен мамилелери эң өнүккөн өлкөсү; бул болсо Батыш менен Ислам дүйнөсүндөгү маселелерди чечүүдө ортомчулук кылышына мүмкүнчүлүк түзөт. Түркиянын тарыхтан бери толеранттуу жана оор басырыктуу түшүнүктө болушу, Түркиянын Ислам дүйнөсүндө дүйнө Мукулмандарынын көпчүлүгү тутунган ахли сүннөт ишениминин өкүлү болушу да аны Түрк-Ислам Биримдигине лидерлик кылууга талапкер кылган негизги бир сыпаты.

**УРМАТТУУ АДНАН ОКТАРДЫН АРТ TV
(АРТ ТВ) ИНТЕРВЬЮСУ, 19-август 2008-ж.**

Арт ТВ: Агай, бул сөздөрүңүздөн көрүнүп турат, Түркиянын Ислам Биримдиги темасында өзгөчө сиздин эмгектериңиздин кээ бирлеринде да мен буларды окудум. Түрк-Ислам Биримдигине өзгөчө маани бересиз. Өзгөчө көңүл бурасыз. Муну бир аз чечмелесек, Ислам Биримдигине басым жасаган сөздөрүңүз бар. Түрк-Ислам Биримдигине басым жасаган сөздөрүңүз бар.

Аднан Октар: Ооба

Арт ТВ: Түркияда түрк, лаз, черкез баары бир бүтүн деген сөздөрүңүз бар. Муну кааласаңыз бир аз чечмелейли. Жана Түркияда Мукулмандар, өзгөчө Мукулман ааламында Түркиянын маанисин өтө жакшы түшүнүп башташты, сиздин бул боюнча көз-караштарыңыз кандай? Түрк-Ислам Биримдигинин мааниси, чындап өзгөчө бир абалга келеби сиздин оюңузча?

Аднан Октар: Пайгамбар Мырзабыз (сав) акыр заман хадистеринин баарын Түркия негизинде баяндаган. **Баары Стамбул менен Түркия. Жана түрк элинин алдыңкы ролду ойноорун айткан риваяттары бар.** Б.а. Мехдилик окуясында да дайыма түрктөрдөн сөз кылынат. Түрк калкы куттуу бир эл. Исламдын дайыма желегин желбиреткен. Биринчиден эр жүрөк, баатыр бир эл. Жоомарт, сөзүндө турат. Армиябызда да мындай өзгөчөлүктө көрө аласыз. Барып чет өлкөдө кайсы өлкөгө гана барбаңыз, түрк аскерин сүйүшөт, «алар келе көрсүн, баары кетсин, түрк аскери келсин» дешет. Мисалы, Сомалиге барыңыз, «баары кетсин, түрк аскери келсин» дешет. Афганистанга барыңыз, түрк аскерин кучакташат. Эмне үчүн? Себеби жоомарт, чынчыл, боорукер,

Арт ТВ: Ыймандуу.

Аднан Октар: Ыймандуу, Аллахтан коркот, акыл менен иш кылат, мына ушундай

бир элге Аллах Исламдын желегин алып жүрүүнү насип кылат. Ислам ахлагын жайуу милдетин ушундай бир элге берген болот Аллах иншаАллах. Осмон Империясы убагында да бул ушундай эле, б.а. түрк дегенде, түркмүн дегендин баары түрк. Ал жагынан карасаңыз, мен мисалы сейидмин, Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын урпактарынанмын, бирок таза кандуу түркмүн. Таза түрк. Себеби Аллах бул элди, түркмүн дегендин баарын бир руханий коргоо астына алгандай, ушундай бир өрнөк адеп-ахлакты, өрнөк Исламды жашаган бир эл, мисалы азыр сураңыз Ислам ааламында баарынан сураңыз. «Исламды эң жакшы ким жашайт?» деп. Түркия дешет. Эң акылдуу, эң эстүү, эң адилеттүү, акыл менен жашаган – бул түрктөр. Эң таза, таптазалар. Ошон үчүн бир пикирде, баары Түркия лидер болсун дешет, түрк ааламы да, Ислам ааламы да ушундай дейт. Ансыз да түрк ааламынын көпчүлүгү Мусулман, бирок Христиандар да биздин бир туугандарыбыз. Иудейлер да биздин бир тууганыбыз. Армяндар да, грузиндер да баары биздин бир тууганыбыз. Себеби Осмон Империясы элдеринин ичинде булардын баарын боорубузга басканбыз, Осмон Империясына, түрктүккө кызмат кылган адамдар. Исламга, Куранга кызмат кылган адамдар. Мисалы, эң барктуу усталар, искусство чеберлери баары армяндардан чыккан. Гректерден чыккан. Еврей илимпоздор, еврей искусство адамдары, Иудей искусство адамдары өтө чоң кызматтарды кылышкан, сарайларда кызмат кылышкан. Кийин ушундай бир фитна чыгарылды. Расизм фитнасы менен алар менен арабызда бир кекенүү, уруш бар сыяктуу болуп калды, масондор ушундай тымызын оюн ойношту. Ушундай бир грек дегенде, армян дегенде, адамдардын мээсине орноп калды ал тургай. Мисалы, ал таптаза адамдар, байкуш адамдар грекмин дегенден, армянмын дегенден тартына турган абалга алып келишти аларды, Иудеймин дегенден тартына турган кылып коюшту. Бул бир масондук оюн. Ахли китап (иудей менен христиандар) биздин бир туугандарыбыз алар. Алар Аз. Ибрахимди сүйүшөт. Аз. Исмаилди сүйүшөт. Аз. Исхакты, Аз. Йакубду сүйүшөт. Жалгыз Аллахка ишенишет. Бир эле пайгамбарларды сүйөбүз. Бир периштелерди сүйөбүз. Жана баары акыйкат диндердин эски абалдары. Эски акыйкат диндер. Албетте Ислам дини акыркы акыйкат дин иншаАллах. Бирок алар да ахли китап. Аллах аларды Куранда ахли китап деп айткан. Ошон үчүн бул кекенүү, душмандыктын баары жоголот. Расизм балээси, улутчулдук балээси, эмне кереги бар? Түркия бир агалык кылса, окуяга бир киришсе, абал толугу менен тынчтанат. Ошон үчүн Түрк-Ислам Биримдиги өтө, өтө, өтө шашылыш бир милдет. Улгайган, жаш адамдар, миңдеген адам өлдү Грузияда. Күнөө эмеспи?

Түркиянын бир күн кеч калышы да жоопкерчиликтүү кылат аны. Ылдам киришиш керек. Муну сунуштасын Түркия, эгер бир киши каршы чыкса, мага келип айтышсын. Б.а. Сирияга барып сунуштаңыз Түркия менен бириккиле деп, Сирия эки күн да ойлонбойт. Азербайжанга сунуштаңыз, ансыз да алар өздөрү сунушташууда. Азербайжан өзү каалап жатат. «Түркия менен биригели» деп көп жолу айтышты. «Эки мамлекет бир эл болуп биригели» дешти. Ошон үчүн мунун расмий ооздон айтылышы зарыл. Бирок расмий ооздон айтылышы үчүн ылдыйдан өкмөткө талап кылынышы зарыл. Б.а. «ушундай бир нерсе каалайбыз» деп талап кылуу керек, бирок муну өтө өжөрлүк менен

айтуу керек, өкмөт ага таянып чечкиндүүлүккө жетиши үчүн. Ишке киришсин бул өтө маанилүү. Б.а. фонддор болсун, уюмдар болсун, элдер, бүт Мусулман бир туугандарыбыз, бүт Түрк эли катары буга көп басым жасашыбыз керек. Сөзсүз Түрк-Ислам Биримдиги, Түрк-Ислам Биримдигинин лидери болуп иншаАллах Европа Биримдигине кирели. Лидер болуп кирүү бизге жарашат. Жана Европаны да өнүктүрөлү. Американы да өнүктүрөлү. Россияны да өнүктүрөлү. Бүт дүйнөнү байыталы. **Түркиянын миссиясы – бул дүйнөнү байытуу, күчтөндүрүү, тынчтыкты орнотуу, бейпилдик алып келүү, б.а. биздин расисттик көз-карашыбыз жок түрк эли катары.**

Эң аягында муну белгилей кетүү керек: **бул китепте айтылган чечүү жолдорун токтоосуз турмушка ашыруу өтө маанилүү.** Себеби кээ бир чөйрөлөр Ислам дүйнөсү менен Батыштын ортосунда бир «маданияттар кагылышуусунун» болушу үчүн күн өткөн сайын көбүрөөк аракет кылып, кайраштырышууда. Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу менен бирге бул коркунуч толугу менен жоюлат. Тарыхтагы тажрыйбалар ачык көрсөткөндөй, ар башка маданияттардын чогуу жашашы негизи бир байлык жана бир жакшылык. Ар кайсы маданияттарды камтыган бир мамлекет өз ичинде айырмачылыктар болгону үчүн эмес, ал айырмачылыктарды башкаруу –же башкара албоо- сыяктуу себептерден маселелерге туш болууда. Же маданияттар бир-бирине карата толеранттуу болуп болбошуна, өз ичтериндеги толерантсыз элементтерди башкарып башкара албашына жараша урушушууда же тынчтык менен кызматташтык жолун тандашууда. Бүгүн да толеранттуулук менен достуктун ордуна, Батышта да, Ислам дүйнөсүндө да душмандык менен кагылышууну тандагысы келген кээ бир чөйрөлөр кездешүүдө. Булардын себебинен Ислам менен Мусулмандар жөнүндө кээ бир түшүнбөстүктөр менен стереотиптер уланып, бул Ислам дүйнөсүнө бир катар кыйынчылыктарды жаратууда. Батыштыктар болсо ар кандай түшүнбөстүктөр себебинен керексиз эле тынчсызданышууда. Бул кыйынчылыктардын баарын жок кыла турган бир чечүү жолуна өтө шашылыш бир муктаждык бар.

Бул китепте баяндала тургандай, бул кооптуу кагылышуу каалоосунун алдын алууда Ислам өлкөлөрүнүн биримдикте болушунун, б.а. «Түрк-Ислам Биримдигинин» чоң ролу болот.

КИРИШҮҮ

20-кылымдын баштарында Осмон Империясынын кулашы Ислам дүйнөсүнүн 20-кылымдагы абалын аныктаган маанилүү бир фактор эле. Осмон Империясынын урандыларынан ондогон башка башка мамлекет жана эл бөлүнүп чыкты. Бирок алардын эч бири Осмон Империясы убагындагы бейпилдик менен туруктуулукка кайра эч жете алган жок.

21-кылым өкүм сүрүп жаткан бүгүнкү күндөрү дүйнөнүн көп аймагында чечилүүнү күткөн көп маселелер, келишип-жоюу керек болгон ар кандай карама-каршылыктар дагы эле уланууда. 20-кылымдын башында бузулган тең салмактуулуктардын толугу менен кайрадан курула албай, көпчүлүгү Ислам дүйнөсүнүн ичинде жайгашкан ар кандай өзгөчө аймактар пайда болду. Бул маселелердин кээ бирлеринде убактылуу келишимге келинди, кээ бир аймактарда болсо уруштар же тирешүүлөр уланууда.

Бүгүн чечүү керек болгон маселелердин көпчүлүгү Мусулмандар басымдуу болгон аймактар менен (Палестина, Кашмир, Ирак, Афганистан сыяктуу) түздөн-түз байланыштуу. Мындан тышкары, акыркы убактарда барган сайын көбүрөөк айтылып жаткан «маданияттар арасы кагылышуу» жактоочуларынын Мусулмандарды күнөөлөгөн пропагандалары себебинен Ислам дүйнөсү ар кандай чөйрөлөр тарабынан душман көрсөтүүгө аракет кылынууда. Бул болсо керексиз жана жасалма бир тирешүүнүн пайда болушуна, тынчсыздануунун өсүшүнө себеп болууда. Булардын баары Мусулмандар 21-кылымда кандай стратегия колдонушу керек деген маселени дагы бир жолу актуалдуу кылууда.

Бул стратегияны туура белгилөө үчүн биринчиден Ислам дүйнөсүнүн учурдагы абалын жакшы түшүнүү керек. Туура анализдер белгилене турган стратегиянын негизги таянычын түзүп, алына турган чечимдердин натыйжалуу болушун камсыз кылат.

Ислам цивилизациясы Осмон Империясы, Сефевиддер жана Могулдар сыяктуу үч чоң императорлук тарабынан чагылдырылган 16- жана 17-кылымда Азия, Африка жана Европанын өкүмдар күчү эле. Индияда Могул Императорлугу бар эле. Иран менен айланасында Сефеви мамлекети өкүм сүргөн. Үчүнчү жана эң чоң императорлук болсо бүт Балкан жарымаралын, Анатолияны, Месопотамияны, Арап жарымаралын жана Түндүк Африканы башкарган ири Осмон мамлекети эле. Бирок бул Исламдык өкүмдарлык барган сайын кичирейип, алсыздады. Биринчи болуп 18-кылымда Могул Императорлугу кулады. Бул түштүк Азия Мусулмандары үчүн жаңы бир доордун башталышы болду; Индия астыңкы материги Англия колониялык башкаруусунун өкүмдарлыгына өттү. Индокитай катары белгилүү болгон аймак болсо француздар тарабынан колониялаштырылды. Сефеви Императорлугунун халифасы болгон Каджар династиясы 1920-жылдарга чейин жашады, бирок бийлиги менен таасирин алда качан жоготкон эле. Кийинчерээк Англия менен Россиянын карамагына өттү. Бул убакта

Осмон Империясы да улам жерлерин алдырып, барган сайын алсыздап бараткан эле. 600 жыл бою Ислам дүйнөсүнүн эң кенен жана эң натыйжалуу мамлекет системасын түзгөн Осмон Империясы Биринчи дүйнөлүк согуш менен бирге бүтүндөй кулады.

Осмон Империясынын кулашы Ортоңку чыгыш жана Арап жарымаралынын кээ бир аймактары баш болуп, Ислам аймактарында тарыхый өзгөрүүлөргө себеп болду. Чет жактан келген күчтөр тарабынан курулган улут-мамлекеттер бул аймактарда 20-кылым бою улана турган ызы-чуу жана тирешүүлөрдүн негизги себеби болду. Тамырлуу бир маданияттын куруучусу болгон Ислам дүйнөсүндө изоляция процесси башталды. Бир эле Ортоңку чыгышта эмес, Түндүк Африкада, Түштүк Азияда да Мусулмандар колониялаштыруучу күчтөр тарабынан эзилди. Бул өлкөлөрдүн көпчүлүгү 20-кылымдын экинчи жарымында гана эгемендүүлүккө жете алышты. Эгемендүүлүккө жетүү процесси да Алжир сыяктуу көп өлкөдө өтө кандуу болду. Миллиондогон күнөөсүз адамдар көз жумду, көпчүлүгү кыйноолор жана зулумдуктар себебинен майып болду. Бул аймактарда колониялаштыруучу күчтөр кеткен соң бейпилдик менен коопсуздук толук камсыз кылына алган жок. Кыскасы, 20-кылым Ислам дүйнөсүнүн көпчүлүгү үчүн кагылышуулар менен, уруштар менен, жокчулук жана жакырчылык менен өткөн бир кылым болду.

Бирок Ислам дүйнөсү дайыма мындай абалда болуп келген эмес.

Тескерисинче, өткөн эки миң жылдын тарыхын анализдегенде, учурдагыдан такыр башка бир көрүнүштү көрөбүз: адамзаттын тарыхындагы эң чоң маданий жана илимий өнүгүү Ислам менен болгон. Батыш дүйнөсү караңгылык ичинде жашап жаткан кезде Мусулмандар дүйнөнүн эң суктандырарлык маданиятын куруп, Ислам ахлагы дүйнөнү жарык кылган нур болгон.

ИСЛАМ: ДҮЙНӨНҮ ЖАРЫК КЫЛГАН НУР

Ислам дини мындан 14 кылым мурда Арабистан жарымаралында келип чыкты. Аллахтын Аз. Мухаммед (сав)га Куранды вахий кылышы жана адамдарга Ислам ахлагын билдириши менен зомбулук, варварлык жана караңгылык ичиндеги арап коому тынчтык, акыл жана маданиятты үйрөндү.

Ислам чыккан 7-кылымдын баштарында Арабистан дүйнөнүн эң башаламан аймактарынын бири эле. Ал аймакта көптөгөн ар кандай уруулар жашап, ар бири башка башка путка (идолго) сыйынчу. Адашкан диндери жана путтары үчүн бир-бири менен согушуп, кан төгүп, ал тургай өз балдарын да өлтүрө турганчалык даражада жырткычка айланышкан эле. Бул адашкан системада сүйүү, боорукердик, жумшак мүнөз эмес, таш боордук, жек көрүү жана зомбулук кадыресе көрүнөөр эле. Аялдар төмөн жандыктар катары кабылданып, жакырлар менен кулдар болушунча эзилишчү.

Бул караңгы жана кандуу дүйнө Ислам ахлагы менен бирге бүтүндөй өзгөрдү. Болгондо да, бир эле араптар эмес, дагы көп калктар Ислам ахлагынын нуру менен нурданды. Исламдын түшүрүлүшү менен бирге илимде, маданиятта, ой-пикирде жана искусстводо мурда көп кездешпеген бир өнүгүү болду.

Аллах Пайгамбар Мырзабыз (сав)га вахий кылган **«Жараткан Раббиндин аты менен оку. Ал адамды бир алактан (бир тиштем эттен) жаратты. Оку, Раббиге өтө берешен; Ал калем менен (жазууну) үйрөткөн. Адамга билбегенин үйрөттү.»** (Алак Сүрөсү, 1-5) аяттары менен караңгы бир сабатсыздык менен кандуу зомбулук айлампасы ичиндеги араптар биринчи жолу окууга жана ойлонууга чакырылышты.

Арап коомунун түзүлүшү Ислам менен бирге бүтүндөй өзгөрүп баштады. Мисалы, арап салттары боюнча согуштарда туткунга алынгандардын баары өлтүрүлөөр эле. Ал эми Пайгамбар Мырзабыз (сав) болсо Аллах вахий кылган өкүмдөргө ылайык туткундарга жакшы мамиле кылууну, Мусулмандардын өз тамактарынан аларга да беришин буйруду. Куранда **«Өздөрү аны жакшы көрүп турса дагы, тамакты жакырга, жетимге жана туткунга жедиришти.»** (Инсан Сүрөсү, 8) аяты менен ыймандуулардын мындай өзгөчөлүгү кабар берилген. Туткунга алынган адамдардан болсо, эгер окуган-жазганды билишсе, аны билбеген Мусулмандарга үйрөтүшү талап кылынган. Арабистан жерлери балким миндеген жылдан бери биринчи жолу мээримге, кечиримдүүлүккө жана маданиятка күбө болуп, адамзат тарыхындагы эң бийик маданий өнүгүүлөрдүн бири турмушка ашып жаткан эле.

Жыл өткөн сайын Исламдын адилеттиги жана бийик адеп-ахлагы Арабистанда ар тарапка жайылды. Мусулмандардын адилеттүүлүгү, жоомарттыгы жана чечкиндүүлүгү көптөгөн арап урууларынын Исламга киришине себеп болду. Жеңилгис бир күчкө жеткен Ислам армиясы 630-жылы Меккеге багыт алды. Меккенин путпарасттары (идолго сыйынгандар) жасаган ошончо заалымдыктары үчүн Мусулмандардын алардан өч алаарынан коркуп жатышкан эле. Араптардын салты боюнча, бир согушта жеңилген

уруунун эркектери кылыч менен кырылып, аял менен жаш балдары кул кылынчу. Меккенин путпарасттары баштарына анык ушундай күндүн кийилээрин күтүп жатышкан. Бирок Аллахтын чексиз мээрими Аз. Мухаммед (сав)да чагылып турган эле. Пайгамбарыбыз (сав) эч бир Меккеликтен өч алынбашын жана эч кимдин Мусулман болууга мажбурланбашын жарыялатты. Бул улуу кечиримдүүлүк жана толеранттуулук Батыш тарыхчыларынын да көңүлүн бурган. Хаверфорд (Haverford) университетинин мугалимдеринен Майкл Селлс (Micheal Sells) Пайгамбарыбыз (сав)дын мындай бийик адеп-ахлагы жөнүндө мындай дейт:

*Аз. Мухаммед (сав) Меккеге келгенде, эч бир кандуу өч алуу жасабастан, аны менен үч жылдан бери согушуп жаткан жана аны жок кылууга аракеттенген Меккеликтерди кучактады. Бул ал доордун адамдары үчүн таң калыштуу бир мамиле эле. Ошондуктан бул жерде бир диндин түптөлүшүндө улуу бир камкордук, кереметтүү бир сылыктык жана мээрим турат.*¹

Эң негизгиси Меккеликтердин жалган ишениминин жок кылынышы эле. Шаарды караткан Мусулмандар түз Каабаны бет алышты. Анан ыйык сыйынылчу жерге кирилди жана ичиндеги путтар (идолдор) талкаланды. Ал путтар менен бирге Меккеликтердин адашкан ишенимдери жана ал ишенимдер негизинде жасалган бүт зулумдук, адилетсиздик, варварлык жана жырткычтыктар да жок кылынды. Куран ахлагы менен тарбияланган Арабистанда караңгылык доорунун бүт адилетсиздиктери, басып алуулары, кан доолору токтоду. Адамдар арасында урматтоо, сүйүү, мээрим жана адилеттүүлүккө таянган бир тартип орноду.

Ушул себептен кийинки муундар ал доорду «Аср-ы Саадет», б.а. «бактылуулук доору» деп аташмак.

Ислам ахлагынын толеранттуулугу, адилеттиги жана мээрими

Аз. Мухаммед (сав)дын көзү өткөн соң да Исламдын бийиктеши өтө ылдам уланды. Ислам бир канча он жыл ичинде бүт Месопотамияга, Түндүк Африкага жайылды. Батышта Испанияга, чыгышта болсо Индияга чейин жетти.

Бир канча он жыл мурда Аравия чөлдөрүндө мал-чарбачылык кылган араптар Ислам аларга берген бийик акыл, маданият жана аң-сезим менен улуу бир императорлуктун башчыларына айланышты. Бул тарыхта эч кездешпеген бир өсүү эле. 100 жыл ичинде Ислам Императорлугу өтө чоң аймакка жайылды жана өтө күчтүү бир башкарууну курду.

Ал кеңири аймакта Христиандар менен Иудейлер баш болуп, көптөгөн ар кандай диний жамааттар жашап жаткан эле. Мусулмандар каратылып алынган ал жерлердеги бүт башка ишенимдегилерге өтө толеранттуу мамиле кылышкан. Раббиздин «**Динде мажбурлоо (жана кысымчылык) жок...**» (Бакара Сүрөсү, 256) өкүмүнө ылайык эч ким динин өзгөртүүгө мажбурланган жок, бүт адамдардын эркин тандоосуна урмат көрсөтүлдү. Чиркөөлөр менен синагогдор жакшылап корголду. Мажбурлап динин

өзгөртүү өтө кеңири тараган бир доордо Мусулмандардын мындай толеранттуулугу эч теңдешсиз эле.

Исламдык толеранттуулуктун эң даана мисалдарынын бири Иерусалимди каратуу учурунда болгон. Шаардагы Ыйык мазар чиркөөсүнүн патриархы Мусулмандар чиркөөнү бузушат деп корккон. Аз. Өмөр чиркөөгө сылыктык зыяратын кылып, эч тынчсыздануунун кереги жок деди. Намаз убагы келгенде болсо патриархтан уруксат сурап чиркөөдөн чыкты жана бир аз алысыраакта намазын окуду. Аль-Акса мечити Аз. Өмөр Иерусалимде биринчи намазын окуган ошол жерде курулду. Болгондо да, Мусулмандар Иерусалимге дүйнөнүн эң көз жоосун алган архитектуралык эмгектеринин бирөөсүн тартуулашты. Куббет-үс Сахра (Сахра (Аска) куполу) Аз. Мухаммед (сав) миражга көтөрүлгөн жер деп ишенилген чоң таштын үстүнө жасалган.

Теңдешсиз кооздуктары жана алтын куполу менен Куббет-үс Сахра Исламдын искусство жана маданият түшүнүгүнүн бир көрүнүшү эле.

Мындай толеранттуулук шарттарында Мусулман эместерге көргөн каталарын айта ала турган демократиялык бир сын-пикир айтуу укугу да берилген эле. Омейяд халифалары доорунда Дамаскта көп Христиандар мамлекеттик башкарууда маанилүү кызмат орундарында иштешип, өз диний ишениминин талаптарын каалагандай орундатышкан жана кээ бирлери катачылыктарды сындаган эмгектерди эч тартынбастан жаза алышкан.

Ал кезде Европада болсо күчтүү бир фанатизм менен варварлык өкүм сүрчү. Католик чиркөөсү Иудейлерге жана ал тургай башка конфессиялардагы Христиандарга да өтө кысымчылык кылып жаткан эле. Мажбурлап динин өзгөртүү, динди жамынып кыйноо жана кыргын жасоо ал доордун Батыш дүйнөсүнүн кадимки көрүнүштөрү эле. Мусулмандар болсо Аллах Куранда буйругандай, ахли китапка (Христиан менен Иудейлерге) дайыма толеранттуу жана мээрим менен мамиле кылышкан. Сириянын Дамаск шаарындагы Ыйык Жон чиркөөсү мындай толеранттуулуктун дагы бир мисалы эле. Ал жерди караткан Мусулмандар жума намаздарын ошол чиркөөдө кылып башташты, бирок чиркөө дагы эле Христиандарга тиешелүү деп саналган. Алар да жекшемби күндөрү өздөрүнүн диний ибадаттарын орундатышкан. Эки диндин үммөттөрү бир сыйынуучу жерди ынтымактуу колдонушкан.

Мусулмандардын шаардагы саны көбөйгөн сайын Ислам башкармалыгы шаардагы Христиандардан алардын да ыраазылыгы менен чиркөөнү сатып алды. Чиркөөнүн жанына бир мечит курулду жана короодогу кооздуктар Исламдык мотивдер менен байытылды. Византиядан мураска калган устундардын бетине Ислам чеберчилигинин алгачкы кооз өрнөктөрү жайгаштырылды.

Мусулмандардын еврей жана Христиандарга болгон толеранттуулугу Ислам тарыхы бою уланды; Испаниядагы инквизиция жырткычтыгынан качкан еврейлер коопсуздук менен толеранттуулукту Осмон Империясынан табышты. Мусулмандардын еврей жана Христиандарга болгон толеранттуулугунун булагы болсо Куран ахлагы эле. Аллах Куранда Мусулмандарга ахли китапка, б.а. Иудей жана Христиандарга жакшы

мамиле кылууну буйруган:

Араларынан зулумдук кылгандарынан тышкары, ахли китап менен эң жакшы жол менен гана күрөшкүлө. Жана айткыла: «Бизге жана силерге түшүрүлгөнгө ыйман кылдык; биздин Кудайыбыз да, силердин Кудайыңар да бир жана биз Ага моюн сунганбыз.» (Анкебут Сүрөсү, 46)

Мусулмандар жана илим

Ислам ахлагы адамзатка туткан нурлардын бири илимий көз-караш болду.

Исламдан мурда араптар менен башка Ортоңку чыгыш элдери аалам жана табият кантип пайда болгон жана кыймылдайт деген сыяктуу суроолор менен эч алектенүшчү эмес. Бул суроолор жөнүндө ойлонууну, булардын жоопторун изилдөөнү биринчи жолу Курандан үйрөнүштү. Аллах Куранда динге ишенгендерге асмандар менен жердин кантип пайда болгонун изилдөөнү буйруган:

Алар турганда да, отурганда да, жатканда да Аллахты эстешет жана асмандардын жана жердин жаратылышы жөнүндө ойлонушат. (Жана айтышат:) «Раббибиз, Сен буларды жөн гана (максатсыз) жараткан жоксуң. Сен абдан Улуксуң, бизди оттун (тозоктун) азабынан сакта.» (Али Имран Сүрөсү, 191)

Мындай түшүнүк Ислам маданиятында улуу бир илимий өнүгүүнүн башталышына шарт түздү. Дүйнө тарыхында мурда эч кездешпеген бир илимий өнүгүү эле бул. Исламдын илимий көтөрүлүүсүнүн борбору Ислам императорлугунун борбор шаары болгон Багдад болду. Ислам дүйнөсүнүн төрт тарабынан келген илимпоздор, ойчулдар, изилдөөчүлөр Багдаддын белгилүү Даанышмандык үйүндө жолугушуп, Аллах жараткан ааламдын сырларын чечүү үчүн изилдөө жана анализдерди жасашкан.

Мусулман илимпоздор Куран ахлагында болгону себептүү жеткен мындай аң-сезим дүйнөнүн ал кезге чейин кездешкен эң чоң илимий өнүгүшүн алып келди. Ошондой эле Куранда Мусулмандарга үйрөтүлгөн бир даанышмандык болгон ачык ойлуулук Мусулмандардын башка маданияттардын илимий жетишкендиктерин эч стереотипсиз анализдеп, өнүктүрүшүн камсыздады. Мусулмандардын илимий эмгектери илимий темаларда жасалган сансыз изилдөө, байкоо, эксперимент жана эсептөөлөргө толо эле.

Учурда дүйнөдө колдонулган ондук сан системасын жана сандарды иштеп чыккандар – Мусулман математиктер эле. Алгебра жана тригонометрия Мусулман математиктердин ачылышы эле. Мусулман илимпоздор астрономиялык байкоолорго өтө маани беришкен. Заманбап астрономия алардын ыкмаларына таянып курулду. Мусулман аалымдар айдын дүйнөнүн айланасындагы кыймылын да эсептешкен жана математикалык формулалар менен кагазга төгүшкөн. Ислам дүйнөсүнүн ар кайсы аймактарындагы көз жоосун алган архитектуралык эмгектер ушул илимий фундаменттин

урматында жасалды.

Мусулмандардын эң көзгө урунарлык ачылыштарынын кээ бирлери болсо медицина тармагында эле. Ал кездерде европалыктар өтө караңгылык менен ооруларды жаман рухтардын каргышы дешкен. Дарылоо деген түшүнүк Европанын оюнда да жок эле. Мусулман илимпоздор болсо изилдөөлөр натыйжасында оорулардын көзгө көрүнбөгөн майда жандыктардан жугаарын аныкташкан. Мунун натыйжасында болсо ооруларды ден-соолугу чың адамдардан изоляция кылып дарылаш керек деген жыйынтыкка барышкан. Ошентип дүйнөнүн алгачкы заманбап ооруканалары курулган. Мусулман ооруканаларында ар кандай типтеги оорулуулар үчүн бөлүнгөн атайын бөлүмдөр жана илимий дарылоо ыкмалары бар эле. Акыл оорулуулары да терапия жана музыка жардамы менен дарыланышкан. Ал кездерде Европада болсо акыл оорулуулары шайтандын кызматчылары деп кабыл алынып, тирүүлөй отко ташталчу. Мусулман докторлордун адам анатомиясы жөнүндөгү изилдөөлөрү ушунчалык жемиштүү болгондуктан, 6 кылым бою Европанын медицина факультеттеринде негизги булак катары колдонулду.

Белгилүү англиялык изилдөөчү Терри Жонс (Terri Johns) тарабынан BBC каналы үчүн даярдалган жана Ислам дүйнөсүн изилдеген бир даректүү тасмада Исламдын мындай жогорку илим деңгээлинен төмөнкүдөй сөз кылынат:

Харран шаарынан бир Ислам ойчулу дүйнө менен айдын арасындагы аралыкты туура өлчөгөн эле. Башка бир Мусулман болсо эгер атом майдаланса, Багдаддай чоң бир шаарды жок кыла ала тургандай күч чыгаарын жазган эле. 1154-жылы Дамаскта курулган медицина факультетинде докторлор анатомия, коргоочу дарылар, гигиеналык операциялар жана кан айлануу системасын окутушкан, Харвиден (Harvey) канча кылым мурда.²

Европалыктардан канча кылым мурда кан айланууну билген Мусулман врачтар оорулууларды импульсун санап иликтешкен. Төрөттөр ал доордун эң санитардык ыкмалары менен жасалган. Мусулман хирургдар колдонгон жана ал доордун медицина китептеринде көрсөтүлгөн операция каражаттары өтө өнүккөн бир медицина билиминин далилдери эле.

Ислам дүйнөсүнүн илим мектептеринде эркектер менен бирге кыздар да таалим алып, илимдин өнүгүшүнө алар да салым кошушкан.

Мусулман илимпоздор нурдун түзүлүшү жана оптика темасында да өтө чоң ачылыштарды жасашкан. Көздүн түзүлүшүн майда-бараттары менен бирге ачкан алгачкы киши – Мусулман оптикчи Ибн эль-Хейтем эле. Ибн эль-Хейтемдин линзалар жөнүндө жасаган укмуш ийгиликтүү эмгектери камеранын табылышына барчу жолду ачты. Көрүү кемчиликтеринин себепин ачкан Мусулман докторлор европалыктардын бул ишке киришишинен толук 1000 жыл мурда ийгиликтүү челкөз (катаракта) операцияларын жасашкан.

Исламдын зор илимий мурасы Европанын 15-кылымда баштала турган илимий бийиктешинин да эң негизги булагы болду. Христиан илимпоздор Мусулмандардан

үйрөнгөн маалыматтар жана ыкмалар менен Европа илимин курушту.

Исламдын нуру аларды да жарытты.

Ислам маданиятынын бийиктиги

Ислам ахлагы ыймандууларга берген маанилүү бир өзгөчөлүк – бул жогорку чеберчилик жана кооздук түшүнүгү. Куранда кабар берилген бейиш сүрөттөөлөрү мүмкүн болгон эң жогорку сапатты, терең ырахатты жана көз жоосун алган бир көркөмдүктү сүрөттөйт. Бул түшүнүктү жүрөктөрүнө орноткон Мусулмандар теңдешсиз эмгектерди пайда кылышты, башкарган өлкөлөрү дүйнөнүн эң тандалган жана «заманбап» жерлерине айланды. Ислам Арап жарымаралынан төрт тарапты көздөй жайылып жатып, өзү менен бирге улуу бир өнүгүүнү жана байлыкты да алып келди.

Мусулмандар барган жерлеринин баарына маданият алып барышты. Мисалы, Тунисте шаарды таза суу менен камсыз кылуу үчүн гениалдуу бир тазалоо системасын курушкан. Бир-бирине уланган эки чоң бассейнде эс алдырылган суу бүт тунмалардан тазаланып, анан жабык түтүктөр менен шаарга таратылган. Европалыктардын мындай нерсени ойлонушу да кылымдардан кийин гана мүмкүн болду. Сириядагы Мусулман инженерлер сууну шаарга алып баруу үчүн кереметтүү долбоорлонгон тегирмендерди курушкан.

Борбор шаар Багдад болсо дүйнөнүн эң көркөм жана эң заманбап шаары эле. Архитектурасы жана шаар тартиби жагынан көз жоосун алчу. Багдадга жумуштап барган бир саякатчы мындай деп жазган:

*Багдаддын бүт аймактары парктарга, бакчаларга, виллаларга жана майдандарга, чоң базарларга, кооз мечиттерге жана мончолорго толо. Жана бул кереметтүү шаар дарыянын эки тарабында да километрлер бою ушундай кооздукта созулуп жатат.*³

Ислам дүйнөсүнүн башка бир көркөм борбору болсо Испания эле. Ал жерде курулган Мусулман Андалусия мамлекети бүт Европанын эң заманбап жана өнүккөн өлкөсү эле. Борбор шаар Кордоба укмуштуу архитектурасы, таза каралган жана жарык көчөлөрү, китепканалары, ооруканалары жана сарайлары менен көз жоосун алчу.

Ал кездерде Париж, Лондон сыяктуу чоң Европа шаарлары кир, караңгы жана кароосуз эле. Ушул себептен Кордобага келген Европалык Христиандар шаардагы кооздукка, маданиятка жана чеберчиликке таң калышчу. Бостон университетинде иштеген тарыхчы Шейла Блэр (Sheila Blair) Кордобанын кооздугун мындайча сүрөттөйт:

*9- жана 10-кылымда Кордоба шаары Европадагы эң чоң шаарлардын бири жана эң жагымдуусу эле. Шаарга келген адамдардын бул жөнүндөгү сүрөттөөлөрү бар колубузда. Бүт ал гүлдөр, ал ачык чоң көчөлөр, ал укмуш жарыктандыруу... Түндүктөгү (Христиан) шаарлары болсо караңгылыкта эле. Кордобада гана таза ичүүгө болгон суу бар эле, адамдар чоң үйлөрдө жашашчу. Парижде болсо адамдар дарыя жээгиндеги кичинекей алачык тамдарда жашашчу.*⁴

Кордобанын кооздугунан сакталып калган өтө аз эмгектердин бири – бул учурда шаардын борборунда жайгашкан Католик собору. Ал собор негизи бир мечит эле, кийин

чиркөөгө айландырылган. Мечиттин ичи болсо келгендерди арбап ала турган сулуулукта эле. Кордобага келген Христиан саякатчылар бул кооздуктан өтө таасирленишчү. 10-кылымда Horotzwither аттуу саксон бир монахиня Кордобаны «дүйнөнүн кооздугу» деп атаган.

Андалусиянын эң кооз имараттарынын бири болсо – Ислам чеберчилигинин жана кооздугунун укмуштуу өрнөктөрүн камтыган аль-Хамра Сарайы эле. Сарайдын ар бир майда-баратында Ислам адамдарга тартуу кылган бийик руханияттын ырахаты көрүнчү. Аль-Хамранын бакчалары жердин тартылуу күчүнөн пайдаланып жасалган комплекстүү фонтан системаларына толо эле. Куранда кабар берилген бейиш сүрөттөөлөрү Аль-Хамраны курган Мусулмандардын илхам булагы болгон эле.

Куранда бейиш жөнүндөгү аяттардын кээ бирлери төмөнкүдөй:

Мына ошолор; алар үчүн белгилүү бир ырыскы бар. Ар түрдүү мөмөлөр. Алар даам татышат. Немат-жакшылыктарга толгон (наим) бейиштерде. Бир-бири мандайында тактылар үстүндө (отурушат). Булактан (куюлган) чөйчөктөр менен айланаларында айланышат. Аппак, ичкендерге ырахат (тартуулаган бир ичимдик). Анда баш балээси да, акылдарын жоготуу да жок. (Саффат Сүрөсү, 41-47)

Ар кандай «назиктиктерге жана кооздуктарга» (же ар түрдүү коюу дарактарга) ээ. (Рахман Сүрөсү, 48)

Астылары өтө жасалгаланган атластан төшөктөр үстүндө жазданышат. Эки бейиштин тең мөмөсүн-алуу (ал жердегилерге) жакын (оной). (Рахман Сүрөсү, 54)

Болушунча жапжашыл. (Рахман Сүрөсү, 64)

«Өтө кылдат баалуу таштардан жасалган» тактылар үстүндө. Маңдай-тескей жазданышкан болот. (Вакыя Сүрөсү, 15-16)

Оор бутактары ийилген алча (дарактары). Үстү-үстүнө тизилген мөмөлөрү төгүлгөн банан дарактары. (Вакыя Сүрөсү, 28-29)

Жайылып-созулган көлөкөлөр, токтобой аккан суу(лар); жана (дагы) көптөгөн мөмөлөр арасында түгөнүп-азайбаган жана тыюу салынбаган (мөмөлөр). Бийиктерге салынган төшөктөр. (Вакыя Сүрөсү, 30-34)

Алар; астынан дарыялар аккан Адн бейиштери алардыкы, ал жерде алтын билериктер менен жасанышат, жеңил жибектен жана өтө кылдат жасалган атластан жашыл көйнөктөр кийишет жана тактылар үстүндө орноп-таянышат. (Бул) Кандай сонун сооп жана кандай сонун колдоо. (Кехф Сүрөсү, 31)

Осмон Империясы жана Ислам маданияты

1299-жылы негизделген Осмон Императорлугу болсо Ислам маданиятынын эң чоң жана эң салтанаттуу императорлуктарынын бири катары көтөрүлүп, адилеттүүлүк жана толеранттуулукка таянган мамлекет түшүнүгү; өкүмдарлыгы астындагы жерлерде калтырган жогорку архитектурасы; текстиль тармагында, каллиграфияда, билим берүүдө иштеп чыккан кемчиликсиз түзүлүшү менен Батыш дүйнөсүнө маанилүү бир өрнөк болгон. Осмон Империясы султандарынын сылыктыгы жана искусство түшүнүгү батыштыктар тарабынан суктануу менен эскерилип, Осмон Империясынын жерлерин көргөн батыштыктар көргөн кооздуктан өтө таасирленишкен.

Осмон Императорлугу тарыхта көп кездешпеген чоңдуктагы бир аймакка өкүмдарлык кылган, эң узун өмүрлүү императорлуктардын бири. (Эң күчтүү убагындагы Рим Императорлугунун жерлери гана Осмон Империясынын жерлеринен чоңураак аймакка жеткен, бирок ал дагы Осмон Империясынчалык көп убакытка чейин анчалык чоң аймакты кармап тура алган эмес.) Европа, Түндүк Африка, Алдыңкы Азия, Месопотамия жана Арабистан тарыхынын маанилүү бир бөлүгү болгон Осмон Империясынын мурасы бүгүн бул аймактарда курулган ондогон мамлекеттин шаарларын кооздоп турат. Көптөгөн Европа шаарларында (София, Белград, Сараево) сыяктуу Осмон архитектурасынын жана шаарчылыгынын өрнөктөрү дагы эле сакталуу турат.

Осмон Империясы Ислам ахлагына таянып курган мамлекет жана башкаруу системасы учурда көптөгөн саясат таануучу тарабынан эң идеалдуу мамлекеттик түзүлүштөрдүн бири деп көрсөтүлүүдө. Осмон Империясынын дипломатия түшүнүгү бүгүнкү көп тараптуу дипломатия түшүнүгүнө негиз түзгөн.

Батыш маданияты Осмон Империясынын маданиятынан түздөн-түз таасирленген. Осмондуктардын Венгрияга күрүч өстүрүүнү алып барышы, жоогазындын (тюльпан) Бенелюкс (Бельгия, Нидерланды, Люксембург) өлкөлөрүнө 16-кылымда Габсбург элчиси катары Стамбулга келген тарабынан Busbecq тарабынан таанытылышы, италиялыктардын кездеме бойоо жана токуу ыкмаларын Осмон Империясынан алышы, Европа армияларындагы аскердик оркестр салтынын Осмондуктардан алынышы мунун бир канча мисалы гана.⁵

Бүт бул тарыхый чындыктар Ислам ахлагынын заманбап дүйнөнүн курулушунда алдыңкы ролду ойногонун көрсөтүүдө. Ислам Аз. Пайгамбар (сав)га вахий кылынгандан баштап адамзатты туурага, чындыкка, сулуулукка алып барчу эң жаркыраган нур болгон. Куран ахлагы менен мүнөзү калыптанган Мусулмандар барган жерлеринин баарына толеранттуулукту, акылды, илимди, искусствону, сулуулукту, тазалыкты жана бакубаттыкты алып барышкан. Европа күчтүү бир фанатизм жана варварлык ичинде турганда, Ислам дүйнөсү дүйнөнүн эң заманбап жана эң модерн цивилизациясы болгон. Кийин өнүгө турган Европа маданиятынын негизинде болсо Ислам дүйнөсүнөн үйрөнгөн бүт мындай баалуулуктардын өтө чоң бир ролу болгон. Тарыхчы Евгений Майерс (Eugen Myers) бул чындыкты мындайча баяндайт:

*Тогузунчу кылымдын аяктарынан он экинчи кылымга чейин Батыштын илим жана маданиятына болгон Исламдын таасири өтө чоң. Ислам аалымдарынын жана котормочуларынын илимдердин жана адамзаттын өнүгүшүндөгү маданий маанисин эч маанисиз көрүүгө болбойт... Ошондуктан Батыш көз-карашынын тамырлары грек-арав жана еврей көз-карашынын бир аралашмасы.*⁶

Ал эми Ислам дүйнөсүнүн бир бөлүгүндөгү артка кетүүнүн эң негизги себептеринин бири болсо алардын Куранда үйрөтүлгөн акылдуулуктан, чын ниеттен жана ачык ойлуулуктан алысташы болгон. Куран адамзатты караңгылыктардан жарыкка чыгаруучу эң чоң жол көрсөтүүчү. Аллах Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав)га билдиргендей:

Алиф, Лам, Ра. Бул бир Китеп, Раббиндин уруксаты менен адамдарды караңгылыктардан нурга, Ал күчтүү жана мактоого ылайыктын жолуна чыгарышың үчүн сага түшүрдүк. (Ибрахим Сүрөсү, 1)

Учурдагы Мусулмандар Ислам маданиятынын бул салтанаттуу өтмүшүн жакшы билип, аны менен сыймыктанып, жоопкерчилик да сезиши зарыл. Мусулмандардын дүйнөнүн эң улуу маданияттарынын бирин курган ыйык, даңктуу жана кадыр-барктуу бир мурастын өкүлдөрү экенин унутпашыбыз керек. Мусулмандарды башка ишенимдердин жана маданияттардын өкүлдөрү дайыма кызганычтык жана суктануу менен карап келишкен. Белгилүү Ортоңку чыгыш адиси Даниэль Пайпс (Daniel Pipes) бир макаласында Мусулмандардын өздөрүнө ишенээрин жазган соң мындайча жоромол жасайт:

*Мындай өзүнө ишенүүнү камсыз кылган факторлордун бири – бул Исламдын алгачкы 6 кылымында жана андан кийинки укмуштуу ийгиликтеринин эскерүүсү. Ал доордо Ислам дүйнөнүн эң алдыңкы маданияты эле; Мусулмандар эң жакшы саламаттык стандарттарына, эң узун орточо жашоо узундугуна, эң жогору сабаттуулук деңгээлине ээ эле. Илимий жана техникалык изилдөөлөрдүн көпчүлүгү алардын контролунда эле жана көбүнчө жеңишке жеткен армияларды куруучу. Бул ийгилик тренди башынан бери апачык көрүнүп турган эле. Б.з. 622-жылы Аз. Мухаммед Меккеден көчүп, бирок 8 жылдан кийин шаарга анын башкаруучусу болуп кайтышкан. 715-жылы болсо Мусулман жеңүүчүлөр батышта Испаниядан чыгышта Индияга чейин созулган бир императордук курушкан эле. Мусулман болуу жеңүүчү бир маданиятка тиешелүү болуу маанисине келчү.*⁷

Албетте, учурдагы Мусулмандардын милдети бир гана бул салтанаттуу өтмүш менен мактанып тим болбостон, бүгүн жана келечекте да Исламды бийиктетүү үчүн аракеттенүү. Өтмүштөкүнө окшош бир салтанаттын бүгүн да кайрадан курулушу, Мусулмандардын кайрадан дүйнөгө жарык чачкан бир маданият алдыңкылары болушу мүмкүн. Бирок бул багытта жасала турган ар кандай иш-аракет эң башта биримдик жана ынтымак ичинде жасалышы зарыл. Жеке кызыкчылыктарын бир тарапка таштаган,

айырмачылыктарды толеранттуулук менен кабыл алган, күчү менен энергиясын бир гана Исламдын, Мусулмандардын жана адамзаттын жакшылыгына колдонгон, көпчүлүктү көздөгөн, сүйлөшүп келишүүнү, тынчтыкты жактаган бир маданият Мусулмандар арасында өкүм сүрсө, Ислам дүйнөсү 21-кылымдын эң чоң маданияттарынын бирин кура алышат. Сүйүү, мээрим, түшүнүүчүлүк, толеранттуулук сыяктуу Ислам ахлагынын да негизи болгон баалуулуктар урматында учурда бир катар Мусулман өлкөлөрдө өкүмчүлүк кылган деспоттук бийликтер да жоголуп, маданий жана экономикалык өнүгүү камсыз кылынып, дүйнөнүн ар кайсы аймактарында кысымчылыкка алынган, зулумдукка кабылган, таш боордук менен өлтүрүлгөн Мусулмандар тынчтык менен коопсуздукка жетет жана, Аллахтын уруксаты менен, «бактылуулук дооруна» окшош бир доор 21-кылымда кайрадан болот.

ЭМНЕ ҮЧҮН ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИ?

Ислам дүйнөсүнүн келечеги менен дүйнө тынчтыгынын жана коопсуздугунун түздөн-түз байланыштуу экени учурда көп ойчул тарабынан айтылууда. Ислам дүйнөсү болжол менен 1,5 миллиард калкы (Мусулмандар дүйнөдөгү адам санынын болжол менен 1/4ин түзөт), кен байлыктары, жайгашкан аймагынын стратегиялык мааниси менен чоң бир күч болуп саналат. Экинчи дүйнөлүк согушка чейин көпчүлүгү колония болуп жашаган Мусулман өлкөлөр Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин башталган колонияга каршы төңкөрүштөр менен көз-карандысыздыкка жетишкен жана бул Ислам географиясынын көрүнүшүн өзгөрткөн. Ислам географиясындагы чыныгы өзгөрүү болсо кансыз согуштун бүтүшү менен ишке ашкан. Бул убакка чейин Африка-Азия географиясы катары кабыл алынган Ислам дүйнөсү Албания жана Босниядан Чеченистан жана Тажикстанга созулган бир Евразия (Европа-Азия) географиясына айланды. Сексенинчи жылдары Европа коопсуздук жана кызматташтык уюмуна мүчө жалгыз Мусулман өлкө Түркия болсо, бүгүн бул сан тогузга чыкты.⁸

Бул процессте Ислам дүйнөсүнүн демографиялык таралышында болгон өзгөрүү да Ислам географиясы түшүнүгүнө таасир берген. 20-кылымдын башына чейин Мусулмандар –кыска мөөнөттүү басып алуулардан тышкары- көбүнчө Ислам жерлеринде, б.а. Мусулмандардын башкаруусу астында жашашкан. 20-кылымдын алгачкы доорлорунан баштап Мусулмандар өз каалоосу жана эрки менен ар кайсы Европа өлкөлөрүнө жана Америкага көчүшүп, ал жерлерде маанилүү сандагы калкка айланышкан. Учурда Америкада жана көптөгөн Европа өлкөсүндө Ислам эң ылдам көтөрүлгөн дин болуп калды жана Батыштагы Мусулмандардын санынын көбөйүшү алардын социалдык жана саясий жашоодо маанилүү бир рол ойношун камсыз кылды. Ошентип Ислам географиясы калкынын көпчүлүгү Мусулман болгон же Мусулмандардын башкаруусундагы өлкөлөр менен эле чектелбеген бир топ чоң географияга айланды.

Кавказдан Танзанияга, Мароккодон Фиджиге чейин созулган чоң аймакка жайылган Ислам дүйнөсү тарыхтын ири маданияттары төрөлүп өнүккөн бир жерде жайгашууда. Бул аймактын геосаясий, геомаданий жана геоэкономикалык өзгөчөлүктөрү бул аймакты бүгүн да эл аралык мамилелерде жана дүйнө саясатында маанилүү бир орунга койууда.

Дүйнө соода жолдорунун маанилүү кесишүү жана транзиттик аймактарынын ушул географияда жайгашканы да маанилүү факторлордон. Карадеңизди Жер ортолук деңизге улаган, Жер ортолук деңизди жана Перс булуңун Инд океанына улаган кысык жана каналдардын жана Инд океанындагы негизги транзиттик чекиттердин Мусулмандардын контролунда экенин ойлогонубузда, Ислам дүйнөсүнүн глобалдык тең салмактуулуктардагы маанисин жакшыраак түшүнөбүз. Буга, мындан тышкары, мунайзат, табигый газ сыяктуу стратегиялык кен байлыктар жагынан дүйнөнүн эң бай

жерлеринин Ислам географиясында жайгашканын кошконубузда, жагдайды анык түшүнө алабыз. Бул өзгөчөлүктөрдүн баары Ислам дүйнөсү үчүн бир стратегиялык мүмкүнчүлүк жана бул мүмкүнчүлүктөрдү туура пайдалануу Мусулмандардын дүйнө саясатындагы таасиринин өсүшү деген мааниге келет.

Бүгүнкү абалдан да Мусулмандардын түздөн-түз же кыйыр түрдө 21-кылымдагы өнүгүүлөрдө рол ойноору апачык көрүнүүдө. Бирок албетте бул ролдун Ислам дүйнөсү баш болуп бүт адамзаттын пайдасына болушу эң негизги маселе. Бул жерде биринчи эле оюбузга Ислам дүйнөсүнүн учурдагы абалы менен мындай ролду аркалай алып-албашы келет. Албетте, Мусулмандар бул жоопкерчиликти аркалай турган жөндөмгө жана аң-сезимге ээ. Анткен менен, бүгүн Ислам дүйнөсүн караганыбызда, кээ бир өлкөлөрдө демократия салтынын жетиштүү деңгээлде орнобогону, технологияда замандан артта калуу, экономиканын начар болушу сыяктуу кээ бир маселелер көзгө урунат. Дүйнө саясатында активдүү рол ойноого даярданган бир Ислам дүйнөсүнүн буларды жана ушул сыяктуу маселелерди эртерээк чечиши зарыл.

Бирок Ислам дүйнөсүнүн булардын баарынан мурда тездик менен чечиши керек болгон өтө маанилүү жана негизги бир маселеси бар: бөлүнгөндүк. Дүйнө Мусулмандарынын күчтүү жана активдүү бир Ислам Биримдигин түзө албашы учурда болуп жаткан ар кандай маселелердин негизги себеби болгон бир кемчилик. Күчтүү бир биримдик курулганда бүгүн болуп жаткан маселелер же эч чыкпайт же чыккан маселелердин баары болжонгондон бир топ кыска убакыт ичинде чечилет.

Бул жерде муну белгилей кетүү керек: бөлүнүүчүлүк сөзү менен топторго бөлүнүү, б.а. Ислам дүйнөсү ичинде ар кандай мазхаптардын бар болушу айтылып жаткан жок. Мусулмандардын бөлүнүүчүлүктөн кутулушу баарынын жалгыз бир шарият же ыкма астында чогулушу деген мааниге келбейт. Негизгиси бул айырмачылыктардын ишеним биримдиги астында, толеранттуулук жана көмөктөшүү ичинде биригиши. Көз-караш, ой-пикир жана иш-аракетте айырмачылыктар ар кандай коомдо кездешкен кадыресе көрүнүш. Ислам ахлагы бүт айырмачылыктарга карабастан, Мусулмандардын бир-биринин бир тууганы экенин унутпашын талап кылат. Расасы, тили, өлкөсү, мазхабы кандай гана болбосун, бүт Мусулмандар бир тууган. Ушул себептен Ислам дүйнөсүндөгү айырмачылыктар бир байлыктай каралышы керек, алар Мусулмандардын бир-бири менен урушушуна себеп болгон, аларды негизги маселелерден алыстатып, тездик менен чечүү керек болгон негизги маселелерге чара көрүүгө тоскоол болгон кагылышуу жана бөлүнүү себебине айланбашы керек.

Бөлүнүүчүлүктүн себептери

Ислам дүйнөсүнүн азыркы бөлүнүүчүлүк абалы 20-кылымдын башында чыкты. Андан мурда болсо ар кандай мазхап, раса жана тилдеги Мусулмандар ар кандай Ислам императорлуктарынын башкаруусу астында, чогуу бейпилдик жана коопсуздукта жашап келишкен. Болгондо да, күчтүү эле алар.

Бирок 19-кылымдын эң кыйратуучу агымдарынын бири болгон **радикалдуу**

улутчулдук Ислам дүйнөсүнө да таасирин тийгизди. Мусулмандардын бир бөлүгү Батыштык көз-караш агымдарынын таасиринде калып аң-сезимдерине сиңирилген бул идеологияны кабыл алышты. Ислам императорлуктарынын алсыздашы менен Мусулмандардын көпчүлүгү Батыштык күчтөрдүн колониясына айланышты. Колониялоочу күчтөр Ислам өлкөлөрүнөн кетип жатып да, ал өлкөлөрдү жасалма чек аралар менен бөлүп, ар кандай мамлекеттерди түзүштү. Бул абал кээ бир Мусулмандар арасында жайылган радикалдуу улутчулдук кыймылдарына кошулганда өтө башаламан бир жагдай келип чыкты. Мусулман калктардын ичиндеги этникалык айырмачылыктар кагылышуу себебине айланды. Бир аз мурда эле бир жерде чогуу жашаган калктар бир заматта башка башка чек аралар ичинде жашаган, араларында пикир келишпестиктер орун алган, бир-бирине душман коомдорго айланышты. Дээрлик ар бир өлкө менен коңшулары арасында чек ара келишпестиктери баш болуп ар кандай талаш маселелер жаралды. (Бул пикир келишпестиктердин бир бөлүгү Иран-Ирак согушу мисалындагы сыяктуу, эки Мусулман мамлекеттин бир-бири менен кырчылдашып согушушуна чейин жетти.) Ошентип Ислам дүйнөсү бир кылым бою улана турган бир туруксуздук процессине кирди.

Бул жерде белгилей кетчү жагдай – албетте, элин жана мекенин сүйүү, көз-карандысыздыкты каалоо туура жана жакшы нерсе. Улутчулдук сезиминин туура эмес абалга келиши сүйүүнүн фанатизмге айланышынан келип чыгат. Бир адам өз элин сүйүп жатып, башка элдерге карата себепсиз эле душман болуп баштаса, өз элинин кызыкчылыктары үчүн башка элдердин жана калктардын акыларын тебелөөнү, мисалы алардын жерин басып алууну, мал-мүлктөрүн талап-тоноону көздөсө, туура эмес көз-карашта болгон болот. Же болбосо, өз элине болгон сүйүүсүн бир расизмге айлантканда, б.а. өз элин генетикалык жактан башкалардан жогору деп ойлогондо да туура эмес көз-карашты чыгарган болот. Улутчулдуктун расисттик бир көз-карашка айландырылып, эки Мусулман эл арасындагы «Мусулман бир туугандыгы» түшүнүгүн тебелей турган, аны жок кылып душмандыкты пайда кыла тургандай чечмелениши да туура эмес.

Аллах бул туура эмес түшүнүккө Куранда көңүл бурат. Аяттарда «кыжырдуу улут коруучулугу» деп сүрөттөлгөн бул көз-караш жахилиянын (дин ахлагынан алыс коомдордун) бир өзгөчөлүгү катары баяндалат:

Ал чындыктан баш тарткандар өз жүрөктөрүндө «кыжырдуу улут коруучулугун», караңгылыктын «кыжырдуу улут коруучулугун» жасап-күчөтүшкөндө, ошол замат Аллах элчисине жана момундарга «ишеним жана бейпилдик сезимин» түшүрдү жана аларды «такыба сөзүндө» «бекемдик менен коргоду». Ансыз да алар буга ылайык жана татыктуу эле. Аллах бүт баарын толук билүүчү. (Фетих Сүрөсү, 26)

Көңүл бурулган болсо аятта «кыжырдуу улут коруучулугунан» сөз кылынып, буга карата Аллахтын момундарга ишеним жана бейпилдик сезимин бергени айтылууда.

Демек өз коомуна (уруусуна же элине) болгон сүйүүсү натыйжасында кыжырдуу жана «кабанаак» бир мамиледе болгон адамдардын кылганы Куран ахлагына карама-каршы. Жана 19-кылымда материалист Европадан чыгып, Мусулман коомдорго ал жактан келген улутчулдук түшүнүгү кыжырдуу жана чектен чыккан бир улутчулдук болгон. Бир эле Ислам дүйнөсүндө эмес, дээрлик бүт дүйнөдө кагылышууларга жана саясий туруксуздуктарга себеп болгон.

Бирок адамдарды расасына, улутуна жана уруусуна карап бөлүү, этникалык айырмачылыктарды пикир келишпестиктин себебине айлантуу Куран ахлагына толугу менен карама-каршы. Раббибиз бир аятта мындайча билдирген:

Эй адамдар, чындап, Биз силерди бир эркек менен бир аялдан жараттык жана бир-бириңер менен таанышышыңар үчүн силерди элдер менен уруулар (абалында) кылдык. Күмөнсүз, Аллах Кабатында эң жогоркуңар – бул (улут же ата-баба жагынан эмес) такыбалык жагынан эң алдыңкыңар. Күмөнсүз, Аллах билүүчү, кабар алуучу. (Хужурат Сүрөсү, 13)

Аллах «Асмандардын жана жердин жаратылышы менен тилдериңердин жана түстөрүңөрдүн ар түрдүү болушу Анын аяттарынан. Күмөнсүз, мында аалымдар үчүн чындап аяттар бар.» (Рум Сүрөсү, 22) аяты менен адамдардын ар түрдүү расалардан жана улуттардан болушунун Өзүнүн аяттарынын бири экенин билдирген. Мындай айырмачылыктар урушуунун жана душмандыктын себеби катары эмес, бир байлык жана ар түрдүүлүк катары жаратылган.

Тарых Исламдын этникалык бөлүнүүлөрдү ынтымакка салуу мисалдарына толо. Аз. Мухаммед (сав) сахабаларды раса жана урууга карап дискриминация кылуудан, адамдарды улутуна, жынысына, тилине, уруусуна карап бөлүүдөн, ал тургай, бир коом ичинде адамдарды материалдык мүмкүнчүлүгүнө карап бөлүүдөн да толугу менен тоскон. Пайгамбар Мырзабыз (сав) Коштошуу хутбасында **«Эй адамдар! Албетте Раббинер бир жана атаңар да бир. Баарыңар Адамдан, Адам болсо топурактан. Аллахтын алдында эң жогоркуңар – Андан эң көп коркконуңар. Арап ажемден (арап эместен), ажем болсо араптан, ак карадан, кара да актан эч өйдө эмес, такыбалыктан тышкары.»** сөздөрү аркылуу Мусулмандарды бул темада этият болууга чакырган.

Пайгамбарыбыз (сав) жана төрт халифа доорунда биринин артынан экинчиси уланган жеңиштер Ислам дүйнөсүнүн чек араларын чыгыш менен батышты көздөй кеңейтип, ар кайсы улуттардан көптөгөн адамдар Ислам желеги астында бириккен. Уруу кагылышууларына, түгөнбөгөн кан уруштарына чөмүлгөн Ортоңку чыгыш Ислам ахлагынын жайылышы менен бейпилдикке жетип, араптардын арасындагы уруу согуштары эле эмес, Мусулмандар караткан бүт жерлердеги уруштар да токтогон. Кээ бир Христиан мазхаптар арасында кырчылдашып уланган күрөштөр дагы Мусулмандар караткан жерлерде тынчтык менен аяктаган. Бир-бири менен согушкан уруулар, бир-

бирлерин таш боордук менен жок кылууга аракеттенген топтор Ислам желеги астында бир-бирине жашоо укугун ыраа көрүп, урмат көрсөтүп калышкан.

Учурдагы Мусулмандардын көз-карашы да ушул багытта болушу керек. Мусулмандардын бир-бири менен болгон байланыштарында негизги критерий адамдардын расасы, этникалык тамыры, тили сыяктуу өзгөчөлүктөрү, колундагы мүмкүнчүлүктөрү, кызмат орду же даражасы эмес, ыйманы жана сонун адеп-ахлагы болуп саналат. Чын жүрөктөн ыйман кылган кишилер арасында сүйүү ал адамдын Аллахтан коркуп-тартынышына, Раббизге болгон терең сүйүүсүнө, кылган чын ыкластуу иштерине, сонун адеп-ахлагына карап калыптанат. Эгер бир киши өмүрүн Аллах жолуна арнаганын бүт мамиле жана иш-аракеттери менен далилдеп, дайыма Аллахтын ыраазылыгын жана мээримин көздөп жакшы иштерди кылып жатса, ыймандуулар ал кишини сүйүп, урматташат. Ал кишинин терисинин өңүнө, анын улутуна, материалдык мүмкүнчүлүгүнө карашпайт, булар алардын сүйүүсүнө оң же терс таасир бербейт. Мусулман коомдор арасындагы мамилелерде да ушул эле критерийлер негиз болушу керек. Эки Мусулман калк арасындагы мамиленин маңызы Куранда билдирилгендей болушу керек: Мусулмандар бир-бирлеринин жардамчысы жана досу.

Ислам дүйнөсүнүн бүгүнкү бөлүнүүчүлүгүнүн эң негизги себептеринин бири – ушундай аң-сезимдин жоктугу. Буга болсо Куран ахлагынан алыстап, анын ордуна динден тышкаркы пикир агымдарынын жана көз-караштардын таасирдүү болуп калышы себеп болгон. Кээ бир билермандар Батышта чыккан динден тышкаркы философия жана идеологиялардын жаңылыштыктарына алданып, ал пикирлерди Мусулман аймактарына жайылтуу Ислам дүйнөсүн алга жылдырат деп ойлошкон. Бул тарыхый ката себеп болгон кыйроонун издери бүтүн да апачык көрүнүп турат. Адилеттикти, жан аябастыкты, мээримди, толеранттуулукту, ачык ойлуулукту, акылмандыкты алып келген Куран ахлагынын ордуна, кээ бир адашкан философия жана идеологияларды элдерге сиңирүүгө аракет кылынышы менен бирге Мусулман дүйнөсүндө өкүм сүргөн тартиптин жана көмөктөшүүнүн ордун башаламандык менен бөлүнүүчүлүк ээледі. Бул башаламандыкты токтотуу үчүн кээ бир өлкөлөрдө кайра эле Куран ахлагына карама-каршы бир модель пайда болуп, элди таш боордук менен эзген деспоттук режимдер курулду.

Бүтүн Ислам дүйнөсүнүн келечеги жөнүндө стратегияларды белгилөөдө бул тарыхый тажрыйбадан сабак алып, туура эмес пикирлерге алдануудан этият болуу керек. Тарых апачык көрсөткөндөй, Ислам дүйнөсү өзүндөгү баалуулуктарды бекем кармаганда гана көтөрүлө алат. Жана бул баалуулуктардын эң негизгилеринин бири – бул Мусулмандардын биримдиги жана чогуу болушу.

Тарыхтан бир өрнөк: Селахаддин Аййубинин Ислам Биримдиги

Кресттүүлөргө каршы Ислам дүйнөсүнүн абалы буга жакшы бир мисал болот.

1096-жылы башталган биринчи кресттүү жортуулунун аскерлери Ортоңку чыгышка жеткенде, Мусулмандар бир-бири менен пикир келишпей, урушуп турган

эмирликтерге бөлүнгөн эле. Мындай бөлүнүүчүлүк себебинен Европадан келген ал варвар басып алуучуларга туруштук бере алышпады. 1099-жылы Иерусалимде үрөй учуруларлык кыргын жасап курулган Кресттүүлөр хандыгы он жылдар бою Мусулмандардын мындай бөлүнүүчүлүгүнөн пайдаланды. Бирок улуу Ислам жол башчысы Селахаддин Аййубинин Мусулман эмирликтерди бир-бирден өз башкаруусуна алып бириктириши менен бирге Мусулмандар кресттүү басып алуучулар менен тең тайлаша турган күчкө жетти.

Анткен менен Мусулмандардын кресттүүлөрдү жеңиши бир күндө болбойт эле. Селахаддин Аййуби Мусулмандарды жалгыз желек астында бириктирип жатып, экинчи тараптан илимий жана адеп-ахлактык бир ойгонууну баштаткан эле. *Encyclopedia Britannica*'да айтылгандай:

Мусулмандардын диний уюмдарын стимулдоо жана жайуу (Селахаддин Аййубинин) саясатынын негизги бөлүктөрүнүн бири эле. Илимпоздорду жана дин аалымдарын колдоду, алар колдонушу үчүн университеттер менен мечиттерди курду жана аларга Ислам дүйнөсүнүн пайдасына көп эмгектерди жаздырды... Адеп-ахлактык кайрадан жаралуу менен бирге, бул анын жеке жашоосунун да чыныгы бир фактору эле, андан беш жүз жыл мурда белгилүү болгон дүйнөнүн жарымын өзүнө караткан биринчи муун Мусулмандарынын чечкиндүүлүгүн жана бекемдигин кайрадан ойготууга аракеттенди.

Илимий, адеп-ахлактык жана ыймандык жогорулоо Мусулмандардын саясий биримдигине кошулганда, Ислам маданияты дагы бир жолу көтөрүлдү: Селахаддин Аййубинин кол астындагы бириккен Ислам армиясы 1187-жылкы Хаттин согушунда – өз ичинде бөлүнүп жарылган- кресттүүлөр армиясын талкалады жана андан соң Иерусалим да кошо кресттүүлөр басып алган Палестина аймактары дээрлик толугу менен куткарылды.

Селахаддин Аййубинин жана анын башчылыгында курулган Ислам Биримдигинин эң маанилүү өзгөчөлүгү болсо – бул анын Куран ахлагынын талабы болгон адилеттик, бейпилдик жана тынчтыкты көздөө сыяктуу баалуулуктарды эң жакшы сактаганы эле. Селахаддин Аййуби көбүнчө кресттүүлөрдү аскердик жеңиши менен эскерилет, бирок анын белгилүү бир өзгөчөлүгү – анын кресттүүлөргө да, башка бүт Христиандарга да өтө адилеттүү жана кечиримдүү мамиле кылганы эле. Кресттүүлөр Мусулмандарга өтө көп зулумдуктарды жасаганына карабастан, Селахаддин Аййуби алардан өч алган эмес жана Иерусалимди каратканда шаардагы эч бир Христианга зыян тийгизилген эмес эле. Селахаддин Аййубинин дагы бир өзгөчөлүгү – анын өз тарабындагы радикалдарды да тизгиндеши эле. Үчүнчү кресттүүлөр жортуулун башкарган Англия ханы Ричард Акра мунарасында 3 миң Мусулман карапайым калкты таш боордук менен өлтүргөнү үчүн кээ бир кишилер өч алуунун жолун издеп, муну Йафа шаарындагы (азыркы Тель-Авив) Христиандарга массалык кыргын жасоо аркылуу ишке ашырууну каалашкан эле. Селахаддин Аййуби өз армиясы ичиндеги бул радикалдуу тенденцияны токтотуу, басуу жана Йафадагы Христиандарга коопсуздукту камсыздоо үчүн көп аракет кылды жана

мында да ийгиликке жетти.

Аягында Селахаддин Аййуби кресттүүлөр менен бир катар макулдашууларга барып жана кээ бир мүмкүнчүлүктөрдү берип, ыйык жерлерге тынчтык алып келе алды. 1192-жылы 28-августта кресттүүлөр менен Мусулмандар арасында тынчтык келишимине кол коюлду. Андан соң Селахаддин Аййуби ал шаарды каратуу үчүн миндеген Мусулманды өлтүргөн кресттүү кол башчыларга өтө айкөлдүк кылып, аларды өзүнүн коногу катары Иерусалимге чакырды. Иерусалимди зыярат кылган кресттүү кол башчылар Мусулмандардагы мындай улуу кечиримдүүлүк, толеранттуулук жана адилеттүүлүккө болгон таң калууларын жашыра алышкан эмес. Селахаддин Аййуби бир жолу душманы Англия ханы Ричарддын ооруп калганын угуп, ага өзүнүн жеке дарыгерин жана температурасын басышы үчүн кар жөнөткөн эле. Селахаддин Аййубинин Куран ахлагына таянган мындай бийик адеп-ахлагы аны бүт Европада легендага айлантты.

Кыскасы, Селахаддин Аййуби курган Ислам Биримдиги Мусулмандарга күч жана жеңиш да алып келген жана Ислам ахлагынын маңызындагы адилеттик, толеранттуулук, тынчтыкты көздөө сыяктуу баалуулуктардын турмушка ашырылышына да шарт түзгөн эле. Мусулмандар бир жагынан Исламга кызмат кылуу үчүн кыймылга келишсе, экинчи жагынан Мусулмандар арасында пайда болгон кээ бир радикалдуу тенденцияларга бөгөт болунуп, Куран ахлагы боюнча Мусулмандардын кандай болушу керек экени көрсөтүлгөн эле.

Селахаддин Аййуби курган Ислам Биримдигинен бүгүнкү күнгө чейин толук 8 кылым өттү. Бирок дал ошонун заманындагы себептер менен бүгүн да Мусулмандарга бир Ислам Биримдиги керек. Албетте, бүгүн Ислам дүйнөсүнө кресттүүлөр доорундагы сыяктуу бириккен бир аскердик кол салуу жок, бирок Ислам дүйнөсү ар кайсы аймакта ар кандай коркунучтар астында турат. Болгондо да, Ислам дүйнөсү башка маданияттардан артта калып, илим, технология, маданият, искусство, ой-пикир сыяктуу тармактарда –көп убакыт бою дүйнөнүн алдыңкысы болуп келгенине карабастан- артта калды. Башка тараптан, башка маданияттарда чыгарылган бир катар туура эмес философия менен идеологиялар да 19-кылымдан баштап Ислам дүйнөсүнө алып келинип, Куран ахлагын толук билбеген кээ бир Мусулмандарды таасири астына алууда. Исламдын атын жамынып чыккан, бирок чындыгында Ислам ахлагына толугу менен карама-каршы жырткычтыктарды жасаган кээ бир радикалдар болсо Ислам менен башка маданияттар арасында уруш чыгарууну каалагандарга, көбүнчө билбестен, кызмат кылышууда.

Булардын баарынын токтошу, Мусулмандардын кайрадан дүйнөгө багыт берген, жол көрсөткөн, адилеттик менен тынчтыкты алып келген, суктанылган бир маданият курушу үчүн болсо, бир кездерде Селахаддин Аййуби колдонгон ыкма колдонулушу керек: **Ислам дүйнөсүндө адеп-ахлактык, илимий, ыймандык бир кайрадан жаралууну баштатуу жана бир тараптан Мусулмандардын саясий биримдигин куруу.**

Айырмачылыктарга толеранттуулук көрсөтүп биригүү

Мусулмандардын биримдик курушу учурдагы абалды токтотуу үчүн гана зарыл болгон саясий бир талап эмес. Мындан да маанилүүсү: биримдик ансыз да Мусулман болуунун талаптарынын бири. Мусулмандар өмүрлөрүнүн ар бир көз ирмеминдеги сыяктуу, улуттук жана эл аралык саясаттарында да Куран ахлагына ылайык иш-аракет жүргүзүшү зарыл. Куран ахлагы болсо эң башта Ислам дүйнөсүнүн биримдик курушун талап кылат. Куран ахлагын негиз тутуу бул биримдиктин бекем болушун жана андан күтүлгөн активдүү ролду аркалашын камсыздайт.

Ислам ахлагы Мусулмандардын дайыма бириктирүүчү мамиле көрсөтүшүн, бир-бирине көмөктөшүп, ынтымактуу дин бир туугандары болууларын талап кылат. Аллах Куранда ыймандууларга «**талашып бир-бири менен урушпашын**» (Энфал Сүрөсү, 46) буйрук кылат жана мунун Мусулмандарды алсыздандыраарын билдирет. Башка бир аятта болсо төмөнкүдөй буйрук кылынат:

Аларга апачык далилдер келгенден кийин бөлүнүп майдаланган жана пикир келишпестикке түшкөндөр сыяктуу болбогула. Мына ошолор үчүн чоң бир азап бар. (Али Имран Сүрөсү, 105)

Абийири менен акылын колдонгон, өз кызыкчылыктарын эмес адилеттикти көздөгөн бир ыймандуунун башка ыймандуулар менен биримдик курбашы, дайыма бир пикир келишпестик ичинде болушу мүмкүн эмес. Бул жеке адамдардын мамилелерине да, элдер менен калктардын мамилелерине да тиешелүү. Аллах Куранда бул чындыкка да көңүл буруп, Мусулман калктардын бир-бирине карата адилетсиздик кылышына жана душмандай мамиле кылышына тыюу салган. Куранда мындай мамиле кылгандарды токтотуу жана Мусулман калктарды жараштыруу буйрулган:

Момундардан (ыймандуулардан) эки эл урушса, араларын оңдогула. Эгер бирөө экинчисине кол салса, кол салган тарап менен Аллахтын буйругуна кайтканга чейин согушка; эгер аягында (Аллахтын буйругун кабыл алып) кайтса, анда адилеттик менен жараштыргыла жана (дайыма) адилеттүү болгула. Албетте, Аллах адилеттүүлөрдү сүйөт. (Хужурат Сүрөсү, 9)

Албетте, ар кайсы Мусулман эл арасында аймактык, маданий жана үрп-адаттык кээ бир түшүнүк жана шариятта айырмачылыктар болушу мүмкүн. Чечмелөөдө, көз-карашта айырмачылыктар болуп, ар кандай мазхаптар болот. Бул өтө табигый нерсе. Бул айырмачылыктар себебинен бир Мусулман элдин же топтун экинчисине каршы чыгып, аны менен сүйлөшпөй коюшу, орток баалуулуктарда келише албай турганчалык даражада экинчисин жат жана ал тургай душман көрүшү туура эмес болот. Эч качан

мындай нерсе болбош керек.

Аллах Куранда Мусулмандарды мындай катага түшпөшү үчүн эскертип, ахли китаптын каталарын сабак алуу үчүн көрсөткөн. Куранда ахли китаптын (Христиандар менен еврейлердин) каталары айтылып жатканда, алардын өз араларында майдаланып, бөлүнүшү да айтылат. Баййина Сүрөсүнүн 4-аятында ахли китаптын аларга апачык далилдер келгенине карабастан, бөлүктөргө бөлүнгөнү кабар берилет. Башка аяттарда болсо мындай бөлүнүүнүн себептери арасында «араларындагы кол салуу жана адилетсиздик», «араларындагы кызганычтык», «акыйкатка баш көтөрүү» сыяктуу жаман адеп-ахлак өзгөчөлүктөрү кабар берилет. Бул аяттардын кээ бирлери төмөнкүдөй:

Алар өздөрүнө илим келген соң, араларындагы «кол салуу жана адилетсиздик» себебинен гана бөлүнүп-жарылышты... (Шура Сүрөсү, 14)

Эч күмөнсүз, дин – Аллах Кабатында Ислам. Китеп берилгендер аларга илим келген соң гана араларындагы «кызганычтык жана акыйкатка баш көтөрүү» (баый) себебинен бөлүнүп-жарылышты. Ким Аллахтын аяттарын четке какса, (билип койсун) чындыгында Аллах эсепти өтө бат кылуучу. (Али Имран Сүрөсү, 19)

Мындай бөлүнүүчүлүк себебинен ахли китаптын тарыхынын чоң кагылышууларга толо экени белгилүү бир чындык. Христиандыктын алгачкы 1600 жылдык тарыхын бир-бири менен согушкан Христиан конфессияларынын тарыхы десек болот. Кичине эле чечмелөөдөгү айырмачылыктар да Христиандардын бир-бирин каапыр деп айыпташына себеп болгон. Мындай уруштардын ичинде Рим католик чиркөөсү акырындап үстөмдүккө жеткен, бирок андан кийинки кылымдарда эми бул Чиркөө «адашкан» (еретик) деп санаган башка диний конфессияларга (булардын арасында докетизм, монтанизм, адоптионизм, савеллианизм, арианизм, пелагианизм жана гностицизмди (Docetism, Montanism, Adoptionism, Sabellianism, Arianism, Pelagianism, Gnosticism) санаганга болот) карата абдан кысымчылык көрсөткөн. Папалыктын 11-кылымдан баштап катарлар жана богомилдер (Kathar, Bogomil) сыяктуу башка диний агымдарга жасаган кысымчылыктары, андан соң протестанттар менен католиктер арасында чыккан жана бир кылымдан ашыкка созулган кандуу согуштар Европа тарыхынын эң караңгы доорлоруна туура келет. Эң кызыгы, Европа маданиятынын бийиктеши ушул мазхап согуштары бүткөн соң гана башталган. Саясий тарыхчылар кабыл алгандай, заманбап Европа Христиан конфессиялары бир-бирине толеранттуулук көрсөтүшү керек деген пикир үстөмдүк кылган белгилүү Вестфаль (Westphalia) тынчтыгынан (1648-ж.) соң жаралган.

Адамдардын динде бөлүнүшүнүн түбүндө Аллах буйрук кылган ахлакты талап кылынгандай орундатпашы турат. Ал адеп-ахлак кичипейилдикке таянат. Кичипейилдиктен алыстагандар өздөрүн жана өз пикирлерин абсолюттук туура деп

ойлошуп, алардан башкача ойлонгондорду басмырлап, аларды жек көрүшөт. Өз пикирлеринин абсолюттук туура экенинен эч күмөн санабаганы үчүн өздөрүн эч качан сын көз менен карашпайт жана ошондуктан жакшыраакка, туурараакка жыла алышпайт. Өз жоромолун гана жактырып аны менен мактангандардын абалына Куранда «... **алар иштерин өз араларында (ар башка) китептер кылып бөлүштү; ар бир топ өз колундагын жетиштүү көрүп сүйүнүүдө.**» (Мүминун Сүрөсү, 53) аятында көңүл бурулган.

Бул Аллахтан коркуп-тартынгандар жана акырет күнү сурак берээрине ишенгендер өтө тартынып-сактанышы керек болгон нерсе. Мунун маанисин түшүнгөндөр башка ыймандууларды да бөлүнүп-жарылуудан, айрылуудан тосушу, Мусулмандардын Куран ахлагында биримдик курушун камсыз кылуу үчүн аракет кылышы зарыл.

Өрнөк Мусулмандар адамдарга –булар Раббиздин көрүнүштөрү деген түшүнүк менен- сүйүү, мээрим жана боорукер мамиле кылышат. Алар менен ишеними бир, Куранга ыйман кылган, Аллахтын буйруктарын орундаткан жана Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын сүннөтүн ээрчигендерди болсо бир туугандары катары көрөт жана бир-биринин досу экенин унутушпайт. Мусулмар калктар арасындагы маданий, үрп-адаттык жана кээ бир көз-караш айырмачылыктары себебинен урушуп-талашуудан качынуу, аларды дайыма алдыңкы планга чыгарып карама-каршылыкка негиз даярдоонун ордуна, Куран ахлагын орундатууда биримдикте болууну колдоо зарыл. Мусулмандар биримдикте бир-бирин колдоп, карама-каршылык чыккан маселелерде толеранттуу болуп, түшүнүү менен мамиле кылышы керек. Жогоруда да баса белгилеп кеткендей, өзгөчө мунун маанилүүлүгүн түшүнгөн чын ниеттүү Мусулмандар менен Ислам дүйнөсүнүн алдыңкы ойчул жана акылмандары бул багытта өтө аракеттенип, Мусулмандар арасында биримдик менен ынтымакты колдошу зарыл. Мусулман дүйнөсүндө сүйүү, урмат, мээрим жана толеранттуулукка таянган бир көмөктөшүү курулушу керек.

Дагы бир жолу эске салып кетүү керек: Ислам ахлагынын маңызында карама-каршылык жана бөлүнүүчүлүк эмес, ишеним биримдигин жана орток баалуулуктарды негиз туткан бир түшүнүк бар. Аз. Мухаммед (сав) «**Силерге эки нерсе калтырып жатам, аларды бекем тутунсаңар эч качан адашып, жолдон чыкпайсыңар: Куран жана менин сүннөтүм**» деген сөздөрү менен Мусулмандарга ээрчиши керек болгон жолду көрсөткөн. Биздин милдетибиз ушул жолдо жүрүү. Акыйкат динге моюн сунуу жана бөлүнүүдөн качынуу – Раббиздин бүт ыймандууларга буйругу. Аллах аятында мындайча билдирген:

Ал: «Динди туттуура сактагыла жана анда бөлүнүүчүлүккө түшпөгүлө» деп динден Нухка осуят кылганын жана сага вахий кылганыбызды, Ибрахимге, Мусага жана Исага осуят кылганыбызды силер үчүн да тешриъ кылды (бир шарият кылды). Сен аларды чакырган нерсе мушриктерге оор келди. Аллах каалаганын буга тандайт жана чын жүрөктөн Ага багытталганды хидаятка (туура жолго) жеткирет. (Шура Сүрөсү, 13)

Биримдик маанайынын орношу

Биримдик түшүнүүчүлүктү, жан аябастыкты, бекемдик менен туруктуулукту талап кылат. Аллах Куранда Мусулмандарга биримдикте болушун, шайтандын ынтымакты бузууга аракеттенээрин, бул биримдикке тоскоол болуу үчүн аракет кылаарын билдирген. Мусулмандар дин бир туугандары менен болгон мамилелеринде берки тарапты капа кыла турган бир сөздү айтуу, ачуулануу, урмат-сыйга туура келбеген мамиле жасоо сыяктуу биримдик маанайын буза турган ар кандай мамиледен качынууга милдеттүү. Ар бир ыймандуу экинчисине карата мүмкүн болушунча жан аябас, сабырдуу болуп, анын жакшылыгына аракет кылышы, бекем жана туруктуу болушу зарыл. Бул бүт ыймандууларда болушу керек болгон бир адеп-ахлак.

Буга эң сонун өрнөктөрдүн бири – Аз. Мухаммед (сав) менен бирге Меккеден хижрат кылган (көчкөн) ыймандуулар менен Мединада аларга сонун бир мекен даярдаган Мусулмандар арасындагы мамиле. Меккелик мушриктердин зулумдугу жана кысымчылыгы себебинен Аллах жолунда мекендеринен хижрат кылган ыймандууларды Мединада Аз. Мухаммед (сав)га моюн сунган Мусулмандар эң сонун тосуп алып, аларды өтө сүйүп, аларга абдан көңүл бурушкан. Бир-бирине жат эки коом болгонуна, араларында жахилия араптары арасында жалгыз маанилүү критерий болгон «уруучулук байланышы» болбогонуна карабастан, ыйманы жана моюн сунуучулугу себебинен өрнөк бир туугандыкты көрсөтүшкөн. Мединачы Мусулмандар хижрат кылгандарга ар түрдүү мүмкүнчүлүктөрдү түзүп берип, аларга үйлөрүн ачып, тамактарын алар менен бөлүшүшкөн жана өз муктаждыктарынан мурда алардын муктаждыгын ойлоп, момун бир туугандарынын напсисин өз напсилеринен өйдө тутушкан. Раббиз Мединачы ыймандуулардын мындай сонун адеп-ахлагын Куранда мындайча билдирген:

Алардан мурда ал мекенди (Мединаны) даярдап, ыйманды (көңүлдөрүнө) жайгаштыргандар болсо, хижрат кылгандарды (көчүп келгендерди) сүйүшөт жана аларга берилген нерселерден улам ичтеринде бир муктаждык (сезимин) сезишпейт. Өздөрү муктаж болуп турушса да, (Мусулман бир туугандарын) өз напсилеринен өйдө тутушат. Ким напсисинин «сараң жана өзүмчүл каалоолорунан» сактанган болсо, мына ошолор фелах (кутулуу)га жетишкендер. (Хашр Сүрөсү, 9)

Бул өрнөк алуу керек болгон өтө бийик бир адеп-ахлак. Жана эки ыймандуу коомдун бир-бири менен болгон мамилесинин кандай болушу керек экенин көрсөткөн өтө маанилүү бир мисал. Пайгамбар Мырзабыз (сав) болсо Мусулмандар арасындагы көмөктөшүүнүн кандай болушу керек экенин бир хадисинде төмөнкүдөй сүрөттөгөн:

Мусулмандардын өз ара мээрим, сый-урмат жана көмөктөшүүсү бир дене сыяктуу. Денде бир орган ооруганда башка органдар аны менен бирге оору сезишет жана укташпайт.

Мусулмандардын бир-бирине болгон сүйүүсү жана жүрөктөрүндө бир-бирине

карата эч кандай тескери сезимдин калбашы – Аллахтын ыймандууларга улуу бир берешендиги жана жакшылыгы. Акыретте толугу менен орундала турган бул жакшылык Куранда мындайча билдирилет:

Алардын көкүрөктөрүндө кекенүүдөн (эмне бар болсо баарын) алып салдык, бир туугандар катары тактылар үстүндө маңдай-тескей (отурушат). (Хижр Сүрөсү, 47)

Ошондуктан Мусулмандар көмөктөшүүнүн, бир туугандыктын жана биримдик сезиминин чоң бир жакшылык экенин түшүнүшү керек жана ал биримдикти сактоо үчүн сабырдуу жана эрктүү болушу зарыл. Энфал Сүрөсүнүн 1-аяты «... Эгер ыймандуу болсоңор Аллахтан коркуп-тартынгыла, араңарды оңдогула жана Аллахка жана Пайгамбарына моюн сунгула.» Мусулмандарга биримдикте болуунун маанилүүлүгүн кабар берген башка бир аят. Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав) болсо Мусулмандардын биримдикте болушунун маанилүүлүгүн бир куттуу хадисинде мындайча айткан:

...Бир-бириңерге кызганычтык кылбагыла. Бир-бириңерге душмандык кылбагыла. Бир-бириңер менен жакшы мамилеңерди үзбөгүлө. Бир-бириңерден жүз буруп таарынышпагыла жана эй Аллахтын кулдары, бир туугандар болгула.⁹

Ыймандуу адам дайыма кечиримдүү болууга милдеттүү, бирок берки киши да Мусулман болсо, аны менен дин бир тууганы экенин, экөөнүн тең Аллахтан коркуп-тартынаарын, Пайгамбар Мырзабыз (сав)га моюн сунаарын, адал жана арамга көңүл бураарын ойлоп өтө сабырдуу болушу керек. Мусулман дин бир тууганына дайыма жакшылык каалашы керектигин, өзүн ойлогондой аны да ойлошу керектигин, кандайдыр бир пикир келишпестик болгондо сабыр менен, боорукердик менен жана сүйүү менен жооп бериши керектигин жакшы билет. Бир Куран аятында Мусулмандардын дин бир туугандары үчүн төмөнкүдөй дуба кылаары билдирилет:

Анан алардан кийин келгендер: «Раббибиз, бизди жана бизден мурда ыйман кылган бир туугандарыбызды кечир жана жүрөктөрүбүздө ыймандууларга карата бир кекенүү калтырба. Раббибиз, чындыгында Сен өтө боорукерсиң, өтө айоочусуң» дешет. (Хашр Сүрөсү, 10)

Мусулмандар араларында кандайдыр бир маселеси болгон бир туугандары менен ал маселени досчо чечүүгө милдеттүү болгон сыяктуу, эки Мусулман калк арасында маселе келип чыкканда да, ыймандуулардын арасын оңдоп жараштырууга милдеттүү. Аллах ыймандууларга мындайча буюрган:

Ыймандуулар бир тууган гана. Демек бир туугандарыңарды жараштырып, арасын оңдогула жана Аллахтан коркуп-тартынгыла; балким айоо көрөөрсүңөр. (Хужурат Сүрөсү, 10)

Мындай адеп-ахлактын ыймандууларга өтө күчтүү бир ынтымак жана биримдик маанайын тартуу кылаары анык. Раббибиз ыймандууларга Өз жолунда **«бир-бирине бекем жабышкан бир имарат сыяктуу сапка туруп»** (Сафф Сүрөсү, 4) күрөшүшүн буйрук кылат. Бул күрөш Аллахты жокко чыгарган философия жана идеологияларга каршы жүргүзүү керек болгон пикирдик бир күрөш жана бүт Мусулмандардын мойнундагы маанилүү бир жоопкерчилик. Бул пикирдик күрөштү аркалап, дүйнөнү караңгылыктан жарыкка чыгаруунун ордуна, өзүнүн ички маселелери менен күрөшкөн, жабык бир система куруу, албетте, чоң бир катачылык жана тарыхый бир жоопкерчилик болушу мүмкүн. Учурда дүйнөнүн көп өлкөлөрүндө эзилген жана зулумдук көргөн Мусулмандар баш болуп, бүт адамзат оор абалдан кутулуунун жолун издеп, дүйнөгө тынчтык, бейпилдик, адилеттүүлүк алып келе турган жана унутуп калган жаралуу максатын эскерте турган бир жол көрсөтүүчүнү күтүп жатат. Мындай жол көрсөтүүчүлүк Ислам коомунун мойнунда жана бүт Мусулмандар муну түшүнүшү керек.

Зомбулуктун, террордун, зулумдуктун, алдамчылыктын, көз бойомочулуктун, уятсыздыктын, уруштардын, жакырчылыктын дүйнө жүзүндө кеңири тараганы жер жүзүнүн «фитнага» толгонун көрсөтүүдө. Мындай учурда Мусулмандардын арасындагы көпчүлүк маселелердин мааниси жоголууда. Бүт мындай зулумдук жана ахлактык бузулуу Аллахтын бар экенин жана жалгыздыгын жокко чыгарган, акырет күнүнө ишенбегендер курган негизсиз системаларга таянууда жана көбөйүп жайылууда. Мындай жагдайда абийирдүү адамдардын милдети – бул жакшылыкты көбөйтүп жайуу үчүн биримдик куруу.

Аллахтын уруксаты менен бул биримдик атеисттик идеологиялардын пикирдик жактан жеңилишинин эң негизги этаптарынын бири болот. Раббибиз Куранда атеисттердин биримдикте болооруна көңүл бурган жана ыймандуулардын да бир-бири менен дос болуп, бир-бирине жардам бериши керектигин билдирген. Бул жер жүзүндө бузукулукту токтотуу үчүн зарыл. Аятта төмөнкүчө айтылат:

Каапырлар бир-биринин досу. Эгер силер да андай кылбасанар (бири-бириңерге жардам берип, дос болбосоңор) жер жүзүндө бир фитна жана чоң бир бузукулук (фесат) болот. (Энфал Сүрөсү, 73)

Ушунчалык маанилүү бир жоопкерчилик жүктөлгөн Мусулмандардын ынтымакта жана биримдикте болушу керек экени анык. Мусулмандар биримдигине тоскоол болгон жагдайлар болгондо төмөнкү суроолор жөнүндө ойлонушу керек:

«Бул жагдай Ислам биримдигине жолтоо боло турганчалык маанилүүбү?»

«Эч бир пикирге келүү мүмкүн болбогон бир жагдайбы?»

«Атеисттик идеологияларга каршы пикирдик иш-аракет жүргүзүүнүн ордуна, Мусулман бир калк менен күрөшүү туурабы?»

Бул суроолорго жүрөгүн угуп жооп бергендердин баары эч түгөнбөгөн уруштардан алыс болуунун жана Мусулмандар арасындагы Куран ахлагына таянган биримдикти

коргоонун эң негизги маселе экенин түшүнөт.

Ошондой эле, Мусулмандар шайтандын да дайыма ынтымак менен биримдикти бузуу, Мусулмандардын арасына душмандык салуу үчүн аракет кылаарын унутпашы керек.

Раббибиз **«Кулдарыма сөздүн эң жакшысын сүйлөгүлө деп айт. Себеби шайтан ынтымактарын бузат. Күмөнсүз шайтан адамдын апачык бир душманы.»** (Исра Сүрөсү, 53) аяты менен ыймандууларга бул коркунучту эскерткен. Бул аят Мусулмандардын бир-бирине жакшылап ойлонуп сүйлөшү керектигин, көңүлүн оорута турган, шылдыңдаган, катуу, сындаган сөздөрдөн өтө качынышы керек экенин көрсөтөт.

Куранда биримдикте болуунун маанилүүлүгү кабар берилүү менен бирге, бир тараптан, уруштардын жана биримдик маанайын буза турган мамилелердин Мусулмандардын күчүн азайтаарына да көңүл бурулган. Раббибиз мындайча билдирет:

Аллахка жана Элчисине моюн сунгула жана өз ара урушуп талашпагыла, маанайыңар түшүп, күчүңөр жоголот. Сабыр кылгыла. Күмөнсүз, Аллах сабыр кылгандар менен бирге. (Энфал Сүрөсү, 46)

Бул, башында да айтып кеткендей, жеке адамдарга да, Мусулман калктарга да тиешелүү. Эгер Ислам дүйнөсү күчтүү, туруктуу, гүлдөп өскөн бир маданият болууну, дүйнөгө бүт тармакта багыт берүүнү жана жол көрсөтүүнү кааласа, биримдикте болууга мажбур. Мындай биримдиктин жоктугу, Мусулман өлкөлөр арасындагы бөлүнүүчүлүк жана чачырандылык, Ислам дүйнөсүнөн орток бир сөз чыкпашы байкуш Мусулман калктарды коргоосуз калтырууда. Палестинада, Кашмирде, Чыгыш Түркстанда (Синьцзянда), Мородо жана дагы көп жерлерде аялдар, жаш балдар жана улгайгандар муктаждык ичинде зулумдуктан куткарылууну күтүшүүдө. Бул күнөөсүз адамдардын жоопкерчилиги баарынан мурда Ислам дүйнөсүнүн мойнунда. Мусулмандар Пайгамбарыбыз (сав)дын **«Мусулман Мусулманга зулумдук кылбайт жана аны коркунуч ичинде таштабайт»** деген сөзүн эстеринен чыгарбашы керек.¹⁰

Ислам дүйнөсү бөлүнүүчүлүктү жана айырмачылыктарды бир тарапка таштап, бүт Мусулмандардын «бир тууган» экенин эстеши керек жана бул руханий бир туугандыктан келип чыккан сонун адеп-ахлак менен бүт дүйнөгө өрнөк болушу зарыл. Ыймандуулардын бир-бири менен болгон бир туугандыгы Улуу Аллахтын бир берешендиги жана жакшылыгы. Чын ниеттүү Мусулмандар бул жакшылык үчүн Раббибизге шүгүр кылып, Аллахтын «бөлүнүп-жарылбагыла» деген буйругун унутпашы керек:

Баарыңар Аллахтын жибин бекем кармангыла жана бөлүнүп-жарылбагыла. Аллахтын силерге берген нематын эстегиле: бир кезде силер өз ара душман болуп, (токтоосуз согушуп) турганыңарда жүрөгүңөрдү бири-бирине үлпөт кылды жана Анын бул нематы себептүү (бир туугандай) дос болуп калдыңар. Жана силер тозок

чуңкурунун жээгинде эленер, андан силерди куткарды. Аллах силерге Өзүнүн аяттарын туура жолго түшөөрсүңөр деп ушинтип баян кылат. (Али Имран Сүрөсү, 103)

Биримдик Мусулмандарга күч берет

Жогоруда Мусулмандар арасындагы уруш-талаш же бөлүнүүчүлүктүн аларды руханий алсыздандыраарын айтып өткөн элек. Бул Аллах Куранда ыймандууларга билдирген сырлардын бири жана бул аркылуу дагы бир маанилүү чындыкка көңүл бурулууда: бөлүнүүчүлүк менен уруш-талаштар Мусулмандарды руханий алсыздандырса, биримдик менен көмөктөшүү болсо Мусулмандарга күч берет. Аллах Куранда ыймандууларга «укуктары тебеленгенде» биримдикте күрөшүүнү буюрган:

Жана укуктары тебеленгенде, биримдикте каршы чыгышат. (Шура Сүрөсү, 39)

Бул ыймандууларга Аллахтын бир буйругу жана көптөгөн терең мааниси бар. Атеисттик идеологиялардын илим-пикир менен жок кылынышы да Мусулмандардын биримдик курушу менен гана мүмкүн болот.

Бирок, албетте, ыймандуулардын биримдигин күчтүү кылган нерсенин негизи алардын ыйманы жана чын ыкласы экенин унутпаш керек. Чыныгы достук менен биримдик чыныгы ыйман менен гана түзүлөт. Ыймандуулар бир-бирин ортого эч кандай кызыкчылык күтүүсүн кошпостон, чын ниеттен жана Аллах ыраазылыгы үчүн гана сүйүп, Аллах ыраазылыгы үчүн дос болот жана Аллах ыраазылыгы үчүн биримдикте болушат. Пайдубалы дүйнөдөгү эң бекем булакка, Аллах сүйүүсүнө жана Аллах коркуусуна таянган мындай биримдиктин бузулушу, талкаланып жыгылышы, Аллахтын каалоосунан тышкары, эч мүмкүн эмес. Мынчалык бекем бир биримдиктин Мусулмандарга дүйнөдө көп кездешпеген бир күч берээри болсо анык. Раббизиз «... **Канчалаган аз сандагы топ көбүрөөк болгон бир топту Аллахтын уруксаты менен жеңген; Аллах сабыр кылуучулар менен бирге.**» (Бакара Сүрөсү, 249) аятында ийгиликке жетүү үчүн сан жагынан көп болуунун маанилүү эмес экенине ишарат кылган. Мусулмандардын ыйман менен чын ыкласка таянып курган биримдиги аларга чоң ийгиликтерге жетүүнү камсыздай турган бир эрк менен чечкиндүүлүктү тартуулайт.

Аллах башка бир аятта болсо каапырлар (атеисттер) ынтымактуудай көрүнгөнү менен чындыгында биримдик түзө албашын кабар берген:

... Өз араларындагы уруштары болсо абдан күчтүү. Сен аларды чогуу деп ойлойсун, чындыгында болсо жүрөктөрү бөлөк-бөлөк. Бул, күмөнсүз, алар акыл жүгүртпөгөн бир коом болгону үчүн ушундай. (Хашр Сүрөсү, 13-14)

Чын, калыс ниет менен курулбаган биримдиктер канчалык көмөктөшүү ичиндегидей көрүнгөнү менен түпкүрүндө бөлөк-бөлөк болот. Себеби алардын биримдиги бир кызыкчылык биримдиги болот жана кызыкчылыктарына зыян келүү ыктымалдыгы ал биримдикти заматта жок кылат. Мусулмандар Аллах Куранда билдирген бул сырды билишет. Мусулмандардын биримдиги дүнүйөлүк жоготуулар натыйжасында чайпалбайт, тескерисинче андан да күчтөнөт. Мындай маанай Мусулман биримдигин өтө күчтүү кылат. Улуу Ислам аалымы Саид Нурси Мусулмандардын чын ыклас жана чын ниет менен түзгөн биримдик аркылуу канчалык чоң күчкө жетээрин төмөнкүдөй мисал менен айткан:

Албетте төрт кишиден бир миң бир жүз он бир руханий күчтүү алган ыклас сырына жетүү менен, көмөктөшүүгө жана акыйкатка ишенүүгө муктажбыз жана мажбурбуз. Ооба үч алиф бирикпесе, үч болот. Сандардын сыры менен бириксе, бир жүз он бир маанисине ээ болот. Төрт жолу төрт өз-өзүнчө турса, он алты болот. Эгер бир туугандык сыры менен жана биримдик максаты менен жана биригүү милдети менен бир сызыкта тизилишсе, анда төрт миң төрт жүз кырк төрт күчүнө жана маанисине жеткен сыяктуу, чыныгы ыклас сыры менен он алты жан аябас бир туугандардын баркынын жана руханий күчүнүн төрт миңден ашаарына көп тарыхый окуялар күбө болот.

Бул сырдын сыры мындай: акыйкат, чын ниеттүү бир биримдикте ар бир адам башка бир туугандарынын көзү менен да көрө алат жана кулактары менен да уга алат. Он чындап бириккен адамдын ар биринин жыйырма көз менен карап, он акыл менен ойлонуп, жыйырма кулак менен угуп, жыйырма кол менен иштеши сыяктуу руханий баалуулугу жана күчү болот.¹¹

Бул жерге чейин айтылгандар Ислам дүйнөсүнүн биригиши жана Мусулмандардын күчтүү бир биримдик түзүшү керек экенин көрсөтүүдө. Эмки бөлүмдө болсо Түрк-Ислам Биримдигинин өзгөчөлүктөрүнүн кандай болушу керектигин карайбыз.

КАНДАЙ ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИ?

19-кылымдын аягында жана 20-кылымдын башында болуп өткөн эки чоң дүйнөлүк согуш, ал согуштарда көз жумган миллиондогон адам, кыйрап талкаланган, жер менен жексен болгон айыл-шаарлар, жырткычтык кадимки нерседей кабыл алынган концлагерьлер адамзатка бир сабак болду. Бул согуштардын түздөн-түз ичинде болгон Батыш дүйнөсү согуштан кийин курулган тартипте бул тарыхый драмадан өтө маанилүү сабак алды. Булардын башында «келечекте чыгышы ыктымал болгон маселелерди оңойураак жана кыска убакта чече алуунун эң натыйжалуу жолдорунун бири – бул биримдик куруу» деген көз-караш турган эле. Андан мурда да ар кайсы Европа өлкөлөрү өз ара биримдиктерди курууга аракет кылып, бирок ал биримдиктер кээде кызыкчылык мамилелеринен улам, кээде болсо идеологиялык себептерден көпкө жашаган эмес эле. Бирок бул жолу Батыш дүйнөсү курула турган биримдиктин бир экономикалык кызматташтык же орток коргонуу келишими менен чектелбестен, Европанын орток маданий баалуулуктар айланасында биригишинин мажбурлуулугун түшүнүшкөн эле. Албетте, бул узун жана татаал бир процесс эле.

Согуш Европанын чоң күчтөрүнүн экономикаларын кыйратып, өнөр-жай дээрлик талкаланып бүткөн эле. Кыйраган жүздөгөн шаарды кайрадан куруу, инфраструктураны оңдоо, билим берүү жана саламаттыкты сактоо мекемелеринин кайрадан нормалдуу иштешин камсыз кылуу керек эле. Болгондо да, Европада согуш бүтүп, бирок колонияларда көз-карандысыздык кыймылдары башталган эле. Мындай шарттарда туруктуулукту камсыздоо жана мындай чачырандылыкта бир биримдикти түзүү өтө оор көрүнүп жаткан эле. 1951-жылы өнөр-жайды өнүктүрүү деген негизги максат менен курулган Европа көмүр жана болот уюму бул аракеттин алгачкы кадамы болду. Кийинчерээк Европа экономикалык уюмуна, андан соң Европа Бирикмесине, эң аягында болсо Европа Биримдигине айланган бул уюм мүчө өлкөлөр арасында товарлардын, кызматтын, капитал менен жумушчу күчүнүн эркин айланышын камсыз кылган, жалгыз акчалуу, мыйзамдык түшүнүгү жана ал тургай мамлекеттик уюмдарына бир-бирине ылайыкташтырылган күчтүү бир биримдикке айланды. Учурда Европа Биримдиги дүйнө саясатына багыт берген элементтердин бири.

56 Мусулман өлкө мүчө болгон Ислам Конференциясы Уюму Мусулмандарды чогулткан –мүчөсүнүн саны жана мүчөлөрүнүн географиялык жайгашышы жагынан- эң чоң Мусулман уюм болуп саналат. Бул уюмдан тышкары бир аймакта жашаган Мусулман өлкөлөр арасында ар кандай соода-экономикалык жана аскердик кызматташтыктар, аймактык биримдиктер курулууда. Булардын баары маанилүү иштерди жасаган уюмдар жана бар болушу пайдалуу. Бирок Ислам дүйнөсү туруктуу мекемелери иштеген, сөзсүз аткарылчу чечимдерди алуу укугуна ээ, орток саясат иштеп чыга турган жана аны чечкиндүүлүк менен ишке ашыра турган, бүт Мусулман дүйнөсүнүн орток үнү боло турган, белгилүү аймактар менен эле чектелбестен бүт

Мусулмандардын маселелери менен алектенип аларды чече турган кеңири масштабдуу бир биримдикке муктаж. Ал биримдиктин иш-аракети экономикалык, аскердик жана социалдык тармактарды камтышы керек. Ал биримдиктин урматында Мусулман өлкөлөр арасында ынтымак курулуп, көмөктөшүү өнүгөт. Ошентип эң башында биримдикке кирген өлкөлөрдүн коопсуздук маселелери чечилет, андан соң көп тараптуу кызматташтыктар менен мүчөлөрдүн бакубаттык деңгээли көтөрүлөт. Ислам дүйнөсү – түздөн-түз же кыйыр түрдө аны менен байланыштуу маселелерде- бир денедей иш-аракет жүргүзөт жана натыйжада Мусулман калктардын пайдасына болгон стратегияларды иштеп чыгуу мүмкүн болот.

20-кылымдын экинчи жарымында Палестина баш болуп, Босния, Косово, Карабах, Кашмир, Аче сыяктуу аймактарда болгон окуялар Мусулман дүйнөсүнө маанилүү бир чындыкты көрсөттү. Миндеген жарандар көз жумган, жаш балдар жетим калган, жырткычтык менен зомбулук эң жогорку чекке жакындаган бул аймактарда Батыш дүйнөсүнүн ал окуяларга же такыр маани бербешти же өтө кеч көңүл бурушу жана керектүү чараларды көрүүдө эч шашылбашы Ислам дүйнөсү аркалашы керек болгон жоопкерчиликти Мусулмандардын эсине дагы бир жолу салды: Мусулман калктардын укуктарын коргоо, муктаждыктарын камсыздоо эң башында Мусулмандардын милдети жана Ислам дүйнөсү бул багытта өтө активдүү жана чечкиндүү болууга милдеттүү. Мусулман өлкөлөрдүн бүт Мусулмандардын коопсуздугун кепилдикке ала турган бир күчкө айланышы Ислам дүйнөсү эл аралык саясат майданында бир ооздон сүйлөгөндө гана мүмкүн болот.

Ислам дүйнөсү аскердик, саясий жана экономикалык жактан бир болууга милдеттүү. Өз ичинде биримдикти камсыз кылган Ислам дүйнөсү дүйнө тынчтыгына да кепилдик болуп, кээ бир радикалдуу элементтер менен «маданияттардын согушун» жактагандар теорияларына негиз катары көрсөтөөр шылтоо таппай калышат.

Түрк-Ислам Биримдигинин жалпы түзүлүшү

Түрк-Ислам Биримдиги мүчө өлкөлөрдүн улуттук көз-карандысыздыгы менен улуттук чек аралары ошол бойдон сакталган, ар бир өлкө өзүнүн улуттук укуктарын жана кызыкчылыктарын коргой ала турган бир түзүлүш болушу керек. Бирок бүт бул көз-карандысыз мамлекеттерди орток бир «Ислам маданияты» ичинде бириктире турган бир көз-караш жана ал көз-караштын негизинде орток саясаттарды иштеп чыгып, ишке ашыра турган чечим алуучу жана аткаруучу органдар түзүлүшү керек. Максат – мамлекеттердин түзүлүшү жагынан биригиши эмес, орток саясат жана кызыкчылыктар тегерегинде биригиши жана ал саясаттарды турмушка ашырууда биримдиктин мажбурлоочу күчүнүн болушу.

Заманбап мамлекет түшүнүгү менен Түркия Республикасын Мусулман өлкөлөрдүн эң туруктуу демократиясына айланткан Мустафа Кемаль Ататүрктүн Ислам дүйнөсүнүн кандай түзүлүш ичинде биримдик кура алаары жөнүндө да маанилүү ойлору бар. Бир мамлекеттин эң негизги элементтеринин биринин улуттук чек аралары ичинде жашоо

укугу экенин айткан Ататүрктүн сөздөрүнүн тууралыгын убакыт далилдеди. Белгилүү болгондой, Осмон императорлугунун кулашында Осмон империясы аймагында жашаган калктардын бир бөлүгү алданып, Осмон империясын колдоонун ордуна, сырткы күчтөр менен кызматташышкан. Бирок ар кандай кызыкчылыктарга жетүүнү үмүт кылып бул жолду тандагандар кызматташтык жасаган өлкөлөрдүн карамагына кирип, колонияга айланышкан. Ал калктардын кээ бирлери Түркия Республикасы жаңы түптөлгөн жылдары Мустафа Кемальга өкүлдөрдү жөнөтүп, аларды колонияга айланткан лидерлеринин акылсыздыгынан арызданышкан жана ал тургай кээ бирлери Түркия Республикасы менен биригүү каалоосун да айтышкан. Ататүрктүн ал сунуштарга берген жообу Түрк-Ислам Биримдигинин пайдубалынын кандай болушу керек экенин көрсөткөн маанилүү бир жооп болгон:

Бүт Ислам ааламынын руханий жана материалдык жактан да биримдикте жана союздаш болушуна албетте кубанабыз. Ал үчүн болсо биздин өз чек араларыбыз ичинде көз-карандысыз болгонубуз сыяктуу, сириялыктар менен ирактыктар да улуттук эгемендүүлүккө таянган көз-карандысыз бир күч болуп чыга алышы керек.¹²

Көрүнүп тургандай, Ататүрк баса белгилеген шарт – ал өлкөлөрдүн да көз-карандысыздыкка жетүүсү. Түрк-Ислам Биримдигинин маанилүүлүгүн билген Ататүрк мындай биримдик андан күтүлгөн натыйжаны бериши үчүн мүчөлөрүнүн улуттук чек аралары ичинде көз-карандысыздыкка жеткен, улуттук эгемендүүлүккө таянган жана өз бутунда тура алган мамлекеттер болушу керек экенине көңүл бурган. Ошондуктан азыр да курула турган бул уюмдун мүчөлөрүнүн өз аймагынын бүтүндүгүн жана көз-карандысыздыгын сакташы өтө маанилүү.

Мындай биримдик урматында дүйнө Мусулмандары бир-бири менен түздөн-түз байланышта болуп, бир-биринин маселелерин жакшы билет жана бир-бирине көмөктөшүшөт. Бөлүнүүчүлүк, топторго айрылуу, улутчул бөлүнүүчүлүк сыяктуу бүт түшүнүктөр бир тарапка коюлуп, «бүт Мусулмандар бир тууган» деген принцип негиз тутулат. Учурда Ислам дүйнөсүндө кеңири тараган башка башка көз-караштар, чечмелөөлөр жана модельдер арасында бир пикирге келе албоо Мусулмандардын биримдигине тоскоол болууда. Түрк-Ислам Биримдигинин биримдик чакырыгы этникалык тамырга, экономикалык шарттарга же географиялык абалга карабайт; раса, тил жана маданий өзгөчөлүктөрдөн келип чыгышы мүмкүн болгон ар кандай душмандык бул биримдик тарабынан жок кылынат. Бул уюмдун биримдик түшүнүгү бир калктын экинчисинен, бир маданияттын башкасынан, бир топтун экинчисинен үстөмдүгүнө таянбастан, баары бир-бирине тең болгон толеранттуулук, сүйүү менен достукка таянган бир көмөктөшүүнү негиз тутат.

Түрк-Ислам Биримдигин түзүүдөгү негизги максаттардын бири жалпы Мусулмандарга багыт бере турган борбордук бир бийликтин түзүлүшү болуш керек. Ал үчүн бул борбордун сөзсүз бүт Мусулмандарга сөзү өтүшү зарыл, башкача айтканда, бүт башка башка көз-караштарды камтый алышы шарт. Түрк-Ислам Биримдиги негизги Ислам баалуулуктарын жана ишенимдерди негиз тутуп, шарият жана көз-караштагы айырмаларды толеранттуулук жана түшүнүү менен кабыл алышы керек жана ал

айырмачылыктарды бир маданий байлыкка айланта алышы зарыл. Ал айырмачылыктар орток чечим алууга жана саясий эркти турмушка ашырууга тоскоол болбошу керек. Мусулман өлкөлөр арасындагы бүт карама-каршылыктар бул борбордо чечилип, пикир келишпестиктер жоюлушу зарыл. Өзүнүн ички маселелерин чече алган бир Ислам дүйнөсү башка маданияттардын мүчөлөрү менен чыга турган маселелерди да оңой гана чече ала турган мүмкүнчүлүккө ээ болот. Ошентип бүт Мусулмандарды бириктирген бир борбордун орток саясаттарды иштеп чыгуу жана ал саясаттарды ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү туулат.

Бүгүнкү күндө Ислам дүйнөсүнүн ортоктошо чечиши керек болгон шашылыш маселелер дүйнө саясатынын негизги актуалдуу маселелери болууда. Палестина, Кашмир, Ирак сыяктуу саясий маселелер, терроризмге каршы жүргүзүү керек болгон пикирдик күрөш, өнүкпөгөндүк, жакырлык, саламаттыкты сактоо жана билим берүү булардын негизгилери. Булар аймактык же ал жерлерде жашаган элдерге гана тиешелүү маселелер эмес. Бүт Мусулмандарга түздөн-түз тиешелүү маселелер, ошондуктан алардын чечилиши Ислам дүйнөсүнүн көмөктөшүүсүн талап кылууда. Эч ким «Месжид-и Аксада болуп жаткандар палестиналыктарга гана тиешелүү», «Кашмирде зулумдукка кабылган Мусулмандар өздөрү андан чыгышсын» же «Ислам дүйнөсүнүн кандайдыр бир аймагында ачарчылык чегинде жашап жаткан жаш балдар ошол өлкөнүн маселеси» дей албайт. Мусулмандар ыйманынын бир талабы катары мындайды кабыл ала алышпайт.

Бирок Мусулмандар өз араларында күчтүү бир биримдик түзө албаганы үчүн, алардын ордуна буга окшогон маселелерде башка өлкөлөр чечүү жолдорун сунушташууда. Анткен менен ал сунуштар көбүнчө Мусулмандардын кызыкчылыгын эске албаган же убактылуу чечүү жолдорун камтыган пландар менен гана чектелүүдө. Уруш-талаш, пикир келишпестиктер болуп жаткан көп аймакта Мусулмандардын күчтүү болбошу сунуштарга өз ойлорун кошушуна жолтоо болууда. «Тынчтык планы» деген ат менен Мусулмандарга сунушталган долбоорлор көбүнчө аларды андан да оор абалга сала турган пункттарды камтууда. Бул Мусулмандардын укуктарын коргоо үчүн Ислам дүйнөсү ортоктошуп иш алып барууга милдеттүү.

Ушул сыяктуу Түрк-Ислам Биримдигин күткөн дагы көп милдеттер бул борбордун болушунча активдүү иштеши керектигин көрсөтүүдө. Биримдик натыйжалуу иштей алышы үчүн туруктуу бир борбору, бир-бири менен координацияда иштей турган чечим алуу жана аткаруу борборлору, керектүү бүт органдары түзүлүшү керек жана бүт ал мекемелердин системалуу иштешин камсыз кылуу зарыл. Туура убакытта, жакшы натыйжалуу чечимдерди алуу үчүн керектүү инфраструктура түзүлүшү керек. Бул биримдиктин иш-аракеттери ишенимдүү болуп, мүчөлөр өз укуктарынын биримдик тарабынан эң жакшы коргоооруна ишениши керек.

Түрк-Ислам Биримдиги өзгөргөн саясий шарттарга оңой гана ыңгайлаша ала тургандай ийкемдүү болуп, керектүү стратегияларды иштеп чыга ала тургандай көрөгөч болушу зарыл. Дүйнөдөгү окуяларды сындап же өз пикирин билдирүү менен гана чектелген бир уюм эмес, инициатива колдоно алган активдүү бир борборго муктаждык

бар экени анык. Ал борбор дайыма көзөмөл жана координация иштерин аркалап, иш-аракеттери бүт мүчө өлкөлөрдүн кызыкчылыгын камтышы керек. Бул биримдик бүт окуяларды объективдүү баалап, бүт Ислам дүйнөсүнүн талаптарын эске алышы зарыл. Мүчө өлкөлөр арасындагы карама-каршылыктарды, пикир келишпестиктерди жоюучу жана Мусулмандардын башка калктар менен болгон мамилелеринде аларды коргоочу бир механизм катары кызмат кыла турган Түрк-Ислам Биримдиги Ислам дүйнөсүнүн маданий, экономикалык жана саясий таасирин жогорулатат.

Түрк-Ислам Биримдигинин Мусулмандарды бирдиктүү күчкө айлантышы жана Мусулман өлкөлөрдү бир-бирине бириктирген бир уюм болушу үчүн калктардын заманбап баалуулуктарын коргошу, укукту жана адам укуктарын урматташы, демократияга таянып курулушу да өтө маанилүү. Бул баалуулуктардын Ислам ахлагынын маңызы экендигин унутпаш керек.

Тынчтыкты жана ынтымакты көздөгөн бир Түрк-Ислам Биримдиги

Түрк-Ислам Биримдиги бир эле Мусулмандарга эмес, бүт адамзатка тынчтык алып келүүнү максатташы керек, алган чечимдеринде жана иш-аракеттеринде тынчтык менен ынтымакты көздөшү зарыл. Исламдын маңызы – Аллах Куранда билдирген жакшы адеп-ахлак. Бул адеп-ахлак ыймандуулардын кичипейил, жумшак мүнөздүү, боорукер, толеранттуу, адилеттүү, сабырдуу, түшүнүү менен мамиле кылган жана башкалар үчүн өз кызыкчылыгынан баш тарткан болушун талап кылат. Ислам адамдарды бейпилдик менен тынчтыкка толо бир дүйнөгө чакырып, Бакара Сүрөсүнүн 208-аятында мындайча айтылат:

Эй ыймандуулар, баарыңар чогуу «тынчтык жана коопсуздукка (Силмге, Исламга) киргиле жана шайтандын жолун ээрчибегиле. Себеби ал силерге апачык бир душман.

Мусулман – Аллахтын буйруктарына моюн сунган, Куран ахлагын болгон күчү менен турмушка ашырууга аракеттенген, дүйнөнү сулууланткан, оңдогон, тынчтык менен бейпилдикти орноткон адам. Максаты адамдарга жакшылык кылуу. Мусулмандар Раббиздин чексиз мээриминен боорукердигинин аларда да чагьлуусу үчүн аракет кылышат. Аллах Куранда айланасына дайыма жакшылык алып келген, айланасындагы окуяларга көңүл бурган, адамдарды туура жолго чакырган бир мүнөздү туура деп көрсөткөн. Бир аятта айланасына пайдасы тийбеген адамдар менен дайыма жакшылык кылган адамдар арасындагы айырма төмөнкүдөй салыштыруу менен айтылган:

Аллах мындай мисал келтирди: эки киши; алардын бирөө тилсиз, эч нерсеге күчү жетпейт жана дайыма кожоюнунун үстүндө (бир жүк), ал аны кайсы тарапка жөнөтпөсүн эч жакшылык алып келбейт; эми ушул адилеттик менен буйрук

кылган жана туптуура жолдогу (киши) менен бирдей болушу мүмкүнбү? (Нахл Сүрөсү, 76)

Бул аяттагы даанышмандык Түрк-Ислам Биримдигине де жол көрсөтүүчү болушу керек. Түрк-Ислам Биримдигинде дин ахлагы адамдарга тартуулаган башкалардын кызыкчылык өйдө коюу, бир туугандык, достук, чынчылдык, адилеттик, туруктуулук жана кызмат кылуу түшүнүгү эң жакшы көрүнүшү керек.

Адамдардын ой-пикир, көз-караш жана жашоо эркиндигин кепилдикке алган Ислам ахлагы адамдар арасындагы чыңалууга, пикир келишпестикке, бир-бири жөнүндө жаман сүйлөөгө жана ал тургай жаман ойлоого (күмөнгө) да тыюу салат. Мусулмандар түзгөн бир биримдик да ушул негиздерге таянып, дүйнө тынчтыгы үчүн аракет кылышы зарыл.

Куран ахлагы Мусулмандардын согуштан жана ар кандай уруштан качынышын, пикир келишпестиктерди диалог жана сүйлөшүүлөр менен чечишин, ынтымакты көздөшүн талап кылат. Согуш – Куран боюнча, мажбур болгондо гана барыла турган жана сөзсүз белгилүү адамдык жана ахлактык чекте жасала турган бир «кааланбаган мажбурлук». Ыймандуулар чыккан маселелерде дайыма тынчтыкты жана ынтымакты тандоого, бирок берки тараптан бир кол салуу болгон болсо өздөрүн коргоо максатында согушууга милдеттүү.

Бир аятта жер жүзүндө согуш чыгаргандардын бузукулар экени, Аллахтын болсо бузукуларды сүйбөшү төмөнкүчө айтылат:

... Алар качан согуш максатында бир от тутангышса, Аллах аны өчүрдү. Жер жүзүндө бузукулук үчүн аракет кылышат. Аллах болсо бузукуларды сүйбөйт. (Маида Сүрөсү, 64)

Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав)дын өмүрүн караганыбызда да согуштун мажбурлуу убактарда жана коргонуу максатында гана колдонулган бир ыкма болгонун көрө алабыз.

Курандын Пайгамбарыбыз (сав)га вахийи толук 23 жылга созулду. Мунун алгачкы 13 жылында Мусулмандар Меккедеги путпараст тартиптин ичинде азчылык болуп жашашып, көп кысымчылыктарга туш болушкан. Көп Мусулмандар кыйноо көрүп, кээ бирлери өлтүрүлсө, көпчүлүгүнүн үйү менен мал-мүлкү таланып, дайыма сөгүү, коркутууларга туш болушкан. Ошого карабастан Мусулмандар күч колдонууга барбастан жашоосун улантышкан жана путпарасттарды дайыма тынчтыкка чакырышкан. Аягында путпарасттардын кысымчылыгын эч чыдагыс чекке жеткенде, Мусулмандар эркинирээк жана достук орун алган Йасриб (кийинки аты Медина) шаарына хижрат кылып, ал жерде өз башкарууларын курушкан. Өздөрүн саясий түзүлүшүн ушинтип түзгөндөн кийин да Меккенин зомбулукчу путпарасттарына каршы согуш башташкан эмес.

Ислам коомунун өзгөчөлүгү – бул алардын токтоо жана тең салмактуу болушу, адамдарга жакшылыкты буюруп, аларды жамандыктан тосушу. Бакара Сүрөсүнүн 143-аятында Раббиз Мусулмандардын адамдарга күбө жана өрнөк болуу үчүн «орто» бир коом экенин кабар берген. Башка бир аятта болсо Мусулмандардын адамзатка жакшы бир коом болушу керек экени мындайча билдирилген:

Силер адамдар үчүн чыгарылган жакшы бир үмөтсүнөр; маруфту (жакшы менен Исламга туура келгенди) буюруп, мункерден (жамандан) тососунар жана Аллахка ыйман кыласыңар... (Али Имран Сүрөсү, 110)

Аллах Куранда билдирген өзгөчөлүктөрдү орундаткан Мусулмандар түзгөн бир уюмдун бүт бул сонун адеп-ахлак өзгөчөлүктөрүн коргоп, эң жакшы турмушка ашырышы керек экени анык. Булардын баары Түрк-Ислам Биримдигинин кандай стратегия жүргүзүшү керектигин да апачык көрсөтүүдө. Түрк-Ислам Биримдиги эң биринчиден Мусулман өлкөлөр арасындагы келишпестиктерди чечип, Ислам дүйнөсүнө тынчтык алып келиши керек, экинчиден дүйнөдө уруш менен согушту күчөткүсү келген ар кандай аракетке каршы чыгып, согушту тутантуучу ар кандай аракетти тосо турган бир күч болушу зарыл. Азыркы учурдун эң негизги маселелеринен болгон терроризм жана эл аралык кылмыштык топтор менен күрөшүү, массалык кыргын курал-жарактарын контролдоо сыяктуу глобалдык маселелерде да эл аралык уюмдар менен кызматташтыкта болушу керек жана ал тургай булар менен күрөшүүдө лидерликти аркалышы зарыл.

Маселелерди чечүүчү бир борбор болушу керек

Жогоруда Ислам дүйнөсүнүн чечилбей келе жаткан маселелеринен (Палестина, Кашмир, Афганистан, Ирак ж.б.) кыскача сөз кылдык жана Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу менен бул маселелердин кыска убакытта чечилээрине токтолдук. Түрк-Ислам Биримдиги бул мааниде аркалай турган жоопкерчилик өтө чоң жана бул биримдик сөзсүз маселелерди чече турган бир борбор болууга милдеттүү.

Учурдагы шарттар бир эле Мусулмандарга эмес, дүйнөнүн төрт тарабында көптөгөн күнөөсүз адамга тескери таасирин тийгизүүдө. Жакырчылык, коррупция, адеп-ахлаксыздык, кирешенин бөлүнүшүндө теңсиздик, таш боордук, зулумдук, кагылышуулар, адилетсиздиктер миллиондогон адамды кыйын абалда калтырууда. Ачтыктан көз жумган наристелер, көчөгө ташталган жаш балдар менен улгайгандар, жашоосун чатырларда же алачыктарда улантууга мажбур калган качкындар, жетиштүү акчасы болбогону үчүн дарылана албаган оорулуулар Мусулман өлкөлөрдүн эле эмес, - өнүкпөгөн өлкөлөрдө көбүрөөк болуу менен бирге- өнүккөн деп аталган көп өлкөлөрдүн да маселеси.

Муктаждык ичиндеги байкуш адамдар аларга сунула турган бир жардам колун күтүшүүдө. Мусулмандардын мындай абалдагы жоопкерчилиги бир аятта төмөнкүчө

кабар берилген:

Силерге эмне болду, Аллах жолунда жана: «Раббибиз, бизди калкы заалым бул өлкөдөн чыгар, бизге Кабатындан бир вели (коргой турган кожоюн) жөнөт, бизге Кабатындан бир жардам берүүчү жөнөт» деген эркектер, аялдар жана жаш балдардан кыйынчылыкта калгандар үчүн күрөшпөй жатасыңар? (Ниса Сүрөсү, 75)

Мусулман өлкөлөрдүн Түрк-Ислам Биримдиги чатыры астында биригиши Мусулмандар менен Мусулман эместер арасында болуп жаткан тирешүүлөрдөн тышкары, Мусулмандар арасындагы келишпестиктерди да чечет. Бүгүнкү күндө Мусулмандар арасындагы келишпестиктер да Батыштык өлкөлөр же алардын контролундагы эл аралык уюмдар тарабынан чечүүгө аракет кылынууда. Мусулман өлкөлөрдүн маданиятына жана тарыхына жат тышкы күчтөрдүн –кээде пайда алып келсе да- Ислам маданиятынын маселелерин чечиши көп мүмкүн болбой келүүдө. Чындыгында болсо Мусулман өлкөлөр бүт маселелерин өз ичинде чече алышат. Ошентип маселелер эл аралык аренага чыкпастан чечилет жана чечүү жолу бүт Мусулмандардын пайдасына болот, ошондой эле, Ислам дүйнөсүнүн биримдикте болушу күч жана туруктуулуктун ишараты болот. Учурда Ислам дүйнөсүнүн эң чоң кыйынчылыктарынын бири мына ушул орток саясаттарды иштеп чыгуудагы алсыздыгы, түздөн-түз өзү менен байланыштуу маселелерде да стратегияларды иштеп чыга албашы болууда.

Түрк-Ислам Биримдиги Мусулман өлкөлөр баш болуп бүт адамдардын дарттарына дабаа табууга, алар күсөгөн бейпилдик менен коопсуздукту камсыздоого милдеттүү. Ар бир Мусулман өлкөнүн өзүнүн саясий, демографиялык жана экономикалык маселелери бар. Дүйнөнүн ар кайсы тарабында да ал аймактарга тиешелүү маселелер орун алууда. Ал маселелердин ар бирине ар башка чараларды көрүү, ар башка чечүү жолдорун ишке ашыруу зарыл болушу мүмкүн. Бирок негизги маселе жана ал маселенин чыныгы чечүү жолу бүт тарапта бирдей. Адамдарга кыйынчылык жана тынчсыздануу алып келген көп окуялар Куран ахлагынын толук орнобогонунан келип чыгууда. Жана ал маселелерди чече албоонун түпкүрүндө да окуяларды Куранга карап анализ кылбоо турат. Ушул себептен бүт бул маселелерди чечүүдө Куран ахлагы адамдарга берген ачык ойлуулук, натыйжалуулук, кенен ойлоно алуу сыяктуу сыпаттар жана чынчылдык, башкалардын кызыкчылыгын ойлоо, адилеттик, жакшылыкты сүйүү сыяктуу сонун мүнөздөр Мусулмандарга жол көрсөтөт.

Чындап эле экономикалык маселелердин чечилиши менен коомдун адеп-ахлагы арасында маанилүү бир байланыш бар. Мисалы, экономикалык маселелердин эң негизгилеринин бири болгон социалдык адилетсиздик түпкүрүндө адеп-ахлактык бир маселе. Ислам ахлагын өзүнө сиңирген бир коомдо социалдык адилетсиздик болбойт. Аллах Куранда адамдардын муктаждыгынан ашыкчасын муктаждар менен бөлүшүшүн буйруган. Мындан

тышкары, ысырапкорчулукту Аллах арам кылган. Материалдык мүмкүнчүлүктөр белгилүү адамдарга жогорулук берген бир элементке айланбашы, кээ бир адамдар тарабынан гана бөлүшүлгөн бир өйдөлүк болбошу Куран ахлагынан бир талабы. Куран ахлагы социалдык көмөктөшүүнү талап кылат жана адамдардын бир-биринин муктаждыктарына карашын буйруйт. Ал тургай, ыймандуулар –өздөрү муктаж болуп турса дагы- колдорундагы тамагын алгач жакырларга жана туткундарга бере турган даражада башкаларды ойлогон бир адеп-ахлакта болушат. Болгондо да муну ал адамдарга жагуу үчүн эмес, Аллахтын ыраазылыгына жетүү үчүн жасашат. Куранда мындайча айтылат:

Бей-бечараларга, жетимдер менен туткундагыларга өздөрү сүйүп (жегиси келип) турган тамактан жедирип (мындай дешкен): «Биз силерди Аллахтын Жүзү (ыраазылыгы) үчүн тамактандыруудабыз. Биз силерден (эч кандай) акы жана алкыш сурабайбыз.» (Инсан Сүрөсү, 8-9)

Адамдар арасындагы көмөктөшүү менен жардамдашууну улуттар аралык мамилелерде да оңой гана жасоого болот. Бул жерде да Ислам ахлагы Түрк-Ислам Биримдигине мүчө өлкөлөргө жол көрсөтөт. Бир тарапта ашыкча люкс керектөөлөрдү жасаган бир өлкө турганда, экинчи тарапта жаңы төрөлгөн миңдеген наристенин ачарчылыктан өлүп жатышы эч мүмкүн болбойт. Абийирдүү ар бир адам мындай абалдан тынчсызданат.

Учурда көптөгөн мекемелер менен эл аралык уюмдар мындай өлкөлөргө жардам берүүгө аракет кылышууда. Бирок бул аракеттер ал аймактарга жардам пакеттерин жеткирүү менен гана чектелүүдө. Көбүнчө ал жардамдар туура кишилерге жетпей да калууда. Артта калган өлкөлөрдүн системасындагы кемчиликтерди тамырынан жоюу, ал өлкөлөрдөгү мафия жана уюшкан топторду жок кылуу, коомдо болсо билим берүү аркылуу абийирге жана акылга таянган жаңы бир аң-сезимди калыптандыруу маселени тамырынан чечет.

Аллах Куранда буйруган ахлактын талабы катары ысырапкорчулуктун алды алынганда, көмөктөшүү орногондо, адамдар бөлүшүүгө чакырылганда жана өзгөчө адамдар жүрөгүн угууну үйрөнгөндө, экономикалык тең салмаксыздыктарды толугу менен жоюу мүмкүн болот. Мындай чечүү жолдорун Ислам дүйнөсүндө эң натыйжалуу ишке ашыра турган уюм болсо Түрк-Ислам Биримдиги болот.

Адам укуктарын урматтаган жана адилеттүү болушу керек

Чыныгы Ислам ахлагы өкүмчүлүк кылган бир коомдо адам укугу жана эркиндикке өтө маани берилет. Адам укугу жана эркиндик кепилдикке алынып, адамдардын эркин жана кадыр-барктуу бир өмүр сүрүшү максатталат. Аллах Куранда Мусулмандарга бүт адамдардын Аллах Кабатында тең экенин (жогорулуктун такыбалык менен гана болоорун) кабар берген жана адамдарга адилеттүү, толеранттуу, кечиримдүү жана

түшүнүү менен мамиле кылууларын буйруган. Айырмачылыктарга урмат көрсөтүү жана алардын арасында адилеттүүлүк менен өкүм кылуу ыймандуунун алааматтарынын бири.

Пайгамбарыбыз (сав) тарабынан алгачкы Ислам коомунда жасалган иш-аракеттер коомдун түзүлүшү жана башкаруусунда Мусулмандарга өрнөк болгон. Мусулмандардын биринчи конституциясы деп кабыл алынган жана ал доордун шарттары эске алынганда өтө жогорку бир укук түшүнүгүнүн көрсөткүчү болгон «Медина документи» Ислам коомунун адамдык укук жана адилеттүүлүк түшүнүгүн көрсөткөн маанилүү бир мисал. Медина документи менен ал шаарда жашаган ар кандай ишенимдеги адамдардын баары негизги укук жана эркиндиктер берилип, адамдардын мал-мүлкү жана жаны, үй-бүлөлөрү, ибадатканалары кепилдикке алынган. Ар башка ишенимдеги адамдардын орток бир саясий түзүлүштө жашашын камсыз кылган бул келишим менен бир-бирин канчалаган жылдан бери жек көрүп, душман болуп келген уруулар да ынтымакка келген. Медина документинен тышкары да мушриктерге дайыма адилеттүү мамиле кылынып, алардын корголуу талаптары Пайгамбарыбыз (сав) тарабынан кабыл алынган. Аз. Мухаммед (сав) океандай боорукердик жана мээрим менен адамдардын мамилелеринин дайыма достук менен жана цивилдүү болушун каалаган.

Ислам азыркы заманбап дүйнөдөн 1400 жыл мурда адам укуктары, укуктук мамлекет, мыйзам алдында бирдейлик, экономикалык эркиндик сыяктуу баалуулуктарды адамзатка тартуулаган.

Исламдын жайылышы учурунда каратылган аймактарда жасалган адилеттүү мамиле да бүт элдерге өрнөк болгон. Бүгүнкү күндө да көптөгөн батыштык ойчул суктанып, урматтоо менен эскерген мындай адилеттик түшүнүгү ал доордо көптөгөн адамдардын жана калктардын өз талабы менен Мусулмандардын башкаруусуна өтүшүнө жана көпчүлүгүнүн Исламды кабыл алышына себеп болгон. Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав) Куранда кабар берилген адилеттик түшүнүгүн эң жакшы турмушка ашырган жана аны ээрчиген сахабалар жана кийинки Мусулмандар да Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын мындай бийик адеп-ахлагын улантышкан. Мындай мамилелери менен Аллах **«Жараткандарыбыздан акыйкатка баштаган жана аны менен адилеттикти жасаган (турмушка ашырган) бир үммөт бар.»** (Абраф Сүрөсү, 181) аятында билдиргендей, адамдар арасында адилеттикти орноткон бир үммөт болушкан.

Ислам адамзатка үйрөткөн бийик мүнөздөрдүн бири – бул сөз эркиндиги жана башкарууга катышуу. Бул Исламдын коомдук тармактагы негизги буйруктарынын бири болгон кеңешүүдө орундалат. Аллах Мусулмандарга иштерин кеңешүү менен жасашын буйруган:

Раббилерине жооп бергендер (буйруктарын аткаргандар), намазды туптуура кылгандар, иштерин өз араларында шура (кеңешүү) менен жасагандар жана аларга ырыскы катары бергендерибизден садака бергендер. (Шура Сүрөсү, 38)

Кеңешүү менен иш жасалганда, адамдар баары бирдей сөз укугун колдонушат

жана бир чечим алаарда окуяларды бүт тараптан анализдөө мүмкүнчүлүгү туулат. Бул болсо ката ыктымалдыгын азайтып, туура чечимдерди алууга шарт түзөт.

Кеңешүүнүн эң маанилүү тарабы болсо – бул ар кандай пикирлерди айткандардын бир-бирине урмат жана түшүнүү менен мамиле кылышы. Кеңешүүдө кимдин пикиринин кабыл алынганы эмес, эң туура пикирдин кабыл алынышы эң маанилүү. Башкача айтканда, кеңешүүнүн негизги максаты коом үчүн эң жакшы, эң туура чечимдерди алууга шарт түзүү. Ислам ахлагы ыймандуулардын өз пикиринде өжөрлөнбөшүн, абийирге, адилеттикке жана жакшылыкка эң ылайыктуу пикирди кимден келсе да кабыл алууна талап кылат. Ыймандуулар «менин пикирим кабыл алынсын», «менин көз-карашым эң туура» деген сыяктуу текебердик менен кежирликтен качынышы керек, булар Аллах Кабатында жакшы мамилелер эмес. **«... Жана ар бир илимдүүнүн үстүндө жакшыраак билген дагы бирөө бар.»** (Йусуф Сүрөсү, 76) аятында да айтылгандай, бир Мусулман дайыма андан да жакшыраак билген бирөө болушу мүмкүн экенин, эң туура пикирди мен билем деп айтуунун чоң жаңылыштык болоорун билиши керек.

Ислам ахлагынын ушундай кеңешүү принциби бүгүнкү күндө Түрк-Ислам Биримдигине сонун жол көрсөтөт. Түрк-Ислам Биримдиги да Мусулмандар кеңешүү укугун колдонгон, б.а. эч кандай кысымчылык жана кыйынчылыксыз пикирлерин айта алган, укуктары бүт тараптан корголгон, бүт адамдардын ой-пикирлери толеранттуулук менен кабыл алынган маданий жана эркин бир саясий маданиятка таянышы керек. Ушундайча Түрк-Ислам Биримдиги лидерлигинде Мусулман калктар адамдар бир-биринин көз-караштарына урмат көрсөткөн, теңдик, адилеттик жана эркиндик өкүмчүлүк кылган, зулумдук менен адилетсиздик болсо бүтүндөй жок кылынган калктарга айланат. Ошентип Ислам дүйнөсү Мусулмандардын бейпилдиги менен коопсуздугун камсыздап эле тим болбостон, дүйнөдө маданият менен цивилизациянын лидерине айланышат.

Ислам дүйнөсүн өнүктүрүүнү көздөшү керек

Ислам дүйнөсүнүн эң негизги маселелеринин бири – бул Мусулман өлкөлөрдүн көпчүлүгүнүн артта калганы. Ушул себептен Түрк-Ислам Биримдигинин приоритеттүү максаттары арасында Ислам дүйнөсүн өнүктүрүү, жакыр өлкөлөрдү колдоп экономикалык маселелерин чечүү турушу керек. Бүт Мусулман өлкөлөрдө;

- Жакырчылык менен күрөшүү керек,
- Жаңы инвестициялар стимулданып жумуш орундары түзүлүшү зарыл,
- Коомдук тартип жана туруктуулук камсыз кылынышы зарыл,
- Социалдык адилеттүүлүк кепилдикке алынып, экономикалык теңсиздиктер жоюлушу керек,
- Эл аралык жана аймактык мамилелер жана кызматташтыктар өнүктүрүлүшү зарыл.

Ислам дүйнөсү ичинде материалдык айырмачылыктардан келип чыккан кыйынчылыктарды азайтуу керек. Экономикада, саясий чөйрөдө жана эң негизгиси

маданиятта Мусулман өлкөлөр арасында түзүлгөн бир биримдик артта калгандардын ылдам өсүшүнө, керектүү мүмкүнчүлүгү жана инфраструктурасы барлардын аларды эң натыйжалуу колдоно алышына мүмкүндүк берет. Мындай биримдик алып келчү пайдалардын бири экономикалык өсүш менен бирге илим жана технология тармагынын өнүгүшү болот.

Экономикалык өсүш илим менен технологияга жасала турган инвестицияларды көбөйтүп, технологиянын өнүгүшү болсо экономиканын андан да бат өсүшүнө себеп болот. Экономиканын өнүгүшү менен бирге билим берүү деңгээли да табигый түрдө жогорулап, коом ар тараптуу өнүгөт. Түрк-Ислам Биримдиги негизинде адамдар визасыз жана бажыда тоскоолдуксуз өтө алган, соода эркиндигине, эркин ишкердүүлүккө колдоо көрсөтүлгөн бир система Ислам дүйнөсүнүн ылдам өнүгүшүнө себеп болот.

Бул өнүгүү кыймылы табигый түрдө Мусулман өлкөлөрдүн ыкчам модерндешине жана алдыңкы коомдор деңгээлине жетишине шарт түзөт. Мусулмандардын экономика маданиятынын батыш калктарынын бир бөлүгүндө өкүмчүлүк кылган гедонист (ырахатты негиз туткан) экономикалык маданияттан айырмалуу экенин жана болоорун да бул жерде белгилей кетүү керек. Исламда да батыш калктарындагы сыяктуу эркин экономика негиз тутулат. Жеке менчик укугу бар жана бүт адамдар каалагандай ишкердик кыла алышат. Бирок тапкан байлыкты колдонууда Ислам ахлагы адамдарга ахлактык жоопкерчиликтер жүктөп, коомдо социалдык адилеттиктин түзүлүшүн камсыздайт. Байлардын тапкан акчасында жакырлардын да бир үлүшү бар жана эң негизгиси, бул байлардан мажбурлап чогултулган бир салык эмес, алар ыйманынан улам чын көңүлдөн ыраазы болуп берген бир тартуу. Исламда социалдык адилеттүүлүк социалисттик системалар жасап көрүп ийгиликке жете албаган сыяктуу борбордук пландоо менен жана башкаруучулардын басымы менен эмес, коомдо өкүмчүлүк кылган адеп-ахлактык баалуулуктар менен камсыздалат. Ошондой эле, Ислам ахлагы байларды ашыкча керектөөдөн жана ысырапкорчулуктан да тосот.

Бул, албетте, жалгыз максаты көбүрөөк керектөө болгон, өтө өзүмчүл, көбүрөөк байуу үчүн башкаларды эзүүдөн тартынбаган, адамдарга урмат менен сүйүүсүн жоготкон адамдардан турган материалист коом моделинен такыр башкача. Мындай коом модели акыркы эки кылымдан бери батыш дүйнөсүнүн бир бөлүгүндө барган сайын жайылып, ахлактык баалуулуктарды жок кылып адамдарды бузууда. Жана учурда көптөгөн батыш өлкөсү мындай бузулуунун натыйжасы болгон баңгилик, сойкулук, паракорчулук, кумар, алкоголь, уюшкан кылмыштуулук сыяктуу маселелер менен күрөшүүгө аракет кылууда. Ал тургай, батыш коомдорунда диний ишенимдердин алсыздашы натыйжасында бир «маани кризиси» келип чыкты: жашоонун максаты бир катар материалдык ырахат менен кызыкчылыктарды алуу гана деп көрсөткөн материалисттик философия адамдардын рухун канааттандыра албай, аларды боштукка жана максатсыздыкка түртүүдө. Эркиндик атын жамынып адамды өз каалоолорунун туткунуна айлантууда.

Ислам ахлагы болсо адамдарды алардын ойлорун ээлеген ар кандай санаа менен коркуулардан куткарат. Ыймандуулар Аллахтан гана коркушат жана Анын

ыраазылыгына жетүү үчүн гана аракет кылышат. Раббиздин алдындагы жоопкерчилигин билишип, дайыма абийиринин буйругун угуп жашашат жана абийирлери тынч болгону үчүн дайыма бейпил жана тең салмактуу болушат. Айланаларына дайыма жакшылык менен сулуулук сунушат. Ислам ахлагы адамдарды аларды руханий жактан кыйнаган көрө албастык, ач көздүк, келечек коркуусу, өлүм коркуусу сыяктуу дин ахлагына туура келбеген түшүнүк менен коркуулардан куткарып, аларга Аллахка моюн сунуунун эркиндиги менен бейпилдигин берет.

Ошондуктан Түрк-Ислам Биримдиги стимулдап, баштата турган өнүгүү батыштагы өнүгүүнүн дал өзүндөй болбойт. Батыштын өнүгүшү учурунда өтө чоң коомдук адилетсиздиктер болгон. Мисалы, батыштын өнүгүшүндө алгачкы болгон Англияда 18- жана 19-кылымдар бою үрөй учуруларды бир эзүүчүлүк өкүмчүлүк кылган. Жумушчу классына өтө начар шарттарда жумуш жана жашоо мүмкүнчүлүгү сунулуп, 7-8 жаштагы кичинекей жаш балдар да кир көмүр шахталарында күнүнө 16 саат иштетилип, алардын көпчүлүгү 20 жашка жетпей өлүшкөн. 1840-жылдары Манчестерде бир кенде иштеген жумушчунун орточо өмүрүнүн 17 жашка чейин төмөндөгөнү белгилүү.¹⁵ Ал эми байлар болсо ашыкча бир люкс жана ысырапкорчулук ичинде жашашкан. Бүт индустриалдашкан батыш өлкөлөрүнүн ушундай оор тажрыйбалардан өткөндүгү, батыштын өнүгүшүнүн миллиондогон жакыр адамдын эзилиши аркылуу камсыздалганы тарыхтын белгилүү бир чындыгы.

Ислам ахлагы өкүмчүлүк кыла турган бир коомдун өнүгүү модели болсо социалдык адилеттүүлүктү да камтыйт. Батыштагы адилетсиздиктер ал доордо батышта өкүмчүлүк кылган материалисттик философиялардын «адам табияты» жөнүндөгү туура эмес көз-карашынан келип чыккан. Ислам ахлагы болсо адамдардын бир жагынан активдүү жана аракетчил, экинчи жактан мээримдүү, иштерман жана адилеттүү болушун камсыздайт. Тарыхта да чындап эле ушундай болгон. Ислам маданиятынын улуу бийиктеши бою Мусулмандар ошол эле учурда экономикада да дүйнө лидери болуп, өзгөчө соодада чоң ийгиликтерге жетишкен. Бирок бул байуу бир катар байлардын эле колунда чогулбастан, Ислам ахлагынын талабына ылайык бүт коомго жайылган. Ислам маданиятынын социалдык көмөктөшүү уюмдары болгон фонддор, комплекстер, тамак үйлөрү, кербен-сарайлар, элге ачык мончолор, китепканалар Исламда бакубаттыктын жана маданияттын бир топтун гана колунда чогулбаганын, бүт коомго жайылганын көрсөтөт. Биздин доордогу Түрк-Ислам Биримдигинин өнүгүү модели да ушундай болушу керек.

Түрк-Ислам Биримдигинин өнүгүү модели жөнүндө айта кетчү дагы бир жагдай болсо – бул ачык ойлуулук. Ислам ахлагы Мусулмандардын ачык ойлуу болушун, б.а. башка маданияттар менен мамиледе болушун жана алардын бүт тажрыйбаларынан пайдаланышын колдойт. Ушул себептен Исламдын алгачкы кылымдарында Мусулман ойчулдар менен илимпоздор Байыркы Греция, Кытай, Индия сыяктуу илгерки маданияттардын эмгектерин анализдеп, ал жерден көп маалымат алышкан жана анан ал маалыматтарды Исламдык бир аң-сезим менен өнүктүрүп байытышкан. Бүгүн да Ислам

дүйнөсү батыш дүйнөсү баш болуп, дүйнөнүн башка маданияттарын жакындан изилдеп, тажрыйбаларынан пайдаланып, аларды колдонуп жана кабыл алып алдыга жылдырышы керек.

Ислам дүйнөсүн башка маданияттардан изоляциялоо, башкалар менен мамилеси жок, түнт абалга салууга аракеттенүү болсо, албетте, Мусулмандарга пайда алып келбей турган бир ыкма. Мусулмандардын технологиянын бүт мүмкүнчүлүктөрүн дин ахлагына эң ылайыктуу абалда колдонушу зарыл. Мисалы, Ислам ахлагына каршы материалисттик бир ахлакты сиңирген кээ бир тасмаларга каршы Мусулмандар өздөрүнүн кино индустриясын куруп, адамдарга туураны, чындыкты үйрөтө турган тасмаларды даярдашы керек. Эгер кээ бир искусство түшүнүктөрү бир катар терс элементтерди камтыса, анын чечүүнүн жолу ал искусстводон жакшыраагын Исламдык бир мазмун менен чыгаруу болот. Эгер адамдар шаарлардын кооздугуна, тазалыгына, комфортуна, сайранына таң калышса, Мусулмандар андан да кооз шаарларды куруп, дүйнөнү андан да сулуулашы керек.

Мусулмандар өтмүштө курган улуу маданияттын теңдешин эми да курушу, албетте, мүмкүн. Бул үчүн Куран ахлагы алып келген сулуулук жана искусство түшүнүгү, ачык ойлуулук, адилеттик жана токтоолук өкүм сүрүшү керек. Исламдын искусствосу, маданияты Мусулмандарга эле эмес, бүт адамзатка бакубаттык алып келет. Дүйнөнүн эң чоң китепканалары, эң көркөм имараттары, эң таза көчөлөрү, эң жарык проспектери, эң жакшы мектеп, оорукана жана университеттери курулуп, бүт адамдар бул мүмкүнчүлүктөрдөн жана жакшылыктардан бирдей пайдаланышат.

Исламдык бир борбордун лидерлигинде Ислам маданиятынын кайрадан бийиктешине шарт түзүүгө болот жана 21-кылым Ислам дүйнөсү үчүн нурдуу бир кылым боло алат. Глобалдашуу күн өткөн сайын ылдамдаган азыркы доордо Мусулман өлкөлөр да араларындагы ар кандай тоскоолдуктарды алып салып, илимде, технологияда, соодада орток иштерди жасап, Ислам дүйнөсүнүн кызыкчылыгы үчүн биримдикте иш-аракет жүргүзүшү зарыл.

Эскерте кетчү акыркы бир жагдай болсо – бул, негизи Мусулмандардын көз-карашы боюнча, дүйнөнүн «батыштыктар» жана «Мусулмандар» деп уюлдарга бөлүнбөшү. Эң биринчиден, батыштыктардын көпчүлүгү ахли китап (Христиан жана Иудей) жана ошондуктан Мусулмандар менен көптөгөн орток ыймандык жана ахлактык баалуулуктары бар. Ушул себептен Батыш маданиятынын ичиндеги көп элементтер да – мисалы дин тутуу эркиндиги, демократия, үй-бүлө баалуулуктары сыяктуу- Ислам ахлагынын маңызына туура келет. Мындан тышкары, Батышта көп адамдар Исламды тандашкан жана тандап жатышат. Бүгүнкү күнгө чейин Батыш дүйнөсүнө Ислам ахлагынын туура жана толук түшүндүрүлбөгөнүн эске алсак, келечекте Батышта дагы көп кишилердин Мусулман болоорун болжолдоого болот. Мусулмандар Батышка жана анын маданиятына ушундай көз менен карашы керек. Акыркы эки кылымдан бери материалисттик философиянын таасири астында калган Батыш дүйнөсүндөгү кээ бир чөйрөлөрдү да бул жаңылыштыктан куткаруу керектигин жана бул дагы

Мусулмандардын бир милдети экенин унутпаш керек.

ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИ МУСУЛМАНДАРГА КАНДАЙ ПАЙДАЛАРДЫ АЛЫП КЕЛЕТ?

Учурда дүйнө саясаты өлкөлөрдүн эл аралык бир биримдиктин ичинде болушун бир өлкөнүн улуттук коопсуздугу жана экономикалык кызыкчылыктары үчүн мажбурлуу кылууда. Көбүнчө географиялык жайгашышына карап түзүлгөн мындай өлкөлөр аралык кызматташтыктарда кен байлыктар, соода аймактары жана ал тургай маданий баалуулуктар да маанилүү бир роль ойноодо. Бир аймакта жайгашкан көп өлкөлөр ушундай уюмдардын астында ресурстарын бириктирип, орток коргонуу келишимдерин түзүп, ар кайсы тармактарда кызматташтык кылышууда. Бул уюмдарда тынчтыкты коргоо, куралданууну контроль астына алуу, келишпестиктерди дипломатия жолу менен чечүү, экономикалык жана социалдык өнүгүүнү камсыздоо, адам укуктары жана демократия сыяктуу глобалдык баалуулуктарды коргоо максатталууда. НАТО (Түндүк атлантика келишим уюму), ЕККУ (Европа коопсуздук жана кызматташтык уюму), ЕБ (Европа Биримдиги), NAFTA (Түндүк Америка эркин соода аймагы), ОПЕС (Мунайзат экспорттоочу өлкөлөр биримдиги), ASEAN (Түштүк-чыгыш Азия өлкөлөрү биримдиги), G-7 (7 өнөр-жайы өнүккөн өлкө), D-8 (Өнүгүп келе жаткан 8 өлкө), АРЕС (Азия-Тынч океан экономикалык кызматташтык уюму) сыяктуу уюмдар эл аралык саясий, аскердик жана экономикалык кызматташтыктардын алдыңкы уюмдарынан болуп саналат.

Бул уюмдар убакыт ичинде мүчөлөрүнүн санынын көбөйүшү, географиялык аймагынын өзгөрүшү, этникалык аренаардын кеңейиши сыяктуу себептер менен структуралык өзгөрүүгө дуушар болууда. Баары 20-кылымдын экинчи жарымынан баштап курулган бул уюмдар чындап эле дүйнөдө туруктуулук менен тартиптин орношуна салым кошушуп, экономикалык жана социалдык өнүгүүдө чоң роль ойношту. Бул уюмдарга мүчө өлкөлөр, бир тараптан, өздөрүн экономикалык жана аскердик жактан коргоо астына алышса, экинчи тараптан, өз аймактарында жана эл аралык аренада таасирдүүрөөк бир позицияга ээ боло алышууда. Өнүккөн өлкөлөр да мындай ортоктуктарга муктаж болушууда. Эркин соода аймактарын түзүү, аймактык соода келишимдери, бажыларды алып салуу жана ал тургай, бирдиктүү валютага өтүү (ЕБдеги сыяктуу) мүчө өлкөлөрдүн келечегин кепилдикке алууда. Орток коргонуу келишимдери болсо мүчөлөрдүн аскердик чыгымдарын азайтышына мүмкүндүк берип, бошогон ресурстарды маданий жана билим берүү тармактарына багыттоо мүмкүнчүлүгү туулууда.

Ушул сыяктуу бир уюм түзүүнүн Мусулман өлкөлөргө да көп пайдаларды алып келээри анык. Экономикалык да, технологиялык да өнүгүүнө муктаж болуп жаткан Мусулман өлкөлөрдө туруктуулукту камсыздоо үчүн жасала турган эң негизги кадам Ислам дүйнөсүнүн борбордук бир уюм, б.а. Түрк-Ислам Биримдиги астында биригиши

болот.

Экономикалык өнүгүү жана бакубаттыктын жогорулашы

Экономикалык кызматташтык туруктуулукту камсыздоо үчүн да, өнүгүү үчүн да маанилүү. Көп Мусулман өлкөлөрдүн зарыл муктаждыгы экономикасын турукташтыруу жана бекем пайдубал үстүнө тургузуу болууда. Ислам дүйнөсүндө өнөр-жайды өнүктүрүү, керектүү инвестицияларды жасоо зарыл. Толук бир өнүктүрүү долбоорун иштеп чыгуу зарылдыгы да ачык көрүнүп турат. Билим берүү, экономика, маданий абал, илим жана технология чогуу өнүгүшү керек. Бир тараптан жумуш мүмкүнчүлүктөрүн технологиялык жактан өнүктүрүп, экинчи тараптан иштегендердин билим деңгээли менен сапатын көтөрүү керек. Калктарды көбүрөөк өндүрүүчү болууга стимулдоо зарыл. Көп Мусулман өлкөдө өкүм сүргөн жакырчылыктын, сабатсыздыктын, киреше бөлүнүшүндө теңсиздиктин жана башка социалдык-экономикалык маселелердин чечилишинде экономикалык кызматташтыктардын чоң салымы болот. Эркин соода аймактарын, бажы биримдигин жана бирдиктүү рынокторду түзүү аркылуу мындай кызматташтыкты түптөөгө болот.

Мусулман өлкөлөрдүн көпчүлүгү гео-стратегиялык жактан да артыкчылыктарга ээ жана табигый газ менен мунайзат баш болуп баалуу энергия булактарына жана табигый байлыктарга дагы бай. Бирок Мусулман өлкөлөр бул булактар менен стратегиялык мүмкүнчүлүктөрдү көбүнчө жакшы колдоно албай келишүүдө. Ислам дүйнөсүндө адамдардын 86%ынын жылдык кирешеси 2000 доллардан төмөн, 76%ынын кирешеси 1000 доллардан төмөн, 67%ынын кирешеси болсо 500 доллардан төмөн. Ислам дүйнөсүнүн жалпы мүмкүнчүлүктөрүн караганыбызда такыр карама-каршы бир жагдайдын орун алганы көрүнүп турат.¹³ Батыш тарабынан керектелген мунайзаттын болжол менен жарымы ушул аймактан (Мусулман өлкөлөрдөн) экспорттолуп, дүйнөнүн айыл-чарба продукттарынын 40%ы да ушул аймакта өндүрүлүүдө.¹⁴ Дүйнө экономикасынын Перс булуңу аймагы баш болуп, Ислам аймагынан экспорттолгон мунайзат жана газдан көз-карандылыгы көптөгөн экономист жана стратегдер тарабынан ачык айтылууда.¹⁵

Бир эле Перс булуңу аймагы бүгүнкү күнгө чейин табылган дүйнөлүк мунайзат резервдеринин 2/3син камтыйт. Изилдөөлөр Сауд Аравиясынын тастыкталган 262 миллиард баррель резерви бар экенин көрсөтүүдө; бул болсо дүйнө мунайзатынын 25,4%ын түзөт. Дүйнө мунайзат резервдеринин 11%ы Ирак, 9,6%ы Бириккен Арап Эмираттары, 9,5%ы Кувейт, 8,6%ы Иран, 13%ы болсо башка ОПЕК өлкөлөрүнө жана калган 22,6%ы дүйнөнүн башка өлкөлөрүнө тиешелүү.¹⁶ Болгондо да, АКШ Энергия министрлиги тарабынан жасалган изилдөөлөр Перс булуңу аймагынын мунайзат экспортунун 2000-2020-жылдары арасында 125%га өсөөрүн көрсөтүүдө.¹⁷ Бул азыркы учурдагы сыяктуу келечекте да дүйнөнүн энергия муктаждыгынын көпчүлүгү Перс булуңунан камсыздалат дегенди билдирет. Мунайзаттан тышкары, Ортоңку чыгыштын дүйнөлүк газ резервдеринин болжол менен 40%ына ээ экенин да унутпаш керек. Мунун

35%га жакыны Перс булуңу аймагында.¹⁸

Мындан тышкары, Алжир, Ливия жана башка кээ бир Түндүк Африка өлкөлөрүнүн жалпы резерви болсо дүйнө резервинин 3,7%ын түзөт.

Ошондой эле, Кавказ жана Орто Азия өлкөлөрү да табигый газ жана мунайзат жагынан өтө бай ресурстарга ээ. Мисалы, Казакстанда ушул кезге чейин табылган мунайзат көлөмүнүн 10-17,6 миллиард баррель экени белгилүү. Табигый газ көлөмү болсо 53-83 триллион куб деп болжолдонууда. Түркменистандын табигый газ кендериндеги көлөм болсо 98-155 триллион куб деп эсептелүүдө жана Түркменистан дүйнөнүн төртүнчү эң чоң газ өндүрүүчүсү.¹⁹ Ислам өлкөлөрүнүн кээ бирлери да өтө баалуу кен байлыктарга ээ. Мисалы, Өзбекстан менен Кыргызстан алтын өндүрүшүндө дүйнөнүн алдыңкы өлкөлөрүнөн. Түркия мааниси акыркы жылдары жакшыраак билине баштаган бор кени жагынан дүйнөнүн эң бай резервдеринин бирине ээ. Тажикстан дүйнөнүн эң чоң алюминий иштетүү заводдоруна ээ.

Мусулман өлкөлөрдүн мындай артыкчылыгы кээ бирлери тарабынан энергия кылымы деп аталып жаткан 21-кылымда азыркыдан да маанилүү болот. Энергия – азыркы коомдордо өнөр-жай, транспорт, урбанизация жана аскердик жактан элдин жашоосунун негизги пайдубалдарынын бири. Өндүрүш жана экономикалык иш-аракеттерди жасоо үчүн эң биринчиден энергия керек. Ушул себептен 21-кылымда энергия булактарын башкаруу астына алуу жана бул тармакта үстөмдүккө жетүү үчүн көп аракет жасалат. Бирок Ислам аймагы колундагы бул артыкчылыкты жакшы пайдалана албай келүүдө. Көп өлкөдө –ресурска бай болгону менен- өндүрүштү көбөйтө турган же чыгарылган ресурстун өлкө өнөр-жайында пайдаланылышына шарт түзө турган керектүү инфраструктура менен технологиялык мүмкүнчүлүктөрдүн жетишсиздиги ал байлыктардын өлкө экономикасына салымын экспорт менен гана чектөөдө. Бул өлкөлөр өз өнөр-жай комплекстеринде мунайзатты иштетип колдонуу, өнөр-жайларын өнүктүрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ эмес. Ал тургай, кээ бир Мусулман өлкөлөр кен байлыктарын изилдей турган, өлкө аймагындагы ресурстарды таап казып чыгара турган мүмкүнчүлүккө да ээ эмес. Чет өлкөлүктөр тарабынан жасалган изилдөөлөр –белгилүү болгон жерлерден тышкары- башка кээ бир Мусулман өлкөлөрдө да мунайзат менен табигый газ бар экенин аныктоодо, бирок ал өлкөлөр ал ресурстарын эч пайдалана албай келет.

Албетте, кен байлыктарды туура пайдалана албоо Мусулман өлкөлөрдүн жалгыз экономикалык маселеси эмес. Бирок ушунан баштап дагы көп маселелерди чечүүгө болот. Мусулман өлкөлөрдүн экономикалык системасы жана экономикалык түзүлүштөрү арасында айырмачылыктар бар. Кээ бир өлкөлөрдүн экономикасы кен байлыктарга (мунайзатка бай өлкөлөрдөгү сыяктуу) таянса, кээ бирлеринин экономикасы (географиялык түзүлүшү жагымдуу болгондуктан) айыл-чарбага таянат. Мындай айырмачылык коом түзүлүштөрүндө да кездешет. Кээ бир өлкөлөрдө калктын көпчүлүгү айыл жергесинде жашаса, кээ бир өлкөлөрдө шаар маданияты өкүмчүлүк кылат. Бирок бир өлкөнүн экинчисин муктаж жагынан колдошу, бирөөсүнүн экинчисинин

муктаждыгын камсыздашы, бүт баарынын адистешкен тармагында башкаларына көмөкчү болушу аркылуу мындай айырмачылыктарды маанилүү бир байлык булагына айлантууга болот. Буга болсо Түрк-Ислам Биримдиги шарт түзөт.

Орток инвестициялар жана орток иш-аракеттер бул багытта маанилүү бир кадам болот. Орток иш-аракеттер урматында бир жагынан өлкөлөр бир-бирлеринин тажрыйбаларынан пайдаланса, экинчи жагынан, инвестициялар эки тараптын экономикасына тең киреше булагы болот. Мусулман өлкөлөрдүн бир-бирине экономикалык колдоо көрсөтүшү, мурда да айтып кеткендей, Ислам ахлагынын да бир талабы. Муктажга жардам берүү жана социалдык көмөктөшүү Мусулмандардын негизги өзгөчөлүктөрүнөн. Куранда көптөгөн аятта муктаждарды коргоо айтылган. Коом ичиндеги социалдык көмөктөшүү эл аралык деңгээлде да жасалышы керек. Болгондо да, бир кызматташтыктын негизинде жасала турган эл аралык көмөктөшүү бир тараптуу болбойт. Ошентип бир тараптан жумуш орундары пайда болсо, экинчи тараптан, эки элдин тең киреше деңгээли көтөрүлүп баштайт. Бир өлкөдө мунайзат өндүрүлсө, балким экинчисинде ал мунайзат иштетилет, айыл-чарба мүмкүнчүлүгү чектүү бир Ислам өлкөсүнүн муктаждыктары айыл-чарбага бай өлкөлөр тарабынан камсыздалат. Жумушчу күчү жетишсиз болгон бир өлкө башка бир Ислам өлкөсүнөн жумушчу күчүн алат, жумушчу күчү бар, бирок өнөр-жайы өнүкпөгөн өлкөлөрдө болсо өнүккөндөрү ар кандай инвестицияларды жасашат. Инвестиция жасалган өлкө да, инвестиция жасаган же инвестицияга өз салымын кошкондор да мындан киреше алышат. Илимий жетишкендиктер менен бөлүшүү жана тажрыйба алмашуу берекени көбөйтүп, технологиялык өнүгүүлөрдөн бүт Мусулмандар толук пайдаланышат.

Ислам дүйнөсүнүн мүмкүнчүлүктөрүн жана күчүн бириктире турган орток иш-аракеттер менен жогорку технология продуктусу болгон көп нерселерди Мусулман өлкөлөрдө да өндүрүүгө болот. Ислам бирдиктүү рыногу урматында бир өлкөдө өндүрүлгөн продукттар бажы, квота сыяктуу чек ара тоскоолдуктарына кабылбастан, башка өлкөлөрдө оңой гана сатыла алат. Соода аймагы кеңейип, бүт Мусулман өлкөлөрдүн рынок үлүшү чоңойуп, экспорт өнүгөт, бул Мусулман өлкөлөрдөгү индустриалдашуу процессин ылдамдатып, экономиканын өнүгүшү менен технологияда да өнүгүү болот. Мусулман өлкөлөр башка инвестиция топторуна карата орток бир күч түзүшүп, глобалдуу экономиканын маанилүү бир бөлүгүнө айлана алышат.

Мусулман элдердин бакубаттык деңгээли менен жашоо стандарты жогорулап, Ислам дүйнөсүндөгү теңсиздиктер жоюлат. Перс булуңу, Тынч океан жана Түндүк Африка өлкөлөрү арасында ансыз да аймактык эркин соода келишимдери бар. Түркия да кирген экономикалык кызматташтыктар Ислам дүйнөсүндө иштеп жатат. Кээ бир аймактарда болсо эки тараптуу кызматташтыктар бар. Бирок булардын масштабын кеңейтүү, бүт Мусулман өлкөлөрдүн укуктары менен кызыкчылыктары корголгон, баарынын өнүгүүсүнө шарт түзүлгөн бир кызматташтыктын түзүлүшү азыркыдан пайдалуураак болот.

Булардын баарын борбордук бир уюмдун лидерлиги жана координациясында гана

ишке ашырууга болот. Бул үчүн эң биринчиден Ислам өлкөлөрү чыныгы Куран ахлагы жана Пайгамбарыбыз (сав)дын сүннөтү талап кылган адеп-ахлакты өздөрүнө сиңирип-орнотушу, кыскасы Исламдык бир маданий ойгонуу зарыл. Түрк-Ислам Биримдиги мындай маданий ойгонууга да, анын натыйжалары болгон саясий жана экономикалык кызматташтыктарга да жол башчылык кылышы керек. Исламдын Мусулмандар арасындагы көмөктөшүү жөнүндөгү өкүмдөрүн бүт Мусулмандар эсинде тутушу керек. Аллах Куранда адамдарга ач көздүктөн сактанууну, муктаждарды коргоону жана жардамдашууну буйруган. Ыймандуулардын мал-мүлктөрүндө муктаждар үчүн бир үлүш бар. (Зарият Сүрөсү, 19) Бул жөнүндөгү кээ бир аяттар төмөнкүдөй:

Силердин араңардагы пазилет (илим) ээлери жана бай-бардар жашагандар туугандарына, мискиндерге (жакырларга) жана Аллах жолунда хижрат кылган (көчкөн) кишилерге (садака) бербейм деп ант ичпесин. Тескерисинче, (аларды) кечирсин жана айыбынан өтсүн. Аллах силерди кечеришин каалабайсыңарбы? Аллах кечиримдүү, ырайымдуу. (Нур Сүрөсү, 22)

Кеңири мүмкүнчүлүктөрү болгон, нафаканы кеңири мүмкүнчүлүгүнө жараша берсин. Ырыскысы чектүү да, Аллах ага бергенине ылайык берсин. Аллах эч бир жанга ага бергенден ашыкча жоопкерчилик жүктөбөйт. Аллах бир кыйынчылыктын артынан бир жеңилдик берет. (Талак Сүрөсү, 7)

Ошондой эле, Куранда Раббиз ыймандуулардын бир-биринин велиси экенин билдирген. (Тообо Сүрөсү, 71) Дос, жардамчы, көмөкчү, коргоочу сыяктуу маанилерди камтыган «вели» сөзү Мусулман калктар арасындагы көмөктөшүү менен колдоочулуктун маанисине басым жасайт. Ислам өлкөлөрү арасында бир тууганбыз деген аң-сезим менен түзүлө турган кызматташтыктар Мусулмандарга бакубаттык менен молчулук алып келип, Ислам дүйнөсүнүн канчалаган жылдан бери негизги маселелеринин бири болгон жакырчылыктын жоюлушуна шарт түзөт. Муну унутпаш керек: Куран ахлагы өкүмчүлүк кылган элдерде ачарчылык, жокчулук жана жакырлык сыяктуу маселелер болбойт. Мусулмандар акылдуу, көрөгөч саясат жүргүзүп, башка калктар жана өлкөлөр менен жакшы мамиле түзүп, соода менен өнүгүүгө маани берип, башка маданияттардын тажрыйбаларынан пайдаланып өз коомдорун өнүктүрүшөт. Тарыхта ушундай болгон жана Түрк-Ислам Биримдиги башчылыгында, Аллахтын уруксаты менен, кайра ушундай болот.

Бейпилдик менен коопсуздуктун камсыздалышы

Дүйнөнүн кээ бир аймактарындагы туруксуздуктар ал аймакка эле таасирин тийгизбестен, бүт дүйнөгө терс таасир берет. Ислам аймагы мындай ушундай бир аймак. Ислам дүйнөсүнүн кандайдыр бир аймагында чыккан маселе бүт бул аймакка түз таасирин тийгизүүдө. Ушул себептен Ислам аймактарындагы өлкөлөрдү бир-биринен

көз-карандысыз деп ойлобош керек. Ортоңку Чыгыштагы бир тирешүүнүн таасири Түндүк Африкада сезилет. Каспийде болуп өткөндөр Ортоңку Чыгыш аймагынын келечегине таасирин тийгизет. Перс булуңундагы окуялар Түштүк-чыгыш Азияга түздөн-түз таасир берет. Бул Мусулман аймагынын кайсы бир жеринде кагылышуу, маселе, тирешүү болсо, анын бүт Ислам дүйнөсүндө сезилээрин көрсөтөт. Албетте, бул тынчтыкка да тиешелүү. Көпкө созулган тирешүүлөрдүн –мисалы Арап-Израил маселесинин- тынчтык менен чечилиши бүт Ислам дүйнөсүнө оң таасирин тийгизет.

20-кылым бою Ислам дүйнөсүнүн көп бөлүгү эч тынбаган бир согуш, кагылышуу жана туруксуздуктардын ичинде калды. Бул доор ресурстардын пайдасыз жакка колдонулушуна, экономикалык өнүгүүнүн дээрлик токтошуна, жашоо стандартынын өтө төмөн деңгээлге түшүшүнө себеп болуп, эң негизгиси миллиондогон Мусулмандын өмүрүн алып кетти. Дагы эле кээ бир Мусулман өлкөлөр арасында келишпестиктер уланып, кээ-кээде абал начарлоодо. Мусулман өлкөлөр менен Мусулман эмес күчтөр арасындагы согуш жана кагылышуулар да бейпилсиздик менен туруксуздукка себеп болууда. Түрк-Ислам Биримдигинин курулушунун Мусулмандарга алып келе турган маанилүү пайдаларынын бири бул биримдиктин Мусулман дүйнөсүндө бейпилдик менен коопсуздуктун орношуна себеп болушу болот. Түрк-Ислам Биримдиги Мусулмандар арасындагы кагылышуу жана келишпестиктерди да, Мусулмандар менен башка күчтөр арасындагы согуш, кагылышуу жана келишпестиктерди да ынтымак жана тынчтык жолу менен чечиши керек. Тынчтык, мисалы бир Арап-Израил тынчтыгы Ислам дүйнөсүнө алып келе турган жакшылыктарды кыскача төмөнкүдөй санасак болот:

1. Тынчтык ар бир өлкөнүн куралданууга бөлгөн бюджетинин азайтылышына, ал акчанын элдердин бакубаттыгына сарпталышына шарт түзөт. Бүт Мусулман өлкөлөр орток коргонуу келишиминин мүчөсү болгондуктан, азыраак бир бюджет менен күчтүүрөөк бир коргонуу камсыздалат. Курал-жарак өнөр-жайы жана технологиясына жасалган инвестицияларды саламаттыкты сактоо, билим берүү, илимий жана маданий өнүгүү сыяктуу тармактарга багыттоого болот. Мындан алына турган утуштун чоңдугу сандар менен көрсөтсөк жакшыраак белгилүү болот: Ортоңку Чыгыш өлкөлөрүнүн куралданууга бөлгөн жылдык жалпы суммасы Перс булуңу согушу чыккан 1991-жылы 70,7 миллиард доллар болгон. Кийинки жылы 52,2 миллиард долларга азайып, бирок андан кийинки жылдары кайра көбөйүп баштаган. 2000-жылы 61 миллиард доллар болгон коргонуу чыгымдары, 2001-жылы 72 миллиард долларды түзгөн.

2. Ислам дүйнөсүнүн кээ бир аймактарындагы туруксуздук менен кагылышуулар башка өлкөлөргө миграцияга себеп болууда. Көптөгөн доктор, инженер, илимпоз, ойчул, жазуучу өз өлкөсүндө өзүн коопсуздукта сезбегени үчүн Батышка көчүп кетишип, ошол жакта эмгектенишүүдө. Бул жөнүндө жасалган бир изилдөө бир эле Арап өлкөлөрүндөгү тышкы миграциянын Арап дүйнөсүнө болжол менен 200 миллиард доллар жоготуу алып келгенин көрсөтүүдө. Арап өлкөлөрүнөн Батышка көчкөндөрдүн 450 миңи жогорку билимдүү.²⁰ Тынчтык орноп, Арап дүйнөсүндөгү ички

тирешүүлөрдүн жоюлушу менен бирге мындай миграциянын алды алынып, билимдүү адамдардын миграциясынын токтошу ал кишилердин эмгектеринен эң башында Мусулмандардын пайдаланышына шарт түзөт.

3. Тынчтыктын натыйжасында Мусулман өлкөлөрдүн бир-биринин илимий жетишкендиги жана тажрыйбаларынан пайдаланышы мүмкүн болот. Тынчтык Мусулмандардын бүт тармакта күчтөрүн бириктиришине, бир-биринин кемчилигин толукташына жана натыйжада бир топ эффективдүү болушуна себеп болот.

4. Тынчтыктын орношу менен экономикалык өнүгүү да ылдамдайт. Учурда кээ бир Мусулман өлкөлөр арасында чек ара маселелери баш болуп көптөгөн ар кандай маселелер турат. Ал маселелер экономикалык кыйынчылыктардын көбөйүшүнө себеп болууда. Мисалы, кен байлыктарды ташуу жана дүйнөгө экспорттоодогу кээ бир кыйынчылыктардын түпкүрүндө ташуу маршруттарынын коопсуз болбошу турат. Мындай жагдай суу ресурстарына да тиешелүү. Мусулман аймагынын негизги бир бөлүгү болгон Ортоңку Чыгышта суу келишпестиктерди пайда кылган маселелердин башында турат. Мусулман өлкөлөрдүн бир-бирине көмөк көрсөтүп, келишпестиктерди ынтымак менен чечиши натыйжасында бул маселелерди толугу менен жоюуга болот.

5. Ислам дүйнөсүндөгү ар кандай маданияттар менен этностор тынчтык шарттарында бир байлыкка айланат. Толеранттуулук менен диалог өкүм сүргөн шартта адамдар ачык пикирдүү жана чыгармачылыраак болушуп, ар түрдүү маданияттардын аралашмасынан өтө бай бир маданият курулат.

6. Тынчтык Ислам аймагынан тышкары жашаган Мусулмандардын да күчтөнүшүнө негиз түзөт. Дүйнөнүн көп өлкөсүндө Ислам эң ылдам өсүп жаткан диндердин бири. Ал өлкөлөрдө жашаган ар кайсы элдерге тиешелүү Мусулмандардын биримдиги динге чакыруу иштерине ылдамдык кошуп, Мусулмандардын өз элинин ичинде маданий жактан таасирдүүрөөк болушуна шарт түзөт. Ар кайсы элдерден кичинекей Мусулман топтордун өз-өзүнчө иш-аракет жасашынан келип чыккан натыйжа менен бүт мүмкүнчүлүктөрдү бириктирип биримдикте жасала турган пикирдик иш-аракеттердин натыйжасы, албетте, бирдей болбойт. Албетте, Мусулмандар өздөрүнүн улуттук аң-сезимин да сакташат, бирок муну менен бирге орток бир Мусулмандык аң-сезими менен ахлагынын өкүмчүлүк кылышы менен дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө жашаган Мусулмандардын бир денедей болушу аларды бир топ күчтүү кылат.

7. Ислам дүйнөсүндөгү тынчтык башка дүйнө өлкөлөрүнө да өрнөк бир модель болот. Ошентип дүйнөнүн ар кайсы аймактарындагы маселелер Ислам дүйнөсүн өрнөк алып тынчтык жолу менен чечилет. Мусулмандар чыныгы Куран ахлагы орногондо, адамдардын бейпилдик менен коопсуздукка жетээринин жандуу мисалы болуп, адамдар Исламдын тынчтыктын жана бейпилдиктин дини экенине күбө болушат. Ислам дүйнөсүндөгү тынчтык балким көп адамдардын Куран ахлагын тандашына себепчи болот.

Кереметтүү бир маданияттын кайрадан курулушу

Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу менен бирге бейпилдик менен коопсуздук орун алган, экономикалык кыйынчылыктар жоюлган Ислам дүйнөсүндө билим берүү, илим жана маданиятка бөлүнгөн каражат көбөйтүлүп, улуу бир маданий өнүгүү болот. Ошентип Мусулмандар бүт дүйнөгө өрнөк боло турган жаңы бир маданиятты курушат. Куранда буйрулган биримдик жана ынтымак маанайынын орношу Ислам өлкөлөрүндөгү күнүмдүк жашоого, искусствого, сулуулукка, медицина, илим жана технология багытындагы өнүгүүлөргө түз таасирин тийгизет. Достук менен бир туугандыктын орношу, калктын жашоосунда бейпилдик менен коопсуздуктун камсыздальшы адамдардын ойлонууга жана изилдөөгө көбүрөөк убакыт бөлүшүнө жана эркин пикирдүү жана көрөгөч болушуна негиз түзөт. Башаламандык, жакырчылык жана кыйынчылыктар жоюлганда, жаңы пикирлер, жаңы продукттар чыгып, пайдалуу ачылыштар жасалат жана туруктуу өнүгүү болот. Мусулман дүйнөсү Түрк-Ислам Биримдигин куруу менен мындайга жете алат.

Ислам маданиятынын тарыхын китебибиздин биринчи бөлүмүндө караган элек. Бул маданият келечекте Мусулмандардын кандай шарттарга жетээрине ишарат кылат. Тарыхта Мусулмандардын тамырлуу бир маданият курушунун түбүндө Куран ахлагын негиз тутуу турат. Аллах Куранда адамдарга ойлонууну, байкоо жүргүзүүнү, майда-бараттарды байкай алууну буйруган. Айланасында көргөн нерселерин, ичинде жашап жаткан системаны ойлонуу жана алардын артындагы даанышмандыкты түшүнүүгө аракет кылуу Мусулмандын милдети. Раббиз бир аятында мындайча буюрат:

Үстүлөрүндөгү асманга карашпайбы? Биз аны кандай курганыбызды жана аны кандай кооздогонубузду? Анын эч кандай жаракасы жок. Жерди болсо кандай төшөп-жайдык? Анда чайпалбас тоолор жайгаштырдык жана анда «көздүн жоосун алуучу жана көз кубандыруучу» ар бир жуптан канчалаган өсүмдүктөрдү өстүрдүк. (Булар) «Чын жүрөктөн Аллахка багытталган» ар бир кул үчүн «даанышмандык менен караган бир ич көз» жана бир зикир. Жана асмандан куттуу (береке жана мээримге толо) суу түшүрдүк; ошентип аны менен бакчалар жана өнө турган уруктарды өстүрдүк. Жана бир-бири үстүнө тизилген бүчүр байлаган бийик курма дарактарын да. (Каф Сүрөсү, 6-10)

Куран ахлагындагы адамдар догмалардын, жалган ишенимдердин жана ар кандай пикирлердин таасиринде калбастан ойлонушат. Айланада көргөн нерселеринин баарын жана алдынан чыккан ар кандай окуяны ар тараптан карашат. Ошондуктан келечекти көрүп, келечекти ойлоно алышат. Мындай өзгөчөлүгү адамзатка пайда алып келе турган ачылыштарды жасашына, жашоону жеңилдете турган жана комфорттуу өстүрө турган системалардын иштелип чыгышына себепчи болушат. Түрк-Ислам Биримдигинин түзүлүшү менен бирге ушундай көз-карашка жеткен Мусулман калктарда илим менен технология тармагында жаңы бир чыйыр ачылып, Мусулмандар илим жаратуучу бир маданиятты пайда кылышат.

Ыймандуулардын терең ойлуулугу менен көрөгөчтүгү искусстводо да өзүн көрсөтөт. Искусствонун маңызында ойлонуу, чебердиктерди байкай алуу, көргөндөрүнөн ырахат алып аларды башкалар да ырахат ала тургандай кылып суна алуу турат. Ыйман кылган жана Куран ахлагындагы бир адамдын искусство түшүнүгү өтө бийик болот. Себеби ыймандуулар искусствону Аллахтын бир сулуулугу катары ойлошот жана искусство эмгектерин Аллахтын күчүн жана кудуретин, жаратуу кереметин чагылткан себепчилер катары көрүшөт. Ислам калктарында искусство кишилери Аллахтын жараткан нерселериндеги сулуулуктардан алган илхам менен теңдешсиз эмгектерди жаратышат. Куран ахлагынан жана тереңдигинен жаралган бул эмгектерде теңдешсиз бир жөндөм жана өтө бай бир акыл күчү болот. Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу урматында Мусулмандардын искусство сүйүүчүлүгүн чагылткан дагы өтө көп эмгектер жаралып, шаарлар кооздолуп, укмуш кооз имараттар курулуп, жашоо сапаты абдан көтөрүлөт.

Ислам өлкөлөрү тазалыгы, тартиби, искусство эмгектери, маданий ийгиликтери, технологиялык мүмкүнчүлүктөрү менен алдыңкы планга чыгышат. Мусулман калктар технологиянын бүт мүмкүнчүлүк жана комфортунан болушунча колдонуп, молчулук, байлык жана сулуулук жашоонун бүт тарабын каптайт. Мусулмандар дайыма сулуулуктардын ичинде болуп, адеп-ахлагы менен кошо жашаган жерлери, бакчалары, үйлөрүнүн жасалгасы, кийимдери, уккан музыкалары, көңүл ачуусу, театрлары, кинотеатрлары, сүрөттөрү, маектери да сулуулашат.

Албетте, булардын баарынын турмушка ашышы үчүн бүт Ислам дүйнөсүндө чоң бир ойгонуу талап кылынат. Мусулмандарды өнүгүүдөн артка тарткан негизсиз үрп-адаттар, социалдык түзүлүштөр, көз-караштар жоюлуп, алардын ордуна, Исламдын алгачкы кездериндеги сыяктуу Куран ахлагына таянган, жана натыйжада акылдуу, чечкиндүү, көрөгөч бир адеп-ахлак менен көз-караш орношу керек. Муну унутпаш керек: Ислам дүйнөдөн толугу менен кол үзүүнү талап кылган бир дин эмес. Тескерисинче, Мусулмандын милдети бүт дүйнөнүн чыныгы жүзүн түшүнүү жана ошентип адамзатка жол көрсөтүү болуп саналат. Дүйнөнүн байлык-жакшылыктарына ээ болуу болсо Мусулмандын акысы. Чын ниеттен ыйман кылгандар жана Аллах буйругандай жашагандар Аллах Куранда ыймандуу кулдарына сүйүнчүлөгөн жакшылыктардын баарына жете алышат. Аллах аятында ыймандууларды дүйнөдө да сонун бир жашоодо жашатаарын кабар берет:

Силердин жаныңардагы түгөнөт, Аллах Кабатындагы болсо түбөлүктүү. Сабыр кылгандардын сыйлыгын жасагандарынын эң сонуну менен Биз сөзсүз беребиз. Эркек болсун, аял болсун, бир момун (ыймандуу) катары ким ыкластуу бир амал (иш-аракет) жасаса, албетте, Биз аны сонун бир жашоо менен жашатабыз жана алардын акысын кылгандарынын эң сонуну менен сөзсүз беребиз. (Нахл Сүрөсү, 96-97)

Ислам ахлагынын башка адамдарга таанытылышы

«Силерден жакшылыкка чакырган, жакшылыкты (маруфту) буйруган жана жамандыктан (мункерден) тоскон бир топ болсун...» (Али Имран Сүрөсү, 104) аяты менен Аллах Куранда ыймандууларга кабар берген негизги милдеттердин бири – бул жакшылыкка буюруп жамандыктан тосуу жана адамдарды Ислам ахлагына чакыруу. Бирок бүгүнкү күндөгү Ислам дүйнөсүнүн чачырандылыгы Мусулмандардын бул негизги милдетин жакшы аткара алышына тоскоол болууда. Бирок өзгөчө акыркы убактарда башка маданияттарда Исламга кызыгуу өсүп, адамдарга чыныгы Куран ахлагын жеткирүүнүн мааниси өтө жогорулады. Аллахтын бар экени, жалгыздыгы, Ислам ахлагынын талаптары; Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын өмүрү; Куранда айтылган өкүмдөр; Ислам коому кандай болушу керек деген сыяктуу темалар акыркы убактарда Батыш дүйнөсүндө эң көп талкууланган маселелер арасында орун алууда. Ислам динине кызыккан адамдар, албетте, эң туура маалыматты Мусулмандардан ала алышат. Ушул себептен Мусулмандар Исламды эң жакшы таанытышы керек. Мусулмандар тарабынан адамдарга Исламды эң жакшы тааныта турган эмгектердин даярдалышы, бул багытта керектүү видео материалдардын камсыздальышы, чогулуш жана конференцияларды уюштуруп мүмкүн болушунча көп адамга жеткирүүгө аракет кылуу, ар бир Мусулмандын айланасындагы адамдарга бул багытта өрнөк болушу өтө маанилүү.

Ошондой эле, адамдардын дин ахлагынан жүз бурушунан келип чыккан көп маселелерди чечүүдө да Мусулмандардын биримдиги маанилүү. Дин ахлагына каршы жана жер жүзүндө динсиздик жайылышы үчүн күрөшкөн чөйрөлөр көбүнчө биримдикте иш-аракет жүргүзүшүүдө. Алардын кызматташтыгы бир кызыкчылыкты көздөгөн кызматташтык болсо да, биримдикте болушу максаттарына оңойураак жетишине шарт түзүүдө. Албетте, дин ахлагына каршы болгон ар кандай пикирдик система – Раббиздин бир мыйзамы катары- жеңилүүгө дуушар болот. Бирок бул пикирдик системалар Мусулмандарга да күчтүү бир пикирдик күрөш милдетин жүктөдө. Ушул себептен дүйнө Мусулмандарынын шашылыш орундатышы керек болгон милдеттеринин бири өз ара келишпестиктерин бир тарапка таштап, Куран ахлагын жайылтуу жана адамдарды Аллахтын жолуна чакыруу болууда. Раббиздин ыймандууларга бул негизги милдетти бир аятта төмөнкүчө кабар берген:

Каапырлар бири-биринин досу. Эгер силер да андай кылбасанар (бири-бириңерге жардам берип, дос болбосоңор) жер жүзүндө бир фитна жана чоң бир бузукулук (фесат) болот. (Энфал Сүрөсү, 73)

Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу Куран ахлагын жайылтуу үчүн жасала турган бүт иштерди ылдамдатат. Мусулмандардын биримдикте иш алып барышы, башка багыттардагы сыяктуу, бул багытта да жасалган иштерди берекелүү кылат. Туура маалымат эң ыкчам жана эң жакшы жол менен бүт адамдарга жетет. Азыр деле жалгыз же топ болуп дүйнөнүн ар кайсы аймактарында Мусулмандар тарабынан Исламды

жайылтуу жана таанытуу үчүн ар кандай иш-аракеттер жасалууда. Бирок Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу бул иш-аракеттерди жакшы уюштуруп, Куран ахлагын жайылтуу үчүн системалуу бир иш-чара жүргүзүүгө шарт түзөт. Мындан тышкары, Ислам атын жамынып чыгып, бирок чындыгында Исламга туура келбеген зомбулук менен оройлукту көрсөткөн бир катар кишилердин да жолу тосулуп, чыныгы Ислам ахлагынын кандай экени таанытылып, бир катар кишилер жараткан туура эмес имидждер жок кылынат.

АКШ, ОРТОҢКУ ЧЫГЫШ ЖАНА ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИ

11-сентябрь күнү Нью-Йорк Дүйнөлүк соода борборуна жана Пентагонго жасалган, миңдеген күнөөсүз адамдын өлүмүнө, көп адамдардын жаракат алышына себеп болгон кол салуу дүйнө тартибин кайрадан калыптандыра турган бир доордун башталышы болду. Көптөгөн теоретиктер тарабынан ар кандай көз-караштар айтылды. Кээ бир адистер бул террордук кол салуу кагылышууларды мындан да көбөйтөт десе, көпчүлүгү Американын мындан соң жүргүзө турган саясатынын токтоолук менен адилеттикке таянышы зарыл экенине көңүл бурушту.

Кол салуудан соң Америка Кошмо Штаттары террорго каршы кеңири масштабдуу бир күрөш баштады. Ошол замат бүт дүйнө өлкөлөрү менен эл аралык уюмдар АКШга бул күрөшүндө колдоо көрсөтүштү. Террорго жана террорго колдоо көрсөткөн бүт элементтерге каршы жүргүзүлгөн бул күрөштө негизинен аскердик чаралар колдонулду. Бирок убакыт көрсөткөндөй, кээ бир ийгиликтер алынганы менен, бул күрөштүн маселени толук чече албаганы апачык көрүнүүдө.

Мунун негизги себептеринин бири террор менен күрөшүүдө стратегиянын – көбүнчө- аскердик чараларга таянганы жана илимий жана маданий тармакта аскердик күрөшкө колдоо көрсөтө турган иш-чаралардын жетиштүү деңгээлде жасалбаганы болду. Бир социо-психологиялык жана идеологиялык маселе болгон террорду «террорго колдоо көрсөткөн режимдерди алмаштыруу» сыяктуу аскердик ыкмалар менен чечүүгө аракет кылуу туура эмес болот. Бул, бир тараптан, ортодо күнөөсүз адамдар да өмүрүнөн ажырай турган бир трагедия болсо, экинчи тараптан, радикализмди жана натыйжада терроризмди күчөтүүчү бир фактор болот. Террорду толугу менен жок кылуу террористтик топтордун пропагандаларын таасирсиз кыла турган пикирдик бир күрөш менен гана мүмкүн болот, аскердик күрөш болсо белгилүү деңгээлде гана пайда бере алат.

Ушул себептен террор менен күрөшүүнүн эл аралык укук эрежелерине ылайык жүргүзүлүшү жана мүмкүн болушунча тынчтык ыкмаларынын колдонулушу зарыл. Укукту жана эң негизги адам укуктарын тебелеген жана карапайым калктын өлүмүнө себеп болгон ар кандай иш-аракеттин башталыш себеби туура эле болгон ал күрөшкө көлөкө түшүрөөрүн унутпаш керек.

АКШ башкаруусу да террорго каршы стратегия белгилеп жатканда бул чындыктарды эске алышы керек. Эң негизи террорду пайда кылган идеология жок кылынышы зарыл. 11-сентябрьдын себеби деп кабыл алынган «Исламдык террорду» чыгарган негизги булак – бул Исламды зомбулук үчүн бир себеп катары колдонууну каалаган бир катар радикалдуу топтор. Ал топтордун идеологиялык түзүлүшү же кандайча таалим алганы терең изилденгенде, маңызында алардын дарвинисттик көз-

карашта экени заматта ачыкка чыгууда. Ошондуктан мындай топтордун Исламды жамынып чыгышынын эч кандай мааниси жок, себеби алар чындыгында дарвинисттик көз-караштагы адамдар. Ошондуктан дарвинизмге каршы күчтүү бир пикирдик күрөш жүргүзүү жана чыныгы дин ахлагынын, Курандын маңызындагы сүйүүнү, боорукердикти, мээримди адамдарга үйрөтүү зарыл.

Ислам ахлагын туура түшүнүү жана Исламды туура эмес түшүнүп жашагандарды андан тосуу болсо Мусулмандар жасай ала турган бир иш. АКШнын бул багыттагы саясаты Ислам дүйнөсүнүн ичинен чыга турган бир чечүү жолун (китептин башынан бери айтылып келе жаткандай бул чечүү жолу Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу) колдоп, анын жолун ачышы керек.

Американын саясатынын ушул багытта калыптанышы АКШ үчүн да, Ислам дүйнөсү үчүн да жана бүт дүйнө үчүн да өтө пайдалуу болот. Буга каршы болгондор дүйнөнү канга бөлөгөнү жатышканын эске алып дагы бир жолу ойлонушу керек. Ошондой эле, АКШ башкаруусу бир катар жаман ниеттүү күч борборлорунун бул багыттагы туура эмес пикирлерине маани бербей, алардан алыс болушу керек. Ал күч борборлору Исламды бир дин жана маданият катары «душман» көрүп жаңылган, Батыш менен Ислам дүйнөлөрү арасында кандуу бир согуш болушун өтө каалаган кээ бир идеолог жана стратегдер. Булар АКШ башкаруусунун террор менен күрөшүү саясатын «Ислам менен күрөшүүдөй» көрсөтүү жана ошондойго алып келүү үчүн жан үрөшүүдө. Америка башкаруусунун мындай «Батыш-Ислам согушу» сценарийлерин толугу менен четке каккан акылдуу сөздөрү 11-сентябрьдан бери оң натыйжаларды берди. Бирок ал сөздөрдүн жасалып жаткан саясаттарга да багыт берип жатканы дүйнө коомчулугу тарабынан байкала тургандай анык көрүнүшү керек.

АКШ дүйнө тынчтыгынын орношуна кандай көмөк көрсөтө алат?

11-сентябрь окуялары менен бирге Америка башкаруусу жаңы бир тышкы саясат жана улуттук коопсуздук стратегиясын белгиледи. Террордук кол салуулардан бир жумадан соң президент Буштун калкка кайрылуусунда негизги багыттары айтылган жана «Буш доктринасы» деп да аталган бул стратегия көптөгөн талаштарды да жаратты. АКШнын өз өлкөсүн коргоо үчүн дайыма душмандан мурда аракет кылаары маанисине келген –жана бул мааниде белгилүү жерлерде туура кабыл алуу мүмкүн болгон- бул стратегиясы жаңы бир доордун башталышы эле. Кол салуулардан соң түзүлгөн психологиялык маанайда Америка президенти Жорж Буштун коргоо сезимдеринен пайдаланып белгиленген бул стратегия АКШдагы кээ бир чоң муштумдукту жактаган чөйрөлөр тарабынан башка багыттарга тартууга аракет кылынды. Ал чөйрөлөр бул стратегияга таянып АКШнын дээрлик бүт Ортоңку Чыгышты көздөгөн жана болжол менен 20 жылга созула турган бир согушка даярданышы керек экенин айтып чыгышты. Мунун чоң жаңылыштык экенин жана террорду күчөтөөрүн айткан башка чөйрөлөр болсо бул стратегиянын чоң рисктерди камтыганына ишарат кылышууда. Ал рисктерге

өтүүдөн мурда бул доктринада орун алган «алдын алуучу кол салуу» түшүнүгүнө кыскача токтолуу туура болот.

Учурда дүйнөнүн жалгыз супер күчү болгон АКШнын дүйнөнүн ар кайсы аймактары жөнүндө саясий пландары менен стратегияларынын болушу табигый нерсе. АКШ кийлигишүүлөрү кээ-кээде оң натыйжалар берген мисалдар да бар. Мисалы, 1990-жылдары Босния-Герцоговинаны, андан соң Косовону көздөгөн Сербия зомбулугун токтотууда АКШнын Сербияга болгон аскердик жана дипломатиялык кийлигишүүлөрүнүн чоң пайдасы болду. Бул жерде негизгиси АКШнын кийлигишкен аймактарда ар кайсы топтордун укуктарын коргогон, адилеттүү, адам укуктарын урматтаган жана тынчтыкты көздөгөн бир саясат жүргүзүп-жүргүзбөгөнү, кыскасы эл аралык укукка баш ийип-ийбегени маанилүү.

Эл аралык мамилелерде бир өлкөнүн өз коопсуздугун көздөп алган чаралары белгилүү деңгээлде толеранттуулук менен кабыл алынат. Албетте, ар бир өлкө өзүнүн коопсуздугун жана келечегин коргоону каалайт, бул үчүн ар кандай стратегияларды иштеп чыгат. Бирок бул коргоо сезими эч качан башка улуттардын же өлкөлөрдүн укуктарына адилетсиздик менен кийлигишүүнү камтыбашы керек. Бир өлкөнүн өз жарандары үчүн да, дүйнө калктары үчүн да жүргүзө турган эң кооптуу жана ийгиликтүү стратегиясы – бул тынчтык менен бейпилдикти коргоону көздөгөн стратегия. Тынчтыкты жактаган ар кандай стратегия адамзатка бакубаттык менен бейпилдик алып келет. Тынчтык менен тартипти бузууну көздөгөн ар кандай иш-аракет болсо өтө кооптуу жана зыяндуу.

АКШ башкаруусу ичинде кээ бир чөйрөлөр тарабынан жакталган «алдын алуучу кол салуу» түшүнүгү да өтө рисктүү бир стратегия. Бул стратегиянын кээ бир жактоочулары ар мамлекеттин коргонуу укугунан өтө эле ашып кеткен бир көз-карашта болушууда. Алардын туура эмес пикири боюнча, «келечекте коопсуздугума бир коркунуч жаратышы мүмкүн» деген шылтоо менен ар кандай кол салууга негиз түзүлүүдө. Бул болсо ар кандай маселени аскердик чаралар менен чечүүнү көздөө дегенди билдирет. Бирок аскердик чаралар менен эле анык ийгиликке жетүүнүн мүмкүн эместиги анык. Дүйнө тарыхы мындай мисалдарга толо.

Көп жаңылыштыктарды камтыган бул логика боюнча, эл аралык мамилелер укукка эмес, күчкө таянат. Алардын талабы боюнча Америка «күчүн» көрсөтүп, душмандарына дагы эле күчтүү экенин «эң жакшы» көрсөтүп коюшу керек. Чоң муштумдукту жактагандар АКШ согушуп гана аскердик үстөмдүгүн уланта алат жана дайыма «биринчи урушу» керек деген жаңылыштыкка түшүшкөн. Албетте, бүт Америка башкаруусу мындай кооптуу ойдо эмес.

Чоң муштумдукту жактагандар кээ-кээде Америка саясатында активдүү болуу менен бирге, башкаруу жана кеңешчи кадрларында токтоо жана тынчтыкты көздөгөн бир саясат жүргүзүү керектигин жактаган көп кишилер да бар.

АКШ баш болуп бүт дүйнө өлкөлөрүнүн дайыма тынчтыкты көздөшү, ар кандай шартта тынчтыкты жактап-колдошу керек экени анык. «Күчтүүнүкү туура», «маселелер

колдонулган күчкө жараша чечилет» деген сыяктуу жаңылыш пикирдеги чөйрөлөр мындай сөздөрү менен өз өлкөлөрүн да олуттуу бир туюкка камашууда.

Бул туюктун бир тарабы, башында да айтып кеткендей, террордун күчөп кетүү коркунучу. Экинчиси болсо согуштардын АКШга жүгү. Учурда көп стратегдер Американын экономикалык жактан да, саясий жактан да күчүн жоготуп баштаганына көңүл бурушууда. Аскердик күч АКШ үчүн чоң бир артыкчылык болуу менен бирге, чоң муштумдукту жактагандардын тилине кирип, дайыма согушуп, согушка даярдык көрүүнүн Америка экономикасына катуу сокку ураары көрүнүүдө. Ошондой эле, дүйнөнүн ар кайсы булуң-бурчунда согушууга мажбур болгон бир Американы көп адамдар адам укуктары, демократия жана эркиндик сыяктуу глобалдык баалуулуктардын коргоочусу катары көрбөй калышат. Чоң муштумдукту жактагандардын саясаты натыйжасында бүт элдер тарабынан урмат көргөн бир Американын ордуна, андан коркулган гана бир Америка келип чыгат. Натыйжада ар кандай аскердик жеңиштерге жетишилсе дагы, булар экономикалык жактан оор абалда калган жана дүйнөлүк масштабда имиджи бузулган Америка калкы үчүн чыныгы бир ийгилик болбойт. Негизи Америка башкаруусунун да мындай абалга түшкүсү келбеши анык, ушул себептен чоң муштумдукту жактаган чөйрөлөрдүн туура эмес пикирлеринен этият болуп, токтоо, акылдуу бир саясат жүргүзүүнү токтотпош керек.

Мындан тышкары, бул чөйрөлөр мындай пикирлери менен башка өлкөлөргө кандай мисал болоорун да ойлонушу керек. Башка өлкөлөрдүн да өздөрүн коргоону көздөп иш-аракет башташынын жана эл аралык укук менен эрежелерге баш ийбей башташынын эмнелерге алып бараарын эске алуулары зарыл. Орусия, Кытай, Индия – жана албетте Израил- сыяктуу ядролук куралы бар өлкөлөр да ушул сыяктуу бир «алдын алуучу кол салуу» стратегиясын ишке ашырууга өткөн болсо, дүйнөнүн кандай чоң бир башаламандык менен кагылышуу ичине кирээри анык. Мындай ыктымалдык жөнүндө сөз болушунун өзү эле канчалык чоң коркунуч.

Албетте, бүт өлкөлөр сыяктуу улуттук кызыкчылыктарын коргоо жана өзүн потенциалдуу коркунучтарга каршы коргонуу АКШнын да укугу жана эл аралык коомчулук, өзгөчө 11-сентябрь окуяларынан кийин, АКШнын мындай укугуна урмат көрсөтөт. Бул укукту АКШнын да, дүйнө өлкөлөрүнүн да пайдасына боло тургандай кылып колдонуу болсо таштала турган кадамдардын эл аралык укукка ылайык аныкталышы менен мүмкүн болот. Бул стратегиянын каалагандай турмушка ашырылышынын алдын ала турган эң негизги элемент эл аралык укук жана ал укуктун тегерегинде эл аралык коомчулуктун макулдугунун алынышы болот. Антпесе стратегияны турмушка ашыруучулардын өз өлкөлөрүн чоң бир кризиске түртүшү жана дүйнө тынчтыгына да кооптуулук туудурган элементтерге айланышы анык.

Бүт бул себептерди эске алып Америка башкаруусунун бул стратегиясын дагы бир жолу карап чыгышы шарт. Дүйнө тынчтыгын сактоону жана туруктуулукту камсыздоону көздөгөн бир Американын колдоно турган ыкмасы чоң муштумдук менен зомбулук эмес, токтоолук, акылмандык жана адилеттик болушу керек.

Террор менен күрөшүүдө АКШ эң биринчиден илимий-маданий иш-аракеттерди колдошу керек. Маселелердин зомбулук менен чечилишин жактаган, адамдар арасы байланыштар кызыкчылыкка гана таянат деген, зомбулукту кадыресе кабыл алган ар кандай идеологиянын илим-пикир менен жок кылынышы террордун булагын жок кылуу дегенди билдирет. Адамдарга ушуга окшогон жамандыктарды сиңирген жана дин ахлагына каршы чыккан идеологиялардын ордуна, абийирдүү болууну, толеранттуу мамиле кылууну, сүйүү менен боорукердикти буйруган чыныгы дин ахлагынын жайылышы террор баш болуп көптөгөн коомдук маселелерди тамырынан чечет.

Бул багытта жасала турган илимий-маданий иш-чараларда АКШ башкаруусу жарандык коомдор менен кызматташтык жасаса болот. Акыркы убактарда бул багытта иш-аракет жүргүзгөн жарандык коомдордун саны көбөйдү жана бул кубанычтуу көрүнүш. Бирок маселе толугу менен чечилиши үчүн жасалган иш-аракеттердин масштабы кеңейтилиши керек жана ал иш-аракеттер мамлекеттик башкаруу тарабынан колдоого алынышы зарыл.

Мындан тышкары, Америка башкаруусу Христиандыктын негизги баалуулуктарынын да согуш менен душмандыкка каршы экенин унутпашы керек. Аллах адамдарга жер жүзүндө башаламандык чыгарбагыла, бейпилдик менен коопсуздукту бузбагыла деп буйруган. Ишенимин негиз туткан бир Америка дүйнөгө коркуу менен тынчсыздануу эмес, бейпилдик менен коопсуздук бериши, жана тынчтыкты көздөгөн мамилеси менен бүт адамзатка өрнөк болушу зарыл. Ыймандуу Христиан экенин көп жолу баса белгилеген Буш башкаруусунун мүчөлөрү Инжилде Аз. Иса (ас)дын аларга **«Тынчтыкты орноткондор кандай бактылуу»** (Матфей, бап 5, 9) сөздөрү менен жер жүзүндө тынчтык элчилери болушун буйруганын унутпашы керек.

Бул багытта америкалык дин аалымдары да Америка башкаруусуна оң чакырыктарды жасашууда. Америка улуттук чиркөөлөр кеңеши тарабынан (50гө жакын кол менен) президент Бушга кайрылып жазылган бир кат бул чакырыктын мисалдарынын бири. Али Ирак согушу баштала электе жазылган бул кат маанилүү эскертүүлөрдү камтыган:

... Бул катты Аллах тарабынан бизге берилген немат-жакшылыктар калкыбыз жасай турган иштер себебинен зыян тартышы мүмкүн деген тынчтыздануу менен жазып жатабыз. Америка чиркөөлөрү жана чиркөөлөргө караштуу уюмдардын лидерлери катары сиз тараптан жана башкаруудагы кээ бир кишилер тарабынан Иракка карата пландалган «алдын алуучу аскердик кол салуу» жөнүндөгү сөздөрүңүз бизди тынчсыздандырды. Саддам Хусейиндин коңшуларына жана өз элине жана ал тургай Американын кызыкчылыктарына карата бир кооптуулук экенин кабыл алуу менен бирге, мындай аскердик иш-чараны бүтүндөй туура эмес деп ойлойбуз. Адеп-ахлактык баалуулуктарга таянып, Американын Иракка кол салышына каршыбыз... Саддам Хусейин өкмөтүнө каршы жасала турган аскердик бир иш-чара жана андан кийин боло турган окуялар көп сандагы катардагы жарандардын өлүмүнө же жаракат алышына себеп болуп, көптөгөн күнөөсүз адамдар жапа чегешет... Миллиондогон

*жарандарыбыздын өкүлү болгон Христиан лидерлер катары өкмөтүбүздүн биз үчүн маанилүү болгон адеп-ахлакка жана баалуулуктарга ылайык иш-аракет жасашын; согушту эмес тынчтыкты жакташын, эл аралык коомчулук менен бирге болушун, эл аралык мыйзам менен келишимдерге урмат көрсөтүшүн жана адам өмүрүн баалашын талап кылабыз.*²¹

Согуштар себеп болгон кыйроолор

Согуш – согуштун бүт тараптарына дайыма азап менен көз жаш алып келүүчү, чоң жоготууларга себеп болуучу өтө чоң бир зулумдук. Дин ахлагы адамдардын келишпестиктерди тынчтык жолу менен жоюуну, ымалага келүүнү талап кылат. Дин ахлагындагы бир адам кекенүү, өч алуу, ачуулануу сыяктуу жаман өзгөчөлүктөрдөн качынып, кечиримдүү жана толеранттуу болот. Адамдардын дин ахлагынан алысташы болсо өлкө ичинде да, өлкөлөр арасында да уруштарга түртүүчү бир абалды пайда кылат. Жакынкы убакта болуп өткөн эки чоң дүйнөлүк согушка да дин ахлагына туура келбеген идеологиялар себеп болду.

10 миллиондон ашык адам көз жумган Биринчи дүйнөлүк согуш Европадан Ортоңку чыгышка чейинки өтө чоң аймакта көп кыйроолорду алып келди. Биринчи дүйнөлүк согуштай эч кандай акылга сыярлык себепке таянбаган Экинчи дүйнөлүк согуш да өтө кандуу аяктады; 55 миллион адам бул таш боор согуштун себебинен өмүрүнөн ажырады. Болгондо да, бул согушту көргөндөр тарыхта көп кездешпеген жырткычтыктарга, концлагерьлерде миллиондогон күнөөсүз адамдын жок кылынышына күбө болушкан.

Болуп өткөн эки чоң дүйнөлүк согуш жана алар себеп болгон кыйроолор, тилекке каршы, адамдардын согуштун канчалык чоң балээ экенин түшүнүшүнө жетиштүү болгон жок. Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин да дүйнөнүн ар кайсы жерлеринде кагылышуу жана согуштар болуп өттү. Кыргыздар уланды. Бир канча адамдын саясий амбициялары жана кызыкчылыктары себебинен миллиондогон адам өлүп, он миңдеген адам майып болуп, шаарлар кыйратылып, өлкөлөр урандыга айланды. Согуштар адамдарга материалдык эле зыян тийгизбестен, согушка күбө болгон кишилердин психологиясынын бузулушуна, бир урпактын руханий жабыркашына себеп болду. Бомба сөзүн укканда, бир униформа көргөндө да жүрөгү түшкөн, титиреп корккондор, согуштарда көргөн жырткычтыкка толгон көз ирмемдер себебинен көп жылдар бою шизофрениялык маанайда жашагандар, элге кошулуп жакшы жашай албай кыйналгандардын баары согуштардын натыйжасы эле.

Бүгүн да маселелерди согушуп чечем деп ойлогондор, аскердик чараларга гана таянгандар, Ортоңку Чыгыш баш болуп дүйнөнүн ар кайсы жерлеринде жаңы согуш пландарын түзүп жаткандар бул адамзаттын трагедиясын дагы бир жолу эстеп, мындай коркунучтуу пландарынан баш тартышы керек.

Мындан тышкары, Ирак согушунун чыгымы жөнүндөгү изилдөөлөр да мунун башка бир тарабын көз алдыга тартат. Бул изилдөөлөр өтө ойлондураарлык

маалыматтарды ортого коюп, бүт Ортоңку Чыгышты камтый турган бир согуштун бүт дүйнөнү астын-үстүн кыла турган натыйжалары болоорун көрсөтүүдө.

Ирак согушунун чыгымдары жана андан алынуучу сабактар

Ирак согушунан мурда жана кийин согуштун чыгымдары жөнүндө өзгөчө АКШда ар кандай статистикалык изилдөөлөр жасалды. Ар кайсы уюмдар жана кишилер тарабынан жасалган бул изилдөөлөр согуштун Америкага болгон чыгымын ар кайсы тараптан карашкан. Бул изилдөөлөр согуштун түз таасирлеринен тышкары, кыйыр таасирлеринин да маанилүү экенин ортого койду.

Мисалы, Америка Сенатынын Тышкы мамилелер комитетинин башчысы сенатор Джозеф Байден тарабынан жасалган изилдөө чыгымдардын 100 миллиард доллар тегерегинде болоорун болжолдойт. Сенатор Байден мындан тышкары, Иракты кайрадан куруу үчүн 50 миллиард доллар талап кылынаарын жана жалпы чыгымдардын болжол менен 150 миллиард доллар болоорун айтат. Учурда согуш АКШнын жеңиши менен аяктагандай көрүнүүдө жана балким чыгымдар эсептелген лимиттер ичинде болгондур. Бирок бул согуш учурунда болгон трагедияларды унуттурбайт жана мынчалык каражаттын Америка калкынын бакубаттыгы үчүн колдонуунун ордуна согуш үчүн колдонулушун эч туура деп көрүүгө болбойт.

Чоң муштумдукту жактаган чөйрөлөр тарабынан көп деле чыгым эмес деп кабыл алынган 100 миллиард доллар АКШнын 0-12 жаш арасындагылардын билим алышына бөлгөн каражатынын үч эсесине, эл аралык мамилелерге бөлгөн каражатынын болсо төрт эсесине барабар. Мынчалык каражат менен Америкада камсыздандыруусу жок бүт жаш балдардын беш жыл бою бүт медициналык чыгымдарын камсыздоого болот. Америка калкынын жашоо деңгээлин мындан да жакшыртуу үчүн колдонууга мүмкүн болгон бул каражаттын миңдеген адамдын өлүмүнө себеп болгон бир согушка сарпталышынан, албетте, сабак алуу керек. Мындан тышкары, мунун эң жакшы шарттарды эске алып жасалган бир эсептөө экенин кайрадан эске салуу керек. Көптөгөн пенсияга чыккан аскердик кызматкер жана коргонуу стратегдери –согуштан кийин боло турган потенциалдуу рисктерди да эске алып- чыгымдын муну менен бүтпөшүн айтышууда.

Америка тарыхында болуп өткөн согуштар согуштардын пландалгандан көбүрөөк чыгымга турганын көрсөтүүдө. Мисалы, Линкольндун Казына министри боло турган согуштун Түндүккө 240 миллион долларлык чыгым алып келээрин пландаган, бирок согуштун бюджетке жүгү пландалгандан 13 эсе көп, б.а. 3 миллиард 200 миллион доллар болгон. Ошол сыяктуу, Вьетнам согушу үчүн 1966-жылдын бюджетинде 10 миллиард доллар бөлүнүп, согуштун 1967-жылы жайында аяктаары болжолдонгон, бирок согуш 1973-жылга чейин созулуп, согуштун бюджетке түз таасири 110-150 миллиард доллар болгон.²² Кыска убакытта бүтөт деп ишенишкен Вьетнам согушу 47 миңден ашык Америка аскеринин фронтто, 11 миң аскердин башка себептерден өлүмүнө, 303 миң аскердин жараланышына себеп болгон. 1 миллиондон ашык катардагы жаран көз жумган бул согушта 225 миң вьетнамдык аскер өлүп, 570 миң аскер жараланган.²³

Бул мисалдар согуштун жүрүшүндө күтүлбөгөн өзгөрүүлөр болгондо чыгымдардын эселеп өсөөрүн көрсөтүүдө. Ар согушта эки тарап үчүн тең адамдык жоготуулардын да, финансылык жоготуулардын да өсүп кетээри мүмкүн экенин эске алып, Ирактагы согуштай бир согуштун эч кайталанбашын максаттоо зарыл. Америка башкаруусу Ортоңку Чыгышта кургусу келген тынчтыкчыл, бейпил, демократиялык абалдын согуш жолу менен курула албашын унутпаш керек. Аскердик бир ийгиликке жетишилсе дагы, мындай жол менен ал аймакта туруктуу бир бейпилдик жана коопсуздукту камсыз кылуу өтө оор болот. Фронттук согушту жеңүү бир аймакты коомдук жана саясий өкүмдарлык астына алууга жетиштүү болбошу мүмкүн. Ортоңку Чыгыш өтө назик тең салмактуулуктарга таянып турган бир аймак. Тарыхый тажрыйбалар көрсөткөндөй, чет элдик күчтөрдүн бул назик тең салмактуулуктарды эң адилеттүү сакташы, аймактагы бүт калктар ыраазы боло турган бир тартипти орнотушу эч оңой эмес. Муну аймактагы калктар менен орток маданияты бар бир күч гана жасай алат. Бул бүт Мусулман өлкөлөрдү бириктирүүчү жана Ислам ааламынын өкүлү болгон борбордук бир бийлик болушу керек. Бул бийлик болсо – бир эле Ортоңку Чыгышта эмес, Батыш менен Ислам дүйнөсү арасындагы бүт маселелерди да чече ала турган Түрк-Ислам Биримдиги. Ошондуктан АКШ баш болуп батыштык күчтөрдүн стратегиясы бүт Мусулман өлкөлөрдү тынчтыкты көздөгөн, толеранттуу жана конструктивдүү бир көз-карашта бириктире турган Түрк-Ислам Биримдигинин курулушуна колдоо көрсөтүү жана бул биримдик менен орток иш-аракет жүргүзүү болушу керек. Натыйжада АКШга батышта Марокко менен Мавританияга; чыгышта болсо Индонезияга чейин созулган чоң бир аймакта диалог жана кызматташтык түзө ала турган ишенимдүү бир саясий биримдик пайда болгон болот.

Көптөгөн америкалык стратег жана ойчул тарабынан да ишарат кылынган бул чындык белгилүү экономист жана Йель университети мугалимдеринен профессор Уильям Нордхаус (William Nordhaus) тарабынан даярдалган "The Economic Consequences of a War With Iraq" (Ирак менен болгон согуштун экономикалык натыйжалары) аттуу отчеттун «жыйынтык жана сунуштар» бөлүмүндө мындай дейт:

Саясий жактан да жалгыз иш-аракет жүргүзүү, өзгөчө Ислам өлкөлөрүнүн колдоосун албастан иш-аракет жасоо, бир жагынан, мелүүн чөйрөлөрдүн тынчсызданышын жаратса, экинчи тараптан, радикалдуу иш-аракеттерге негиз түзөт.... .24

Согуштун артында ким турат?

Согуштун бүт терс жактарын жана зыяндарын көз алдыга тартуулаган бул жагдайга карабастан, Американын кандайча болуп мындай бир согушту баштаганын, албетте, ойлонуш керек. Көп эксперттер экинчи Ирак согушу негизи 11-сентябрьдан да, массалык кыргын куралы жөнүндөгү күмөндөрдөн да бир топ мурда пландалган деген көз-карашты айтышат.

Бул согуш Ортоңку Чыгышка багытталган жаңы Америка стратегиясынын бир

бөлүгү. Бул стратегияны иштеп чыккандар 1997-жылы эле Америка Саддамды атышы жана бийликтен түшүрүшү керек деп чечишкен. Бул багыттагы биринчи ишарат 1997-жылы ортого чыккан. Вашингтондогу бир топ стратег Израил лоббисинин таасири менен түзгөн PNAS аттуу «think-tank» (мээ борбору) менен Иракты басып алуу сценарийин жактап башташкан. PNAS'тын эң белгилүү ысымдары болсо кийин Жорж У. Буш башкаруусунун эң таасирдүү ысымдарына айлана турган Коргонуу министри Дональд Рамсфельд жана вице-президент Дик Чейни эле. Негизи АКШ лидерлигинде туруктуу бир дүйнө куруу деген туура бир максатта жолго чыгышканы менен, Израил лоббисинин таасири менен, бул максат Ортоңку Чыгышта бир согушту талап кылат деген пикирге алданышкан эле. Бирок маселени ар тарабынан караганда болсо, бул пикирдин олуттуу бир жаңылыштык экенин апачык көрө алышат. Эгер максат туруктуулукту камсыздоо, тартип орнотуу болсо согуштун эч качан тартип орнотуучу бир натыйжасы болбошу анык. Тескерисинче, согуш орногон тартипти жер менен жексен кылып, адамдарга көп жоготууларды алып келет. Туруктуулуктун тынчтык менен камсыздалаары тарыхый чындык.

Philadelphia Daily News гезитинде Уильям Банчтын калеминен жазылган "Invading Iraq Not A New Idea For Bush Clique :4 Years Before 9/11, Plan Was Set" (Иракты басып алуу Буш командасы үчүн жаңы бир пикир эмес: 11-сентябрьдан 4 жыл мурда план даяр болчу) аттуу бир макалада бул жөнүндө мындайча жоромол жасалган:

Чындыгында Дональд Рамсфельд, вице-президент Дик Чейни жана кичинекей бир консервативдүү идеологдор тобу Американын Иракты басып алышын 1997-жылы эле башташкан болчу –б.а. 11-сентябрь кол салуусунан 4, президент Буштун кызматка келишинен 3 жыл мурда.

PNAS (Project for the New American Century-Жаңы Америка кылымы долбоору) деп аталган бул кызыктай жана белгисиз саясат тобуна Чейни, Рамсфельд, Рамсфельддин жакын жардамчысы Пол Вулфовиц жана Буштун бир тууганы Джеб Буш да кирген. Жана ошол кездерде эле, 1998-ж. январьда, президент Клинтонду Иракты басып алууга көндүрүүгө аракет кылышкан эле. Рамсфельд тарабынан кол коюлуп Клинтонго жөнөтүлгөн кат «Сизге Американын жана союздаштарынын кызыкчылыктарын дүйнө жүзүндө кепилдикке ала турган жаңы бир стратегияны апачык башташыңызды сунуштайбыз» деп башталган кат «бул стратегия, эң биринчиден, Саддам Хусейиндин режиминин кулатылышын максатташы керек» деп уланган эле.²⁵

PNAS мүчөлөрүнүн Саддамды кулатууну мынчалык каалашынын себеби эмне эле? Ушул эле макалада бул жөнүндө мындай деп жазылат:

Мунайзат PNAS'тын Ирак жөнүндөгү саясий сөздөрүндө арткы планда орун алганы менен, негизги фактордой көрүнбөйт. Пенсильвания университетинен саясат илими профессору жана Ортоңку Чыгыш адиси Ян Лустик (Ian Lustick) Буштун саясатын сындап, мунайзаттын согуш тараптарлары тарабынан негизинен согуштун чыгымын каржылай турган бир элемент катары каралганына көңүл бурат. PNAS'тан Шмитт болсо «мен Техастанмын жана мен тааныган мунайзатчылардын баары

аскердик бир операцияга каршы» дейт, «мунайзат рыногу туруксуздукту каалабайт.» Профессор Лустиктин ою боюнча болсо, (согуш үчүн) күчтүүрөөк, бирок жашыруун бир мотивация булагы Израил болушу мүмкүн. Буш башкаруусундагы бүркүттөрдүн Ирактагы бир күч демонстрациясынын палестиналыктарды Израил үчүн пайдалуу болгон бир тынчтык планын кабыл алууга көндүрөт деп пландашканын айтат.²⁶

Кыскасы АКШнын Иракты бомбалоо долбоорунун чыныгы түзүүчүсү Израил жана анын АКШдагы бутактары. АКШнын Ортоңку Чыгыш саясатына Израилдин өтө тең салмаксыз таасир тийгизиши бул этапта дагы бир жолу болгон. АКШнын чечим алуу механизмдерине таасир тийгизген кээ бир Израил тараптары радикалдуу сионисттер Вашингтонду Израилдин Ортоңку Чыгыш стратегиясына ылайык иш-аракет жасоого мажбурлоодо. Муну болсо АКШ менен Израилдин кызыкчылыктары бирдей деп жактап жасашууда. Чындыгында болсо АКШнын Ортоңку Чыгыштагы кызыкчылыгы – Израилдеги радикалдуу сионист көз-карашты колдоо жана натыйжада арап дүйнөсүнө душман болуу эмес, Израилди тынчтык менен мелүүндүккө чакыруу жана араптар менен Израил арасында адилеттүү бир сот жана жараштыруучу роль ойноо. Иракка кол салуу планынын иштеп чыгылышында да Израилдин таасирин көрүүгө болот. Израил лоббиси кийинчерээк Буш башкаруусунда таасирдүү кызматтарга келе турган кээ бир стратегдерди Иракка каршы согуш ачуу керек деп туура эмес багытташкан жана бул болсо Ортоңку Чыгышта көп күнөөсүз адамдын өмүрүн алып кете турган, жаңы кагылышууларды жарата турган жаңы бир согуштун жолун ачкан.

Бул согуш стратегиясын жактагандар «Америка кызыкчылыктарынан» сөз кылганы менен, негизи жактаган нерсеси Израил кызыкчылыктары эле. Себеби чындыгында Американын бүт Ортоңку Чыгыш менен согушуу, бул аймактагы калктарды өзүнө каршы тукуруу сыяктуу бир стратегияда эч кандай кызыкчылыгы болбойт. Американын, кээ бирлери айткандай, «анти-исламдык» бир идеологиясы жана стратегиясы да жок. Мурда да айтып кеткендей, 1990-жылдары Сербия жырткычтыгына туш болгон Балкан Мусулмандарынын (босниялыктардын, косоволуктардын жана Македония Мусулмандарынын) эң чоң колдоочуларынын бири Америка болгон. Америка Мусулман калктар менен кагылышкан жалгыз аймак – бул Ортоңку Чыгыш, жана бул Американын бир катар башкаруучуларынын бул өлкөнүн тышкы саясатында укмуштай чоң күчү бар Израил лоббисинин таасири менен, Израилдин кызыкчылыгына карап иш-аракет жасашынан келип чыгууда. Бул кишилердин бул багыттагы туура эмес багыттоолордун таасиринен кутулуп, Ортоңку Чыгыштагы абалды стереотипсиз анализ кылышы алда канча адилеттүү бир мамилени иштеп чыгылышына көмөкчү болот.

Мына ушул себептен Американын 11-сентябрьдан кийин кабыл алган жана бүт Ислам дүйнөсүн жөнгө салууга багытталган стратегиясы израилдик радикалдардын Ортоңку Чыгыш планы тарабынан терс багытка бурулууда. Израил жок кылынуудан корккондуктан, курулган күндөн бери Ортоңку Чыгышты кайрадан түзүүнү, өзү үчүн коопсуз жана башкарууга мүмкүн абалга алып келүүнү максаттоодо. Бул максатта ондогон жылдан бери АКШга болгон таасирин колдонуп, Вашингтондун Ортоңку

Чыгыш саясатына багыт берүүдө.

Чындыгында болсо **Мусулмандар менен урушуу Израилге да пайда алып келбейт.** Иудей жана Христиандардын да, Мусулмандардын да бул аймактарда каалагандай ибадат кылуу жана жашоо укугу бар. Бирок Израилде таасири күчтүү атеист сионисттердин жүргүзгөн саясаты Мусулмандарга зулумдук жасоо менен эле чектелбестен, Христиан жана Иудейлердин да тынчын алууда. Израил бүт Ортоңку Чыгыш менен тынымсыз согушуунун ордуна, басып алган жерлерден артка кайтып, чыныгы бир тынчтык орнотуу жолун тандаса, бул өз жарандары үчүн да, бүт Ортоңку Чыгыш элдери үчүн да алда канча жакшы болот. Ошондуктан Ортоңку Чыгышты согушка түрткөн, болгондо да, глобалдуу бир «маданияттар кагылышуусун» чыгарууну каалаган атеист сионист көз-карашка каршы пикирдик күрөш жүргүзүү Израилдеги 4,5 миллион Иудей жарандардын коопсуздугу үчүн да зарыл.

Атеист сионизм бул аймактарда жашаган бүт еврей эмес адамдарды зомбулук жана террор жол менен мекендеринен сүрүп чыгууну жана ал тургай, керек болсо кырууну көздөп, динчил Иудейлерге да өтө көп кысымчылыктар жасап жатканын унутпаш керек. Расист, шовинист жана басып алуучу бир идеология. Бирок сабатсыздык же туура эмес маалымат себебинен атеист сионист идеология Иудей жана Христиан дүйнөсүндө кээ бир кишилерге да таасир бере алышууда. Радикалдуу көз-караштардын таасири астында калгандарга чоң жаңылыштыкка түшүшкөнүн көрсөтүү жана туура жолго чакыруу жер жүзүндө тынчтыктын орношун каалагандардын баарынын жоопкерчилиги. Бул үчүн чын жүрөктөн ыйман кылган, динчил Иудейлердин, Христиандардын жана Мусулмандардын биримдикте иш-аракет жүргүзүшү абдан маанилүү. Адамдардын атеист жана радикалдуу сионизм деп аталган фашист, социал-дарвинист, басып алуучу идеологиядан эртерээк кутулуп чындыкты көрүшү менен дүйнө тынчтыгынын алдындагы чоң бир тоскоолдук жоюлуп, зомбулукка колдоо көрсөткөндөр тынчтыкты жактап калышат.

Түрк-Ислам Биримдиги жарым кылымдан ашык убактан бери көп азаптарга туш болгон Палестинанын эле эмес, Израилдин да кутулуусу болот. Курган чоң дубалдары менен негизи өзүн камап алган Израил Түрк-Ислам Биримдигинин адилеттиги, тынчтыкчылдыгы, боорукердиги натыйжасында түшкөн туюгунан кутулуп, бүт аймакка бейпилдик менен коопсуздук келет. Бул аймактар Осмон империясы башкаруусунда болжол менен 400 жыл бою бир туугандык менен достуктун мекени болгон. Иудейлер, Христиандар, Мусулмандар бир тууганча чогуу жашап, каалагандай ибадаттарын кылышып, каалаган жерине барышып, эркин соода кылышкан жана коопсуздук ичинде өмүр сүрүшкөн. Өтмүштөгү мындай сонун жашоонун бүгүн андан да жакшыраак болуп кайра келишинин жолу болсо – Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу.

Иудей дин аалымдары баштаган тынчтык үчүн орозо чакырыгы

Ирак кризиси башталгандан баштап дүйнөнүн ар кайсы аймактарынан дин аалымдары тынчтык үчүн ар кандай иш-чараларды жасашты. Булардын бири Шалом

аттуу еврей тынчтык уюмунун башчыларынан раввин Уоскоу баштаган «Тынчтык үчүн орозо» чакырыгы эле. Дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүнөн ар кайсы мазхаптарды жана ишенимдерди кармаган ондогон дин аалымынын бул чакырыкка кошулушу менен үч Аллахтан келген диндин үмөттөрүнүн тең чындыгында согушка каршы экени дагы бир жолу көрсөтүлдү. Чакырыкта кыскача мындай деп айтылган:

Америкалыктарга чыныгы тынчтыкты издөө жана дуба кылуу үчүн орозо кармоо чакырыгын жасайбыз. Бизге тынчтык менен адилеттикти буйруган, кечиримдүү Аллахтын аты менен... Аллах бизге тынчтыкты издешибизди жана тынчтык үчүн аракет кылышыбызды буйруйт. Өтө тынчсыздануу менен Ирак өкмөтүнүн да, Америка башкаруусунун да Аллахтын бул буйругун негизги максат катары көрбөгөнүн көрүп жатабыз... Аллах бизге коңшуларыбызды сүйүүнү, чет элдиктерге жакшы мамиле кылууну жана өзүбүзгө жасалышын каалабаган нерсени башкаларга да жасабашыбызды буйруйт... Аллах бизден ачтарды тойгузууну, үйсүздөргө үй табууну, жакырларды кийинтүүнү, дүйнөнү сулуулашыбызды, рухтарыбызды жана ойлорубузду эркин кылуубузду каалайт... Аллах бизге кадам жасоодон мурда ойлонушубузду жана дуба кылышыбызды буйруйт. Жетиштүү жана ачык далилдер табылбастан башталган бул согуштун башкаларга эмес, өз үй-бүлөлөрүбүзгө да өлүм алып келээрин кайгыруу менен көрүп жатабыз. Бул согуш ишенимдерибиз жана салттарыбызда ыйык деп кабыл алынган көп жерлер жайгашкан бул аймакты өрттөп талкалайт. Бул чоң коркунуч убагында Аллахка кайрылабыз...

Саддам Хусейиндин дарвинист идеологиясы

Ирак согушунун биринчи күнүнөн баштап негизги максаты Саддам Хусейинди бийликтен түшүрүү деп айтылган. Албетте, кандай себеп менен болсо дагы маселени согуш жолу менен чечүүнү каалоо туура эмес болот. Согуш бою канчалаган адамдардын көз жумушу согуштун эч башталбашы керек болгон жаман бир тандоо болгонун көрсөтүүдө. Бирок экинчи тараптан, Саддам Хусейиндин да Иракка жана аймакка зыян тийгизген жана бийликтен түшүшү керек болгон бир диктатор экенин көрүү керек.

Саддам Хусейин 1960-жылдары арап дүйнөсүн каптаган «**Арап социализми**» агымы туура эмес жолго салган көп адамдардын бири. Арап социализми ашыкча бир улутчулдук менен фанаттык бир үчүнчү дүйнө солчулдугун бириктирген жана негизинен Советтер Союзунан колдоо көргөн бир кыймыл эле. Советтер Союзунун сталинист режими менен окуусу арап социалисттеринин да дүйнө көз-карашына тамга басты. Ушул себептен зомбулукчу, кысым көрсөтүүчү жана согушчу бир саясат иштеп чыгышты. Саддам бул туура эмес идеологиянын Ирактагы өкүлү болгон Баас партиясынын алдыңкы бир аскери эле. Жаш кездеринде уюштурган Сihaz Hanin аттуу террордук мафиясы аркылуу Бааска каршы саясий топ менен кишилерге ар кандай киши өлтүрүүлөрдү уюштурду. Баастын 1963-жылкы биринчи төңкөрүшүнөн соң Саддамдын башкаруусунда бир «сурак борбору» курулуп, ал жерде көп адамдарга коркунучтуу кыйноолор жасалган. Саддамдын жаңы «кыйноо ыкмаларын» чыгарганы белгилүү

болгон.

Сталинист идеологиянын таасири менен таш боор мүнөзгө айланган Саддам Хусейин бийлик жүргүзгөн убакыт бою таш боор ыкмаларды колдонду. 1980-жылы Иранга кол салып 8 жылга созула турган өтө кандуу бир согушту баштады. 10 жылдан кийин болсо Кувейтке кол салды. Өлкө ичинде да өзүнө каршы деп ойлогон киши менен топторго каршы жырткычтык жасады. 1988-жылы Түндүк Ирактагы Халабджа айылына каршы химиялык курал менен жасалган жана 5 миң күнөөсүз адамдын оор өлүмү менен аяктаган кол салуу Саддам режиминин адамзатка каршы кылмыштарынын бири эле.

Булардын баары Саддамдын Иракка лидерлик кыла ала турган сыпаттагы бир адам эмес экенин көрсөтүүдө. Бир лидерден талап кылынган нерсе – бул өз калкына бейпилдик, коопсуздук, бакыт жана бакубаттык алып келиши, жана коңшуларына жана дүйнөгө туруктуулук менен тынчтык алып келиши.

Бүгүн эми Саддам бийликтен кулатылды, бирок согуштан кийинки бул процесстеги стратегиялар да өтө зор мааниге ээ. Ортоңку Чыгышта туруктуу тынчтыкты орнотуу үчүн Саддамды бир жырткычтай көрсөтүү эмес, аны зомбулук менен таш боордукка түрткөн идеологияны жана шарттарды аныктоо жана аларды оңдоо үчүн аракет кылуу зарыл. Саддамды канкор бир диктатор кылган – ал жактаган **радикалдуу Баас идеологиясы жана ар кандай маселени күч менен ал тургай кан менен чечүү керек деген фашисттик маданият** эле. Бул идеологияны жана бул маданиятты Арап дүйнөсүнөн тазалоо, **анын ордуна Ислам ахлагынын талабы болгон мээримдүү, сүйүүгө толгон, адамгерчиликтүү, маданий адамдар менен элдерди тарбиялап өстүрүү** үчүн кеңири масштабдуу бир билим берүү жана агартуу саясатын жүгүзүү керек. Куран ахлагы толугу менен өкүмчүлүк кылган бир коомдо мындай маселелер эч качан чыкпайт.

Мындан тышкары, мындай согушчаак идеология менен маданияттын Багдадда эле эмес, дүйнөнүн башка көп жерлеринде да, ал тургай, кээде динди жамынып да ортого чыгып жатканын унутпаш керек. Муну чечүү үчүн болсо чыныгы дин ахлагын адамдарга эң натыйжалуу жол менен түшүндүрүп жеткирүү зарыл.

Тартип менен туруктуулук Түрк-Ислам Биримдиги натыйжасында орнойт

Ирак согушунун Ортоңку Чыгышта кеңири масштабдуу жана көпкө созулчу бир туруксуздукка жол ачуу ыктымалдыгы өтө жогору. Белгилүү болгондой, Ирак согушу баштаган учурларда Америка саясатында таасирдүү болгон кээ бир чөйрөлөр бул согушту Ирак менен эле чектебестен, бүт Ортоңку Чыгышты жана, ал тургай, Кавказ менен Түштүк Чыгыш Азияны камтыган аймакты керек болсо согушуп, кайрадан түзүүнү көздөшкөн. Ал доордо жогорку бийликте орун алган кээ бир ысымдардын «Американын керек болсо 40-50 өлкөгө каршы иш-чара башташы мүмкүн экенин» айтышы бул чөйрөлөрдүн пландарын дагы бир жолу көрсөтөт.²⁷ РНАС'тын түзүүчүлөрүнөн Уильям Кристалдун *«Америка калкынын согушууга даяр болушу дайыма*

*жакшы нерсе»*²⁸ деген сөзү да бул көз-караштын дагы бир мисалы. Булардын баары балким бул планды жасагандар да аягын көрүүгө «өмүрү жетпей турган» тынымсыз бир согуш дегенди билдирет.

Дүйнөнү өтө чоң азап менен кыйроого түртө турган мындай согуштар эл аралык тартип менен түзүлүштүн кыйрашына себеп болуп, тең салмактуулуктарды астын-үстүн кылып, ал аймактын адамдарына эле эмес, бүт адамзатка терең таасир берет. Буга чейин да айтып кеткендей, АКШ жана башка бүт дүйнө өлкөлөрү улуттук кызыкчылыктарын эң жогорку деңгээлде коргоо укугуна ээ. Бул аларга коопсуздугуна коркунуч туудура турган абалдарга каршы чара көрүү укугун да берет. Бирок, бүт өлкөлөр сыяктуу, дүйнөнүн жалгыз супер күчү болгон АКШнын да бул укугун глобалдык тең салмактуулуктарды жана дүйнө тынчтыгын эске алып колдонушу зарыл. Өлкөлөрдүн улуттук коопсуздук стратегияларынын эл аралык мыйзамдарга туура келиши ар кимдин башына келгендей иш-аракеттерди жасашына жол бербегендиктен, өтө маанилүү. Мындан тышкары, терроризм сыяктуу бүт дүйнө коопсуздугуна коркунуч туудурган жагдайлар учурунда көп тараптуу кызматташтыктарды күчөтүү жана эл аралык биримдикти түзүү ийгиликке жетүүгө шарт түзөт. Колдонула турган стратегия зомбулукту зомбулук менен басууга аракет кылуу эмес, мелүүн жана демократиялык күчтөрдү колдоо аркылуу тирешүүнү азайтуу жана уруштарды токтотуу болушу керек. Муну унутпаш керек: 21-кылым бүт элдердин бакубаттыгы менен коопсуздугу камсыздалган бир кылым болушу үчүн тынымсыз согушуп «күчтүүнүкү туура жана күчтүү үстөм болгон» бир дүйнөнү куруу максатынан баш тартуу шарт.

Бай кендерден бүт элдердин бирдей пайдаланышы, дүйнө тынчтыгына коркунуч туудурган элементтерди жок кылуу, экономикалык туруктуулукту камсыздоо, демократиялык режимдерди күчтөндүрүү, адам укуктарынын корголушу, диктатор жана тирандардын зулумдуктарынын токтошу, жашоо деңгээлинин жогорулашы АКШ менен Батыш күчтөрүнүн эле эмес, бүт Мусулмандардын да талабы. Кээ бир стратегдер тарабынан жакталган жана Мусулмандарды душман көрсөткөн көз-караштар бүт Ислам дүйнөсүнө каршы бир фронт түзүү деген мааниге келет; бул болсо такыр туура эмес жана өтө кооптуу бир көз-караш. Учурда динди туура эмес чечмелеп, кээ бир ойдон чыгарылган, жалган ишенимдердин таасири менен чыныгы дин ахлагынан бүтүндөй алыстап радикалдуу маанайда жүргөндөр Ислам дүйнөсүндө эле эмес, Христиан жана Иудей ааламында да бар жана алар дүйнө тынчтыгына көп зыян тийгизишүүдө. Бул зыянды жоюу, радикалдуу ар кандай агымды токтотуу үчүн акылдуу, тынчтыкты сүйгөн, маданий жана чын ниеттүү динчил адамдар биримдикте болушу керек. Ушундайча согушту жалгыз жол деп көрсөткөн, коопсуздукту согушуу менен гана камсыздаса болот дегендердин жаңылыш пропагандалары текке кетип, мындан да көп кан менен көз жашы төгүлүшүнө жана материалдык жоготууларга себеп боло турган аракеттердин алды алынат.

Мындай биримдикти түзүү үчүн батыштыктар бүт стереотиптерин бир тарапка таштап, Ислам дүйнөсүн жакшыраак таанып түшүнүшү, Мусулмандар болсо биримдик

түзүп Ислам дүйнөсүнүн өнүгүшүн көздөгөн орток саясаттарды иштеп чыгып башташы зарыл. Эки тарапта тең уюштурулган маданий жана маалымат программалары менен эки тараптуу түшүнбөстүктөрдү жоюуга болот. Радикализм негизи сабатсыздыктан келип чыккан бир маселе. Маалымат (таалим) программалары менен Батыш дүйнөсү Исламды туура таанып, Ислам дүйнөсүндө орногон кээ бир жалган жана ойдон чыгарылган ишенимдер жоюлуп, мунун натыйжасында эки тараптуу толеранттуулук жана түшүнүүчүлүк орнойт. Толеранттуулуктун, тынчтыктын жана коопсуздуктун негизги душманы болгон жек көрүү, ачуулануу жоюлуп, тынчтыкта чогуу жашоо маданияты курулат. Мунун урматында маданияттар арасы бир кагылышууну болжогондордун тескерисинче, маданияттар арасы тынчтык орноп, маданий алмашуу жана мамилелер калктардын алга жылышына көмөкчү болот. Тарыхта гректердин вавилондуктардан, финикийликтердин египеттиктерден, араптардын гректерден, перстердин орто азиялыктардан, византиялыктардын араптардан, батыш европалыктардын болсо араптар менен византиялыктардан таасирленип алга жылганы сыяктуу, азыркы заманда да маданияттар арасында толеранттуулукка таянып курула турган мамилелер маданий байууга жана алга жылууга шарт түзөт.

Учурда мындай толеранттуулук маданиятынын өнүгүшүнө Батышта да, Ислам дүйнөсүндө да муктаждык бар. Кээ-кээде кээ бир Мусулмандар, Куран ахлагына жана Пайгамбарыбыз (сав)дын сүннөтүнө бүтүндөй карама-каршы келгенине карабастан, башка диндеги жана улуттагы адамдарга жаман мамиле кылууну туура көргөн фанаттык түшүнүктүн таасиринде калышууда. Чындыгында болсо, Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын доору баш болуп тарых бою Ислам калктары адилеттик менен толеранттуулуктун борбору болушкан. Өткөн 1400 жылдын тарыхы башка өлкөлөрдө зулумдук көргөн Христиан менен Иудейлердин Мусулмандардын коргоосу менен мээримине корголонушунун мисалдарына толо. Бул чындыктарды эске алып, тынчтыкка эң көп муктаждык болгон азыркы доордо Мусулмандардын Куранда буйрулган ахлакты жана куттуу Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав)дын жашоосун негиз тутуп бүт дүйнөгө өрнөк бир модель чыгаруулары зарыл. Бул модель Ислам аймагына туруктуулук менен демократия алып келебиз деген тышкы күчтөрдүн мындай сөз айтышына зарылдык калтырбастан, Ислам дүйнөсүн өз маңызындагы баалуулуктар менен тартипке салып өнүктүрөт. Мунун лидери болсо курула турган Түрк-Ислам Биримдиги болот.

Пайгамбарыбыз (сав)дын ахли китапка болгон мамилеси бүт Мусулмандарга өрнөк болушу керек

Аллах Куранда Иудейлер менен Христиандарды «ахли китап» деп атаган жана Мусулмандар менен ахли китаптын арасындагы мамиленин кандай болушу керек экенин детальдуу кабар берген. Ислам дини жаралгандан баштап Мусулмандар менен ахли китап арасында толеранттуулук менен түшүнүүчүлүк алдыңкы планда болгон. Ахли китапта –китептери жана кээ бир ишенимдери кийинчерээк бурмаланып кеткен болсо да- негизи Аллахтын вахийине таянган көптөгөн адеп-ахлактык баалуулуктары, арам жана

адал түшүнүктөрү бар. Куранда Мусулмандар ахли китап менен сый-урматтуу жана маданий мамилелер курууга үндөлөт. Ахли китаптын тамагы Мусулмандарга, Мусулмандардын тамагы болсо аларга адал; Мусулман эркектер ахли китаптан аялдар менен үйлөнө алышат (Маида Сүрөсү, 5). Бул өкүмдөр Мусулмандар менен Христиан жана Иудейлер арасында жылуу коңшулук мамиле жана туугандык байланыштар куруу мүмкүн экенин, эки тараптын бир-биринин тамакка чакырууларына бара алышаарын көрсөтөт.

Мусулмандар үчүн бул багытта да эң сонун өрнөк Пайгамбар Мырзабыз (сав) болот. Аз. Мухаммед (сав) Иудей жана Христиандарга карата дайыма өтө адилеттүү жана мээримдүү мамиле кылып, Аллахтан келген диндердин үммөттөрү менен Мусулмандар арасында сүйүү жана ынтымактын орун алышын каалаган. Пайгамбарыбыз (сав) доорунда жана андан кийин да Христиан жана Иудейлердин өз диндеринде каалагандай жашашына мүмкүндүк бере турган жана автономдуу жамааттар катары бар болушун камсыз кылган келишимдер түзүлүп, кепилдиктер берилген. Ислам дининин алгачкы жылдарында меккелик мушриктердин азап жана кысымчылыктарына туш болгон Мусулмандардын бир бөлүгү Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын кеңеши менен Эфиопиядагы Христиан хан Нежашиге корголушкан. Пайгамбарыбыз (сав) менен бирге Мединага көчкөн ыймандуулар болсо Мединада жашаган Иудейлер менен кийин келе турган бүт урпактарга өрнөк боло турган бир чогуу жашоо моделин чыгарышкан. Исламдын жайылуу доорунда да Арабистандагы Иудей менен Христиан калктарга көрсөтүлгөн толеранттуулук Мусулмандардын ахли китапка болгон толеранттуулугу менен адилеттигинин маанилүү бир мисалы катары тарыхка кирген.

Мисалы, Аз. Пайгамбар (сав) Христиан Ибн Харрис б. Каъб жана Христиан коомуна жаздырган келишим текстинде: «Чыгыш менен батышта жашаган бүт Христиандардын диндери, чиркөөлөрү, жандары, намыстары жана мал-мүлктөрү Аллахтын, Пайгамбардын жана бүт ыймандуулардын коргоосунда. Христиан дининде жашагандардан эч ким Исламды кабыл алууга мажбурланбайт. Христиандардан бирөө кандайдыр бир кылмышка же адилетсиздикке туш болсо Мусулмандар ага жардам көрсөтүүгө милдеттүү» деген пункттарды жаздырган соң: **«... Ахли китап менен эң жакшы бир жол менен гана күрөшкүлө. Жана айткыла: «Бизге жана силерге түшүрүлгөнгө ыйман кылдык; биздин Кудайыбыз да, силердин Кудайыңар да бир жана биз Ага моюн сундук.»** (Анкебут Сүрөсү, 46) аятын окуган.²⁹

Расулуллах (сав)дын ахли китаптын той тамактарына катышканы, оорулууларын зыярат кылганы жана аларды коноктогону жөнүндө риваяттар бар. Ал тургай, Нажран Христиандары зыяратка келгенде Аз. Мухаммед (сав) аларга кийимин жерге төшөп, отургула деген. Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын египеттик бир Христиан Аз. Марияга (же Мариямга) үйлөнүшү да бул түшүнүктүн бир мисалы. Пайгамбарыбыз (сав)дын көзү өткөн соң да Мусулмандардын ахли китапка болгон жылуу мамилесинин пайдубалы Аз. Мухаммед (сав)дын өмүр бою бул коомдорго көрсөткөн толеранттуулугуна таянган.

Мусулмандар ахли китапка адилеттүү жана толеранттуу мамиле кылышкан

Христиандык Палестина аймактарында жаралып, бирок ал доордун кысымчыл башчылары себебинен көбүрөөк учурдагы Сирия жана Ирак аймагында жайылган эле. Пайгамбарыбыз (сав) Исламга чакырып баштаган доордо Арап жарым аралынын түштүгүндө да ар түрдүү Иудей жана Христиан уруулар бар эле. Ошондуктан Ислам дини жаралгандан баштап Мусулмандар Иудей жана Христиандар менен байланышта болуп келишкен.

Исламдын жайылышы жана күчтөнүшү менен бирге аймакта жашаган ахли китап Мусулмандардын башкаруусуна өттү. Бул доордо да ахли китап менен Мусулмандар арасында түшүнүүчүлүк жана толеранттуулук уланды. Пайгамбарыбыз (сав) доорунда Христиан жана еврей уруулар менен ар кандай келишимдер түзүлүп, бул калктарга коопсуздугу менен укуктарын кепилдикке ала турган убадалар берилген. Христиан уруулардан жербалыктар менен эрзухтуктарга берилген кепилдиктер мунун мисалдарынан. Бул документтер Мусулмандардын башкаруусуна өткөн же Исламдын өкүмдарлыгын тааныган ахли китаптын укуктук, диний жана социалдык укуктарын кепилдикке алган келишимдер эле. Күнүмдүк жашоодо кандайдыр бир маселе чыкканда ушул документтерге карап маселелер чечилчү. Мисалы, дамасктык Христиандардын бир маселе чыкканда, аларга берилген кепилдикти ал доордун халифасы Аз. Өмерге көрсөтүп, аны чечишин талап кылышканы тарых китептеринде орун алган бир маалымат.³⁰

Бул мисалдан көрүнүп тургандай, Аз. Мухаммед (сав)дын көзү өткөн соң анын ордуна келген халифалар да Пайгамбарыбыз (сав) сыяктуу Аллахтын адилетин ишке ашырууда өтө кылдат болушкан. Каратылган аймактарда ал жердин жергиликтүү калкы да, жаңы келгендер да тынчтык менен коопсуздукта жашашкан. Биринчи халифа Аз. Абу Бекирдин Сирия сапарына чыгаар убакта берген төмөнкү буйругу Куран ахлагынын сонун бир мисалын көрсөтөт:

*Эй адамдар, жүрөктөн моюн суна турган он эреже айтамын: кыянаттык кылбагыла жана акыйкат жолдон чыкпагыла. Жаш баланы, аялды жана улгайган адамдарды өлтүрбөгүлө. Курма дарактарын өрттөп жок кылбагыла жана кайсы бир мөмөлүү даракты да кеспегиле. Төөлөрдөн, үйүрлөрдөн же топтордон кайсы бирин өлтүрбөгүлө. Өзүңөр үчүн сактагыла. Өмүрүн акыреттик иштерге арнаган адамдарга жолугасыңар, аларды жалгыздыгына калтыргыла. Ар кандай тамактарды сунган адамдарга жолугасыңар, жегиле, бирок Аллахтын атын эстөөнү унутпагыла.*³¹

Исламдын ылдам жайылышы кыска убакта Христиан көп жашаган жана Византия императорлугунун эки негизги аймагы болгон Сирия менен Египеттин жана Сасаниддердин карамагындагы Ирактын Мусулмандардын карамагына өтүшүнө шарт түздү. Бул доор ахли китап Мусулмандардын адилеттигине жана мээримине жакындан күбө болгон бир доор болду. Ислам карамагына кирген эч кайсы аймакта ахли китапка диниңерди өзгөрткүлө, салттарыңарда бир тарапка таштагыла деп айтылган жок, бул

багытта эч кандай кысымчылык жасалган жок. Учурдагы социалдык тартипти өзгөртө турган, Христиан жана Иудейлерде тынчсыздандыра турган эч кандай адилетсиз кийлигишүү жана иш-аракеттерге мүмкүндүк берилген жок. Ал тургай, Рим католик же Византия ортодокс чиркөөлөрү тарабынан канчалаган кылымдан бери кысымчылыкка алынган ар кандай Христиан конфессиялары Мусулмандардын карамагына өтүүнү бир кутулуу катары көрүп, Мусулмандардын башкаруусунда болууну тандашкан. Батыштык тарыхчы Филипп К. Хиттинин ою боюнча;

*Исламдын өкүмдарлыгы астында чыгыш миң жылдан бери уланган батыш өкүмдарлыгынан ойгонду жана өзүнүн оюн айтуу мүмкүнчүлүгүн алды. Болгондо да, бул жаңы каратуучулар (Мусулмандар) тарабынан талап кылынган салык эски башкаруучулар тарабынан талап кылынгандан азыраак эле жана каратылган калктар диний ибадаттарын эркинирээк жана азыраак кийлигишүү менен жасоо мүмкүнчүлүгүнө жетишишти.*³²

Христиандык тарыхынын адиси Самуил Х. Моффеттин ою боюнча болсо:

*Алгачкы халифалар убагында жана ички согуштар болгон башаламандык жылдар бою да, кандайдыр бир согушта кадыресе болгон көрүнүштөрдөн тышкары, (Мусулмандар тарабынан) каратылган Византия жана Перс аймактарындагы Христиандарга жасалган мамиле көңүл бураарлык даражада жакшы болгон эле.*³³

Ислам башкаруусундагы ахли китаптын социалдык жана диний жашоосу изилденгенде төмөнкүдөй абалды көрөбүз:

Ислам аймактарында толугу менен бир ишеним эркиндиги өкүм сүргөн. Эч ким динин таштаганга мажбурланган эмес жана бул калктардан көтөрүлүш жасагандарга кайрадан карамакка өтүшкөндө да ушундай эле эркиндиктер берилген. Ислам башкаруусу патриарх шайлоолору, дин кызматкерлеринин дайындалышы сыяктуу маанилүү темаларда да –бир канча өзгөчө жагдайдан тышкары- кийлигишкен эмес, жана эч кийлигишпей турганына көптөгөн келишимдер менен кепилдик берген. Ал калктар өз тилдерин жеке жашоолорунда да, ибадат жерлеринде да каалагандай колдонууну улантышкан. Мисалы, Византия чиркөөсүнөн бөлүнгөн несториандыктар алар колдонгон грек тилин таштап, сирия тилин колдонууну каалаганда эркин тандоо жасай алышкан. Христиандарга жана еврейлерге тиешелүү бүт мектептерде каалагандай дин таалими улантылган. Мындан тышкары, монастырьлар баш болуп (бул окуу жайлар диний лидерлерди жана дин аалымдарын чыгаруучу окуу жайлар), жеке диний таалим берген уюмдар да автономдуу бойдон калышкан. Ошол сыяктуу, башка диндегилердин ибадатканалары Мусулман башкаруулар тарабынан жакшылап корголгон. Каратуулар учурунда ибадатканаларга тийилген эмес. Синагогдор менен чиркөөлөрдүн корголоору жөнүндөгү көптөгөн кепилдиктер Пайгамбарыбыз (сав) доорунан баштап ахли китап менен түзүлгөн келишимдердеги маанилүү өкүмдөр болгон. Алгачкы доорлордо түзүлгөн келишимдерде Мусулмандардын сапар жолдорунда жайгашкан монастырьларда турушуна уруксат берилген пункттар бар. Бул Мусулмандардын ахли китап менен болгон мамилелерин эки тараптуу сый-урмат менен түзүүгө, алар менен диалог абалында

болууга көңүл бургандыгынын бир ишараты. Мындан тышкары, бузулган чиркөөлөрдүн оңдолушуна, жаңы синагогдор менен монастырлардын курулушуна да дайыма уруксат берилген. Мисалы, Меда сыртында жайгашкан жана патриарх Мар Амме тарабынан мурда өрттөлгөн Ыйык Сергей Монастры Аз. Осмон доорунда кайрадан курулган. Египет акими Укбенин несториандыктар курган бир монастырга жардам бериши, Муавия доорунда Урфа чиркөөсүнүн оңдолушу, Александрияда Маркос чиркөөсүнүн курдурулушу сыяктуу дагы көптөгөн мисалдарды келтирүүгө болот. Учурда Палестина, Сирия, Иордания, Египет жана Ирак аймактарында жайгашкан чиркөө менен синагогдордун дагы эле бар болушу Мусулмандардын башка Аллахтан келген диндерге болгон урматынын бир көрсөткүчү. Бүгүн Христиандар тарабынан маанилүү зыярат жерлеринин бири деп кабыл алынган Тур тоосундагы Синай чиркөөсү жана ал чиркөөнүн жанындагы мечит Мусулмандардын толеранттуулугунун дагы бир мисалы.

Мусулмандардын мындай толеранттуулугу, эч күмөнсүз, Куран ахлагына моюн сунууларынан келип чыгууда. Куранда «монастырлардан, чиркөөлөрдөн, синагогдордон жана ичинде Аллах көп эстелген мечиттерден» сөз кылынып, ал мечиттерди коргоого көңүл бурулат. Аятта мындайча айтылат:

... Эгер Аллахтын адамдардын кээ бирин кээ бири менен сүрүшү (жеңилүүгө дуушар кылышы) болбогондо, монастырлар, чиркөөлөр, синагогдор жана ичинде Аллахтын ысмы көп эстелген мечиттер сөзсүз бузулуп жоголмок. Аллах Ага (Анын динине) жардам бергендерге сөзсүз жардам берет... (Хаж Сүрөсү, 40)

Ахли китап үрп-адаттарынын жана ишенимдеринин негизги бөлүгү болгон майрамдарын да Мусулман башкаруусу астында каалаган ибадатканада, каалагандай белгилеп, ал тургай, кээде Мусулман башкаруучулар да ал майрамдарга катышышкан. III. Несториан патриархынын каратуудан соң досуна жазган каты Мусулман башкаруучулардын ахли китапка болгон мээриминин жана толеранттуулугунун бир Христиандын оозунан айтып берилиши жагынан сонун бир мисал:

Араптар... бизге эч зулумдук кылышкан жок. Чындап алар динибизге, дин кызматкерлерибизге, чиркөө жана монастырларыбызга урмат көрсөтүштү...³⁴

Ислам башкаруулары ахли китаптын диний ишенимдерине көрсөткөн урмат менен аларга берген эркиндиктерден тышкары, ал кишилерге жасалган адилеттүүлүк да жогорку даражада болгон. Мусулман лидерлердин адилеттик түшүнүгү ахли китаптын өз мыйзамдарына ылайык иштеген соттору бар болгонуна карабастан, көп кишинин доосунун Ислам сотторунда каралышын талап кылышына себеп болгон. Бир кезде Ислам сотторуна кайрылган Христиандардын санындагы өсүш несториандык патриарх Тимасавустун Христиандарды эскерткен бир декларация жарыялашы менен аяктаган.

Каратылган жерлерде жашаган ахли китап туткун статусунда эмес, «зымми» статусунда көрүлүп, натыйжада укуктук бир статуска ээ болушкан. Зыммилик «жизйе» деп аталган белгилүү бир өлчөмдө салыкты төлөгөн жана Мусулман башкаруусун

тааныган Мусулман эместерге берилген бир статус эле. Мунун негизинде жан жана мал-мүлк коопсуздугу камсыздалып, дин жана абийир эркиндигинен пайдаланышып, аскерге баруудан бошотулушуп, өз ара келишпестиктерди өз укуктарына жараша чечүү укугун сакташкан жана эгер зарыл болсо төлөгөн жазыя салыгы да кээде кайра кайтарылып берилген. Көп тарыхчылар зыммилердин ал доордун шарттарында өтө толеранттуу жана адилеттүү башкарылганын кабыл алышат. Белгилүү тарыхчы Бернард Льюис бул жөнүндө мындай дейт:

*... Алардын (зыммилердин) абалы Батыш Европада чиркөөдөн башкача ойлонгондордун абалынан бир топ өйдө эле. Зыммилер диндеринин талаптарын эркин аткара алуу укугуна ээ эле. Ишенимдери себептүү эч качан өлүм же сүргүн жазасына тартылышкан эмес.*³⁵

Пайгамбар Мырзабыз (сав) «**ким зыммиге зулумдук кылса же көтөрө албаган бир жүктү жүктөсө, ал менин душманым**» деп зыммилерге болгон мамилени ыймандууларга сүрөттөгөн. Бул адеп-ахлакка ылайык Мусулмандар алардын карамагындагы Мусулман эместерди коргоону негизги милдеттеринин бири катары көрүшкөн. Византия армиясы менен болгон бир согуш учурунда Ислам аскерлери аларды керектүү деңгээлде коргой албаган бир жагдай түзүлгөндө, **Мусулмандардын алган жазыяны калкка кайра кайтарып бериши** Пайгамбарыбыз (сав) Мусулмандарга үйрөткөн сонун адеп-ахлактын маанилүү мисалдарынын бири.³⁶ Мусулмандардын зымми калкка болгон боорукердиги менен жакшы мамилесинин дагы бир сонун мисалы болсо – бул Аз. Өмердин улгайган бир зыммиге айткан «жаш кезинде сенден жазыя алып, улгайганыңда сени таштап коюу болбойт» деген сөзү.³⁷ Мусулман эместерден жазыя салыгы алынып, Мусулмандардан алынбашын бир адилетсиздик деп кароо туура болбойт. Себеби Мусулмандарга аскерге баруу милдети жүктөлсө, Мусулман эместер мындан бошотулушкан.

Мусулмандар менен Иудейлер жана Христиандар канчалаган кылым бою бир шаарларда, ал тургай, бир маалаларда чогуу бейпилдик жана коопсуздукта жашашкан. Ахли китап үмөттөрү Мусулмандардын башкаруусунда болгон аймактарда каалагандай соода кылып байышкан жана ар кандай кесипке ээ болуп мамлекеттик кызматтарда иштешкен, ал тургай, Сарайда да кызматка ээ боло алышкан. Көз-караш жана ой-пикир эркиндигинен эң жогорку деңгээлде пайдаланып, илим менен маданият алардын жашоосунун бир бөлүгүнө айланган жана бүгүнкү күнгө чейин жеткен эмгектерди жаратышкан. Социалдык укуктарын колдонушуна тоскоол боло турган эч кандай кысымчылыкка туш болушкан эмес. Ал убакта Европада башка диндеги жана конфессиядагы кишилердин коомдон бүтүндөй четке түртүлүп, ал тургай, өлтүрүлүп, башкача пикирлерди камтыган китептердин массалык өрттөлгөнүн ойлогонубузда, Ислам башкаруусу берген эркиндиктин масштабын жакшыраак түшүнө алабыз.

Булардын баары Аллах Куранда ыймандууларга буйруган ахлактын бир талабы. Куран ахлагын орундаткан Мусулмандардын башкаруусундагы аймактарда дайыма коопсуздук менен тынчтык өкүм сүргөн. Элдин бактылуулугу менен бакубаттыгын негиз

туткан бул башкаруулар алардан кийин келе турган көп урпактарга өрнөк боло турган бир системаны курушкан. Бүгүн да Ислам дүйнөсүнүн негизги муктаждыгы – бул Куран ахлагына багыт алуу жана Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын жолунан жүрүү.

Бул тарыхый чындыктардын баары дагы бир маанилүү жагдайга ишарат кылууда: Ислам дүйнөсүнүн Куран ахлагын негиз тутуп кайрадан түзүлүшү Мусулмандар үчүн эмес эмес, бул аймактарда жашаган башка диндеги калктар үчүн да, Ислам дүйнөсүнүн сыртындагы маданияттар, мисалы, Батыш дүйнөсү үчүн да маанилүү. Куран ахлагын негиз туткан күчтүү мамлекеттердин болушу Батыш дүйнөсүнүн Ислам аймагы жөнүндөгү тынчсызданууларын толугу менен жок кылып, дүйнө тынчтыгынын негизги таянычтарынын бири болот.

ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИНИН БАТЫШ ДҮЙНӨСҮ ҮЧҮН ЗАРЫЛДЫГЫ

Мусулман өлкөлөр арасындагы саясий жана экономикалык кызматташтыктын Ислам дүйнөсүнө туруктуулук алып келиши Батыштын Мусулмандар менен бир калыптуу бир мамиле курушуна шарт түзөт. Түрк-Ислам Биримдигинин түзүлүшү менен эң алгач өзүнүн ички маселелерин чечкен Мусулман өлкөлөр тышкы дүйнө менен мамилелеринде да бир калыптуу жана туруктуу бир саясат жүргүзүшөт.

Мусулман өлкөлөр арасындагы маселелер да, Мусулмандар менен Мусулман эмес өлкөлөр арасындагы тирешүүлөр да Түрк-Ислам Биримдиги аркылуу тынчтык жолу менен, эң адилеттүү чечилет.

Кагылышуулардын Америка калкына терс таасири

Ислам менен Батыш дүйнөлөрү арасында чыгарылгысы келген жасалма тирешүүнүн жана «маданияттар кагылышуусу» сценарийинин Ислам дүйнөсүнө да, Батыш калктарына да көп зыяны бар. Канчалаган адамдар ушул себептен дайыма коркуп, тынчсызданышууда. Мындай абал өзгөчө 11-сентябрь кол салууларынан соң Америкада өтө күчтөнгөн. Америка калкынын көп бөлүгү медианын бир бөлүгү тарабынан тынымсыз айтылган **«жаңы кол салуулар ар качан болуп калышы мүмкүн»** деген пропаганда себебинен психологиялык маселелерге туш болушууда. Доктор Уильям Е. Шеленген тарабынан *Journal of the American Medical Association* (Америка медицина биримдиги журналы)нда жарык көргөн изилдөөдө айтылган сандар маанилүү бир жагдайды көрсөтөт. 11-сентябрь кол салууларынын Америка элине болгон таасирин аныктоо үчүн жасалган экспериментке Вашингтон О.К. жана Нью-Йорктон 2273 киши катышкан жана ал кишилерди анализдөө натыйжасында төмөнкүдөй жыйынтык алынган: травмадан соң стресстик бузулуу (PTSD) деп аталган психологиялык оору кол салуулардан мурда өлкө масштабында 4,3% болсо, кол салуулардан соң бул көрсөткүч Нью-Йорктун өзүндө эле 11,2%га көтөрүлгөн. Вашингтон О.К.де да ушул сыяктуу жыйынтыктар табылган. Мындан тышкары, изилдөөчүлөр телевизордогу кабарлардын мазмунуна жараша бул көрсөткүчтүн өсүшү мүмкүн экенин аныкташкан.³⁸ Булар тирешүүнүн жана кагылышуунун адам рухуна берген терс таасиринин кичинекей бир мисалы гана. Тирешүүнү күчөтүүнүн жана калкты мындан да тынчсыздандыруунун канчалык кооптуу экени апачык көрүнүп турат.

Америка башкаруусунун мындай тынчсызданууларды жоюу жана өлкөсүн потенциалдуу кол салуулардан коргоо үчүн керектүү чараларды көрүшү, албетте, зарыл. Бирок бул багытта колдонулган ыкма калкты андан да тынчсыздандырып, адамдарда дайыма бир коркунуч бардай бир маанай жаратпашы керек. Жүргүзүлгөн саясат

бейпилдик маанайын берип, тынчтык ыкмалары гана колдонулушу керек.

Америка калкынын жана башкаруусунун тынчсызданууларын бүтүндөй жоюунун эң негизги жолу болсо Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу болот. Түрк-Ислам Биримдиги мындай коркуу менен тынчсызданууларды жок кылат. Бул биримдиктин түзүлүшү менен Ислам атын жамынып бир катар туура эмес өкүмдөрдү чыгарып, терроризмди туура нерседей көрсөтүүгө аракеттенген киши жана уюмдардын иш-аракеттери токтотулат. Булар чыгарган –жана бүт дүйнө Мусулмандарын күмөн астында калтырган- туура эмес диний чечмелөөлөрүнүн жараксыз экени көрсөтүлүп, Мусулман калктардын алданып, туура эмес түшүнүктө болушунун алды алынат. Мунун натыйжасында Мусулмандар жөнүндө чындыкка эч туура келбеген пропагандаларды жасаган чөйрөлөрдүн пропагандалары да текке кетип, бул багыттагы бүт иш-аракеттер майнапсыз болуп калат. Толеранттуулук менен тынчтык тараптарынын диалогу жана кызматташтыгы үчүн ылайыктуу пайдубал түзүлүп, тынчтыкты көздөгөн саясаттар үстөмдүк кылат.

Батыштын бөлүнүү коркунучу

11-сентябрдан соң АКШнын жүргүзгөн саясаты, өзгөчө Ирак согушу Батыш дүйнөсүнүн өз ара талашып-тартышып, бөлүнүшүнө себеп болду. АКШ ичинде согушка каршылар менен согуш тараптары арасында өтө олуттуу бир бөлүнүүчүлүк чыгып, тараптар бир-бирлерин «мекен чыккынчысы» же «варварлык» менен айыпташкан. Согушка барган процесс жана согуш бою болуп өткөндөр БУУ жана ЕС сыяктуу негизги эл аралык уюмдар ичинде да олуттуу пикир келишпестиктерге себеп болуп, кээ бир эксперттер Батыш биримдиги бузулуп баратат деп айтып чыгышты. Дүйнөнүн көптөгөн өлкөсүндө миллиондогон адамдын катышуусунда уюштурулган митинг жана демонстрацияларда бул согушка каршы чыгуулар айтылды.

Чындыгында болсо бул процессти эң башынан токтотуу мүмкүн эле. Күчтүү бир Түрк-Ислам Биримдигинин болушу Америка жана Англия башкаруулары баш болуп бүт Батыш дүйнөсүнүн «массалык кыргын куралдары жок кылынсын», «террорго колдоо көрсөтүлбөсүн» деген туура талаптарынын эң ылдам орундатылышын камсыздай турган бир элемент болмок. Түрк-Ислам Биримдигинин жазалары менен кыска убакытта жыйынтык алынып, көп кишинин өлүмү менен материалдык жоготууларга себеп болгон бул согуш балким эч болбостон, кааланган натыйжа алынмак.

Ашыкча коргонуу чыгымдары

Дүйнө өлкөлөрүнүн бюджеттери анализ кылынганда, көп өлкөдө эң көп үлүштүн коргонуу чыгымдары менен аскердик инвестицияларга бөлүнгөнүн көрөбүз. 20-кылым бою чоң-кичине болуп жалпысы болжол менен 250 согуш болуп, ал согуштарда болжол менен 110 миллион киши өмүрүнөн ажырады. 20-кылымдын башында башталган Биринчи дүйнөлүк согушка 20 өлкө катышып, 10 миллионгон жакын адам өлүп, согуш фронтто эле эмес, калк жашаган жерлерде да көп кыйроолорго себеп болду. Тарыхтын эң

чоң согушу болгон Экинчи дүйнөлүк согушка болсо 110 миллион аскер катышып, алардын 27 миллиону фронтто өлүп, карапайым калктан болсо 25 миллион адам көз жумду. Согуш Атлантика океанынан Тынч океанга чейин ири аймакта ондогон өлкөнү кыйратты. Мисалы, Германияда 1,5 миллион үй кыйрап, 7,5 миллион адам үйсүз калган; Орусияда болсо 6 миллион үй кыйрап, 1700дөй шаар жана шаарча менен 70 миң айыл өрттөлүп кыйратылган.³⁹ Бир эле 1990-2000-жылдардын арасында болсо дүйнөнүн 44 аймагында 56 куралдуу кагылышуу жана согуш болду.

Кыскасы, өткөн кылым өтө кандуу болду. Тилекке каршы, бул жоготуулар адамзатты тынчтыкка багыттаган бир элемент болуунун ордуна, аскердик инвестициялардын андан да көбөйтүлүшүнө, коргонууга бөлүнгөн каражаттын өтө чоң масштабга жетишине себеп болду.

20-кылымдын чоң согуштарынын материалдык чыгымдары да өтө көп болду: Биринчи дүйнөлүк согуш 2850 миллиард доллар, Экинчи дүйнөлүк согуш 4000 миллиард доллар, Корея согушу 340 миллиард доллар, Суэц согушу 13 миллиард доллар, Вьетнам согушу 720 миллиард доллар, Израил-Арап согуштары 21 миллиард доллар, Афганистан согушу (1979-89) 116 миллиард доллар, Иран-Ирак согушу 150 миллиард долларлык чыгым алып келди...⁴⁰

Бул кылым бою куралданууга бөлүнгөн каражат да күн сайын өстү. 2002-жылы жарыяланган отчеттор дүйнө өлкөлөрүнүн аскердик чыгымдарынын болжол менен 1 триллион доллар болгонун көрсөтүүдө. Ошол эле учурда 1,2 миллиард адам дагы эле күнүнө бир доллардан төмөн кирешеге ээ. 113 миллион жаш баланын окууга баруу, билим алуу мүмкүнчүлүгү жок. Жыл сайын дүйнөдө болжол менен 11 миллион жаш бала начар шарттар жана жакырчылык себебинен өмүрүнөн ажыроодо. Мындай шарттар себебинен 48 наристенин бирөөсү өлүк төрөлүүдө.⁴¹

Америка Кошмо Штаттары болжол менен 400 миллиард долларлык аскердик каржоолору (чыгымдары) менен куралдануу тизмесинин башында турат. (Террор менен күрөшүү багытында бул каражаттын дагы 45 миллиард долларга көбөйтүлүшү Конгресстен талап кылынды.) АКШнын аскердик чыгымдары G7 өлкөлөрүнүн жалпы аскердик чыгымдарынан көбүрөөк.⁴² АКШдан кийин 60 миллиард доллар менен Орусия, Орусиянын артында болсо 42 миллиард доллар менен Кытай турат.⁴³ Мындан тышкары, АКШнын 40тан ашуун өлкөдө аскердик базасы, БУУнун 190 мүчөсүнүн 132синде болсо аз же көп санда болсун аскерлери бар. Булардан тышкары, чет өлкөлөргө көрсөтүлгөн аскердик жардамдардын да Батыш өлкөлөрүнүн, өзгөчө АКШнын бюджетинде маанилүү үлүшү бар.

Дүйнөнүн жалгыз супер күчү болгон Америка экономикасына мынчалык чоң аскердик чыгымдар эч оор келбейт деп ойлошунуз мүмкүн, бирок сандар, тескерисинче, мындай эмес экенин, бул аскердик чыгымдардын Америка экономикасына өтө терс таасир тийгизип жатканын көрсөтүүдө. 400 миллиард долларлык каражатты коргонуу чыгымдарына бөлгөн Америкада 12 миллиону жаш бала болуп, жалпысы 31 миллион адам ачарчылык чегинде жашашууда. Америка калкынын 3%ынын ачарчылыкта

жашаары аныкталган. Ачарчылык көйгөйүндө жашаган бул адамдардын көпчүлүгү мамлекеттен жардам ала албоодо. Муктаждыкта жашаган бул адамдарга жасалган жардамдар 1994-жылдан баштап 1/3ге азайган.⁴⁴

Бул сандар дүйнөдө өлкөлөр жана маданияттар арасы тынчтыкты орнотуунун жана натыйжада коргонуу чыгымдарын азайтуунун канчалык зарыл экенин дагы бир жолу көрсөтүүдө. Түрк-Ислам Биримдиги Ислам дүйнөсү менен байланыштуу бүт кагылышуу жана тирешүүлөрдү жок кылып, глобалдык бир тынчтык жана бейпилдикке шарт түзөт, жана Мусулман өлкөлөрдө эле эмес дүйнөнүн дагы көптөгөн өлкөсүндө да коргонуу чыгымдарынын азайтылышына жол ачат. Натыйжада курал-жарак технологиясына жасалган инвестицияларды, курал-жарактарды өнүктүрүүгө сарпталган акчаларды билим берүү, медицина, маданият сыяктуу тармактарга бурууга болот. Аскердик чыгымдарды азайтуу аркылуу ачарчылык, жакырдык, экологиянын бузулушу, жугуштуу оорулар сыяктуу дүйнөнүн келечегине кооптуулук жараткан көйгөйлөр менен күрөшүүгө көбүрөөк каражат бөлүү мүмкүнчүлүгү жаралат. Коопсуздук тынчсыздануусунун бир топко азайышы калктардын бакубаттыгын көтөрүп, жашоо сапатын көтөрө турган иш-чаралар жүзөгө ашырылат. Маданият жана билим берүү долбоорлоруна бөлүнгөн каражат мындан да көбөйтүлүп, руханий жактан чың, дене жагынан күчтүү, сүйүү жана мээрим түшүнүгү жогору, толеранттуу урпактар өсүп жетилет.

Тынчтык бүгүнкү күндө, өзгөчө, Ислам дүйнөсү менен жакын байланыштуу болгон үч көйгөйлүү аймакта, б.а. Кавказ, Балкандар жана Ортоңку Чыгышта өтө зарыл. Учурда бул аймактардын баарында аскерлери жүргөн Америка Арап-Израил маселеси себебинен да жыл сайын Израилге өтө көп каражат бөлүүдө. Күчтүү Израил лоббисинин АКШнын өзгөчө тышкы саясатындагы бир тараптуу таасири Конгресстен жыл сайын бул өлкөгө берилген жардамдардын көлөмүндө да роль ойноодо. Экономист Томас Штауфер өз изилдөөсүндө Израилдин АКШ бюджетинен 1973-жылдан баштап жалпысы 1,6 триллион доллар чыгымга себеп болгонун аныктаган. Учурдагы калктын санына бөлгөндө бул бир адамга 5700 доллар дегенди билдирет.⁴⁵ Албетте, АКШ өз союздаштарына жардам берүүгө укуктуу. Израилден тышкары, башка өлкөлөргө да ар кандай жардамдарды берүүдө, бирок Израилге берилген жардамдын негизги себептеринин жоюлушу Америка экономикасына оң таасирин тийгизет жана Израил жарандарынын келечеги жагынан да жакшы болот. Атеист сионисттердин эң негизги пропагандаларынын бири – бул Израил мамлекети кошуналары тарабынан дайыма коркутулууда жана ушул себептен коргоого муктаж деген пропаганда. Израилдин кошуна Арап өлкөлөрү менен согушуп, кагылышканы, дагы эле кээ бир тирешүүлөрдүн уланып жатканы туура. Бирок мындай абал бир тараптуу пайда болгон эмес. Атеист сионизмдин таасири менен Израил өкмөтү көбүнесе зомбулукчу жана күчкө таянган бир саясат жүргүзгөн.

Учурдагы жагдайды өзгөртүү жана эки калк тең коопсуз жашай турган бир тынчтык маанайын түзүү болсо эч кыйын эмес. Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу бул аймакка тынчтык алып келе турган маанилүү бир кадам болот. Бул биримдиктин

курулушу менен Ортоңку Чыгышта жана бүт Ислам өлкөлөрүндө жашаган Христиан жана еврейлердин укуктары эң жакшы корголуп, алардын укугун коргоо үчүн Батыш дүйнөсүнүн өзүнчө стратегияларды иштеп чыгып, атайын каражаттарды бөлүшүнүн кажети жок болуп калат.

Энергетика ресурстарынын кепилдикке алынышы

20-кылымды биринчи жарымында көмүрдөн алынган энергия өтө маанилүү эле, экинчи жарымына болсо мунайзат энергиясы өз мөөрүн басты. Биринчи жарымында өнөр-жайда көмүрдөн алынган буунун күчү колдонулса, Экинчи дүйнөлүк согуштан соң мотор технологиясы жана мунайзаттын колдонулушу өстү. 20-кылымдын аягына жакын болсо табигый газ жаңы бир күч булагы катары пайда болду жана дүйнө экономикасында маанилүү роль ойноп баштады.

Учурда бул эки ресурсу, мунайзат менен табигый газы бар өлкөлөрдүн өндүрүш көлөмү, саясий шарттары, техникалык мүмкүнчүлүктөрү дүйнө экономикасы жагынан критикалык мааниге ээ. 1973-жылы болгон мунайзат шоку – мунайзаттын дүйнө экономикасындагы таасирин көрсөткөн бир мисал. Мунайзат баасынын кыска убакытта өтө өсүп кетиши экономикада начарлоо менен артка кетүүгө себеп болуп, бул абал бүт дүйнө өлкөлөрүнө таасирин тийгизген. Бул сыяктуу шоктор 1973-жылдан кийин да бир канча жолу болгон.

Ушул себептен Батыштын Ислам дүйнөсү менен болгон мамилесинде Мусулман өлкөлөрдүн мунайзат, табигый газ сыяктуу энергия булактары же баалуу элементтер жана металлдар жагынан өтө чоң резервдерге ээ болушу маанилүү роль ойноодо. Бул өлкөлөрдүн гео-стратегиялык абалы да экинчи бир маанилүү жагдай. Батыш дүйнөсү бул ресурстарды башкара алуу жана бул аймакта таасирдүү болуп күчүн бекемдөө үчүн ар кандай стратегияларды иштеп чыгууда, бирок кээде империалисттик көз-караштын калдыктарын камтыган мындай стратегиялар Мусулман өлкөлөрдөгү бейпилдик менен тартипти бузууда. Туруктуулуктун бузулушу, албетте, Батыш дүйнөсүнүн кызыкчылыктарына да терс таасирин тийгизүүдө.

Бүгүнкү күндө АКШ күнүнө болжол менен 20 миллион баррель мунайзат керектейт. 1950-жылдары дүйнө мунайзат өндүрүшүнүн 52%ын камсыз кылган АКШ учурда күнүмдүк керектөөсүнүн 53%ын башка өлкөлөрдөн импорттоодо. Изилдөөчүлөр АКШнын мунайзат резервдери 20 жыл ичинде түгөнөт деп болжолдошууда. АКШ тарабынан импорттолгон мунайзаттын 24%ы болсо Ортоңку Чыгыштан алынат, ошондуктан Перс булуңу аймагы АКШнын келечеги үчүн өтө маанилүү. Ошол сыяктуу, Кавказдагы резервдердин да АКШ үчүн да, дүйнө экономикасы үчүн да мааниси чоң. Европа өлкөлөрүнүн бул аймактардан экспорттолгон мунайзат менен табигый газдан көз-карандылыгы болсо мындан да жогору. Бул аймактардын Батыш дүйнөсүнүн энергия коопсуздугундагы мааниси бул аймактагы өлкөлөр менен Батыш арасындагы кызматташтыкты талап кылууда. Мындай кызматташтыктардын түзүлүп, улантылышы

үчүн аймактагы өлкөлөрдүн маданий жана экономикалык өнүгүшүнө колдоо көрсөтүү зарыл. Ресурстарга бай аймактарда туруктуулук менен тынчтыктын өкүм сүрүшү, демократиялык системанын эң жакшы иштеши ал ресурстарды эң жакшы пайдаланууга шарт түзөт. Бул аймактарда башаламандыктын чыгышы, тартиптин бузулушу ал ресурстардын алып чыгылышына жана өндүрүшүнө да жолтоо болот жана ал ресурстарды башка өлкөлөргө жеткирүүдө да көп кыйынчылыктарды жаратат. Коопсуздук себебинен бул чийки зат ресурстарына жетүүнүн белгилүү убактарда канчалык кыйындашканы белгилүү нерсе. Же болбосо, алда канча үнөмдүү жана кыска жолдорду колдонуу мүмкүнчүлүгү турганда, ушундай эле себептен көп чыгым талап кылган жана узун жолдордон ташуу да өзүнчө бир көйгөй болот. Бул көйгөйлөрдүн баары Түрк-Ислам Биримдиги бул аймакка алып келген коопсуздук аркылуу чечилет.

Түрк-Ислам Биримдиги бул ресурстарды эң сарамжалдуу колдонууда жана ресурстарды пайдаланууда Ислам өлкөлөрү жана башка калктар эч зыян көрбөй турган бир модельдин иштеп чыгылышына салым кошот. Башка тармактардагы сыяктуу, экономикада да биримдикте иш-аракет жүргүзгөн Мусулман өлкөлөр ресурстарды колдонуу темасында да орток саясат белгилешет. Адилеттикке таянган бул саясаттын ар кайсы өлкө башчылары тарабынан тебеленишине жол берилбейт. Бул болсо мунайзат өндүрүшү жана баалары баш болуп дүйнөнүн экономикалык тең салмактуулуктары жагынан өтө маанилүү жагдайларда туруктуу жана тең салмактуу бир саясат жүргүзүлүшүнө шарт түзөт.

Батыштын жоопкерчиликтери

Ар өлкө тышкы саясатын аныктаганда, эң биринчиден өз кызыкчылыктары зыян көрбөй турган, калкына жана өлкөсүнүн келечегине пайда берет деп ишенген бир саясат жүргүзөт. Бирок бир өлкөнүн өз кызыкчылыктары үчүн башка калктардын кызыкчылыгына тоскоол болбошу, аларга зыян тийгизбеши негизги адеп-ахлактык шарт болуп саналат. АКШнын жана Батыш дүйнөсүнүн Мусулман өлкөлөр менен болгон мамилесинде да ушундай болушу керек. Бирок кээде кээ бир Батыш өлкөлөрү Ислам дүйнөсүнө байланыштуу саясаттарды иштеп чыгууда өз кызыкчылыктарын гана ойлоп, Мусулман калктардын эң негизги муктаждыктарын да эске албай коюшууда. Бул болсо кээ бир Мусулман өлкөлөрдө белгилүү чөйрөлөрдө бир Батыш душмандыгына себеп болуп, эки маданият арасында эки тараптуу бир коркуу менен тынчсызданууну жаратууда. Чындыгында болсо, эки тараптын тең тынчсыздануу жана коркууларын толугу менен жоюуга болот.

Бул үчүн Батыштык өкмөттөр, өзгөчө Америка башкаруусу кээ бир «маданияттар кагылышуусун» күсөгөн күч борборлоруна карата этият болуп, алардын пропагандаларына алданбашы керек. Бул күч борборлорун төмөнкүчө санап өтүүгө болот:

1) Дүйнөгө социал дарвинизм көзү менен караган

чоң муштумдукту жактагандардын жаңылыштыктары

Бул – Батыш дүйнөсүндө дагы эле кээ-кээде өз таасирин көрсөткөн жана батыш калктарынан башка калктарды «примитивдүү (төмөн)» деп караган бир көз-караш. Бул көз-караш – 19-кылымда жана 20-кылымдын башында Батыш өлкөлөрүндө өкүмчүлүк кылган жана «илимий колдоосун» эволюция теориясынан алган империалисттик көз-караштын калдыгы. Белгилүү болгондой, Дарвин бул илимге сыйбас теориясында адамдар маймылдар менен орток бир атадан келген деп айткан. Жана адам расалары арасында теңсиздик пайда болуп, кээ бирлери өтө жогору эволюциялашса, кээ бирлери дагы эле «жарым маймыл» бойдон калган деген. Заманбап илим тарабынан толугу менен кыйратылган бул теория жаңы чыккан кезде көп чөйрөлөр тарабынан кабыл алынды. Батыштык империалисттер да башка калктарды колониалдаштырууда жана кул кылууда өздөрүн туура көрсөтүү үчүн Дарвиндин ушул «илимий» пикирлерин колдонушту. Батыштык «ак раса» жогору, «жашоо күрөшүндөгү» башка расалар болсо төмөн деп, ал калктарды колониалдаштырууну кадимки нерседей көрсөтүүгө аракет кылышты. Колониалдаштырууну болушунча ылдам улантып жатышып, ал калктарга «маданият» алып барып жатабыз дешти. Мунун канчалык чоң жаңылыштык экени кийинчерээк белгилүү болду. Илимдин алга жылышы менен Дарвиндин теориясынын эч кандай илимий баркы жок экени жана чоң бир алдамчылык экени белгилүү болуп, империалисттердин барган жерлерине маданиятка караганда көбүрөөк зулумдук алып барганы аныкталды. Бирок империалисттик көз-караштын жана дарвинист логиканын таасирлери бүгүнкү күнгө чейин аз болсо да жетти.

Бүгүн да Батыш дүйнөсүндө мындай туура эмес ойлордун таасиринде калган кээ бир чөйрөлөр Батыштын башка өлкөлөр менен мамилесин аныктап жатканда «биз жана маданиятыбыз силерден жогору» деген көз-карашка таянышууда. Бул тирешүүгө себеп болуп, учурдагы маселелерди туюкка түртө турган өтө чоң бир жаңылыштык. Батыш маданияты да, Ислам маданияты да өтө тамырлуу маданияттар. Ал тургай, китептин башында айтып кеткендей, Ислам маданияты Батыш маданиятына терең таасирин тийгизген. Маданияттар арасындагы айырмачылыктар бир үстөмдүк темасына же урушуу себебине айланбашы керек, тескерисинче түрдүү түрдүү маданияттар бир-биринин толуктоочусу жана колдоочусу катары кабыл алынышы зарыл.

Ошондой эле, согуштарды жана эл аралык тирешүүлөрдү «жакшы бир курал-жарак рыногу» катары көргөн, акча табуу үчүн гана адамдарды өлүмгө түртүүнү каалаган кээ бир «аскердик-өнөр-жай комплексинин» өкүлдөрүнүн пропагандаларына карата да өтө этият болуу керек.

2) Согушчан бир Христиандыкты жактаган чөйрөлөрдүн жаңылыштыктары

Христиандык – сүйүү менен тынчтыктын дини. Инжилде Христиандарга душмандарыңарды да сүйгүлө, бүт адамдарга жакшылык кылгыла деп буйрулат. Учурда

дүйнөдөгү көп Христиандар бул насааттарды угуп, тынчтыкты каалаган мүнөздө болушууда. АКШдагы чиркөөлөр менен Христиан лидерлердин көпчүлүгү да ушундай. Бирок, экинчи тарапта, Ортоңку доордогу кресттүүлөр көз-карашын сактап, Исламга карата өтө кабанаак жана адилетсиз жоромолдорду жасаган кээ бир Христиан лидерлер да бар. Булар мындай туура эмес жоромолдору менен бир тараптан Мусулмандарга зулумдук кылса, экинчи тараптан, Байыркы Осуятка (Ветхий Завет) бир катар маанилерди кошушуп, жакынкы келечекте Мусулмандар менен Батыш дүйнөсү арасында бир согуш болоорун, эң жаманы, болушу керек экенин айтышууда. Израилдин радикалдарына параллелдүү бир «стратегиялык көз-караштагы» мындай Христиандардын жаңылыштыктарын өздөрүнө акылдуу Христиандар көрсөтүшү керек. Кресттүүлөр 1000 жыл мурда жасаган катаны бүгүн кээ бир Христиандар кайталоону көздөбөшү керек.

3) Радикалдуу жана атеист сионисттердин жаңылыштыктары:

Исламга каршы бир «кресттүүлөр жүрүшүн» уюштурууну көздөгөндөрдүн башында болсо кээ бир Израилдик радикал саясатчылар жана алар сыяктуу ойлонгон АКШдагы Израил лоббиси турат. Булар Израил Ортоңку Чыгышта өзүн коргошу үчүн басып алган жерлерден кайтып Арап-Ислам дүйнөсү менен жарашуунун ордуна, катуу жана өжөр саясатын улантышы керек деп ойлошууда. 1920-жылдары фашист сионист лидер Жаботинский чыгарган «Темирден дубал» (Iron Wall) стратегиясына ылайык Израилди заманбап бир Спартага* айландыруу, АКШны болсо бул согуш мамлекетинин эң чоң коргоочусу кылуу ниетинде жүрүшөт.

Бул радикалдуу көз-караштан да Америка башкаруусу этият болушу керек. Ошондой эле, Израилдин чыныгы Иудей ишеними талап кылгандай «тынчтыкты жакташы» керек экенин жактаган, араптар менен еврейлердин арасында тынчтыкты каалаган динчил еврейлер да мындай радикалдуу пикирлерге каршы чыгып, дүйнөнү согушка түртүүнү каалагандарга бөгөт болушу зарыл.

Булар бир «маданияттар кагылышуусунун» алдын алуу үчүн Батыш бөгөт болушу керек болгон агымдар. Ислам дүйнөсүндөгү эң негизги маселелердин бири болсо – бул, башынан бери айтылып келе жаткандай, чачырандылык. Мусулман өлкөлөрдүн өкүлү боло турган борбордук бир бийликтин жоктугу Батыш дүйнөсүнүн Мусулмандар менен түзгөн мамилесин бир пайдубалга коюшун кыйындатууда. Кээде бөтөнчө иштер бүт Мусулмандардын мойнуна жүктөлгөнү, кээде болсо бүт Ислам дүйнөсүнө тиешелүү маселелер жекече окуялар деп кабыл алынганы үчүн туура эмес стратегиялар иштеп чыгылып, Ислам дүйнөсүн да, Батыш дүйнөсүн да тынчсыздандырган абалдар келип чыгууда. Мындай жагдайларда Мусулмандардын жалпы пикирин жана талабын билдирген, Мусулмандардын укуктарын коргоп, Батыш дүйнөсүнө жол көрсөткөн бир уюмдун жоктугу көп кыйынчылыктарды жаратууда. Бул дагы Түрк-Ислам Биримдигинин курулушунун маанилүүлүгүн бизге дагы бир жолу көрсөтүүдө.

* Бүт фашисттик системалар тарабынан өрнөк алынган Спарта мамлекети б.з.ч. 8-

кылымдарда Ликург (Lykurgos) аттуу бир адам тарабынан аскердик бир мамлекет болуп түзүлгөн эле. Спарта толугу менен бир согушчан жана зомбулукчу мамлекет эле.

ТҮРК-ИСЛАМ БИРИМДИГИ СҮЙҮНЧҮСҮ

Бул китеп 2003-жылдын жай айларында жазылды. Эгер мындан 20, 30, 40 же 50 жыл мурдакы убакта болгонубузда, анда бир «Түрк-Ислам Биримдигинен» сөз кылуу да өтө кыйын болмок. Себеби дүйнөнүн абалы да, Ислам дүйнөсүнүн абалы да мындай биримдиктин түзүлүшү үчүн керектүү шарттарда эмес эле. Тескерисинче, мындай бир биримдиктин түзүлүшүнө бөгөт боло турган көптөгөн шарттар бар эле. Бирок дүйнө 1980-жылдардан баштап бир катар өзгөрүүлөргө дуушар болду жана булар бир Түрк-Ислам Биримдигинен сөз кылууга жана аны куруу үчүн аракеттенүүгө мүмкүндүк берди.

Түрк-Ислам Биримдигинин жолун ачкан бул чоң өзгөрүүлөрдү бир-бирден карайлы.

Мусулмандардын эгемендикке жетиши

Дүйнө жүзүндөгү акыркы Түрк-Ислам Биримдиги – бул улуу, салтанаттуу Осмон Империясы эле. Ал кулагандар баштап Ислам дүйнөсү чоң-кичине мамлекеттерге бөлүнүп, ал мамлекеттердин көпчүлүгү көпкө чейин Батыштык мамлекеттердин колониясы болушту. 1920-жылдардан баштап бүт Ортоңку Чыгыш, Түндүк Африка, Индостан жарым аралы жана Тынч океан Мусулмандары Англия менен Франция баш болуп, Европалык колонист мамлекеттердин карамагына өтүштү. Орто Азия менен Кавказдагы Мусулмандар алда канча катуу бир башкаруунун, Советтик Россия диктаторлугунун астында калышты. Балкан Мусулмандары сербдер жана хорваттар сыяктуу мусулман эмес калктардын башкаруусуна өтүшүп, Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин болсо бул башкаруулар коммунисттик идеологияны да кабыл алып, Исламга каршы болуп калышты.

Кыскасы, 20-кылымдын көп бөлүгүндө дүйнө Мусулмандарынын көпчүлүгү колония болуп турду. 1950- жана 60-жылдары колониалдаштыруунун бүтүшү менен Мусулмандар да эркиндикке жетип башташты. Англия алгач Индостан жарым аралын, андан соң болсо Ортоңку Чыгышты таштады. Индия жарым аралында Пакистан жана кийин Бангладеш деп атала турган Чыгыш Пакистан курулду. Ортоңку Чыгыштагы Египет, Иордания, Ирак сыяктуу Мусулман мамлекеттер көз-карандысыздыкка жетишти. Түндүк Африка узун жана оор бир процесстен соң француз империализминен кутулду. Африкадагы башка Мусулман өлкөлөр да 1960-жылдары биринин артынан экинчиси көз-карандысыздыкка жетишти. Чыгышта Малайзия менен Индонезия экөө тең 1965-жылы көз-карандысыздыгын жарыялашты.

1980-жылдардын аягында Коммунисттик блоктун жана 1991-жылы СССРдин кулашы менен бул башкаруулардын карамагындагы Мусулмандар да көз-карандысыздыкка жетишти. Орто Азиядагы Мусулман түрк тилдүү мамлекеттер 1,5 кылымдан ашыкка созулган Россия башкаруусунан кутулуп, көз-карандысыз мамлекеттерге айланышты. Коммунизмдин кыйрашы Балкан Мусулмандарына да эркиндик алып келди. Босния жана Герцеговина серб өкүмчүлүгүндөгү Югославиядан

кутулуп, Европанын ортосунда бир Мусулман мамлекет катары сахнага чыкты. Албания канкор, жеткен атеист диктатор Энвер Ходжа курган заалым коммунисттик режимден кутулду.

Бүгүнкү күндө ар кайсы өлкөлөрдөгү азчылыктардан жана Палестина, Кашмир сыяктуу басып алынган бир канча Мусулман өлкөдөн тышкары, дүйнө Мусулмандары өз саясий эгемендүүлүгүнө ээ. Бул маанилүү саясий өзгөрүү 20-кылым бою мүмкүнчүлүк берилбеген бир «Түрк-Ислам Биримдигинен» сөз кылууга 21-кылымда мүмкүнчүлүк берүүдө.

Атеист идеологиялардын таасиринин азайышы

Ислам өлкөлөрү, жогоруда айтылгандай, 1950-жылдардан баштап көз-карандысыздыкка жетип башташты, бирок көз-карандысыздык дайым эле «аң-сезим» маанисине келе бербейт. Тескерисинче, көз-карандысыздыкка жеткен Ислам өлкөлөрүнүн кээ бирлеринде Ислам ахлагынын маңызындагы баалуулуктарга карама-каршы келген идеологиялык агымдар күчөдү.

1950- жана 60-жылдары Арап дүйнөсүнө терең таасирин тийгизген «Арап социализми» мунун бир мисалы эле. Ислам ахлагында эч кандай орду жок күчтүү бир Арап улутчулдугуна жана кайра эле Исламда орду жок радикалдуу марксист сөздөр менен ыкмаларга таянган Арап улутчулдугу кыска убакытта күчтөнүп, бирок кайра ылдам артка кетти. Арап дүйнөсүнө болсо убакыт жоготуусу менен конфликттерди гана алып келди.

Мындан тышкары, Мусулман өлкөлөр ар башка уюлдарга бөлүнүшкөн. Ал кезде дүйнө АКШ менен СССР башчылык кылган эки уюлга бөлүнгөн эле жана Мусулман өлкөлөр орток иш-аракет жүргүзүү мындай турсун, бул эки уюлга дээрлик бирдей болуп бөлүнүшкөн эле. Арап өлкөлөрүнүн көпчүлүгү Советтер Союзуна жакын болушкан. Мусулман Египет Мусулман Пакистан менен согушуп жаткан Индия менен чогуу «бирикпөөчүлөр» кыймылына лидерлик кылуудан тартынган эмес.

Ислам дүйнөсүнүн саясий, стратегиялык жана маданий мааниде чындап «Ислам дүйнөсү» деп аталышы жана ортого чыгышы Кансыз согуш бүткөн соң гана мүмкүн болду. Кансыз согуш учурунда «Ислам дүйнөсүнөн» сөз кылуу көп мүмкүн эмес эле. Кансыз согуштан соң болсо «Ислам дүйнөсү» маанилүү рольго ээ болду.

Кансыз согуш доорунун калдыктарынын Ислам дүйнөсүнөн тазалануу процесси болсо дагы эле уланууда. Бирок болуп жаткан өзгөрүүлөр Ортоңку Чыгышта толеранттуу жана демократиялык бир маанайдын түзүлөөрүн сүйүнчүлөөдө жана бул болсо Ислам ахлагын түшүнүү, түшүндүрүү жана турмушка ашырууга, албетте, алда канча жакшыраак шарттарды пайда кылууда. Ошондой эле, Мусулмандар арасындагы салт болуп калган кээ бир бөлүнүүчүлүктөрдүн Ортоңку Чыгыштагы акыркы саясий өзгөрүүлөр натыйжасында жумшарышы да маанилүү бир жылыш. АКШнын Иракты басып алышы учурунда Ирактагы сунниттер менен шииттердин тарыхта биринчи жолу бир мечиттерде намаз кылышы жана орток хутбаларды бериши сыяктуу...

Эл аралык мамилелерди маданият түшүнүгүнүн маанисинин өсүшү

Кансыз согуштун бүтүшү Мусулмандарды эки башка саясий лагерге бөлгөн мажбурлуу бөлүнүүнү жок кылды. Ошондой эле, саясий идеологиялардын ордуна маданияттардын алдыңкы планга чыгышына шарт түздү. Сэмюэл Хантингтон айткандай, эми адамдар «кимдин тарабындасыз» деген суроо менен эмес, «кимсиз» деген суроо менен таанытылып калды. Балкандардан Орто Азияга, Ыраакы Чыгыштан Түндүк Африкага чейин өздөрүн мурда «социалист», «югослав», «совет», «анти-коммунист» же «улутчул» деп тааниткан көп адамдардын мындай өзгөчөлүгү эмес, кайсы маданияттын өкүлү экени маанилүү болуп калды.

Сэмюэл Хантингтондун бул чындыкты айткан «маданияттар кагылышуусу» гипотезасы – бул жагынан маанилүү бир гипотеза. Хантингтон 21-кылымда дүйнөнүн улут-мамлекеттер же саясий блоктор тарабынан эмес, көбүрөөк маданияттар тарабынан калыптандырылаарын, негизги өздүк маалыматтын маданият болоорун туура аныктап айткан. Маданияттын динге таянып белгиленээрин да туура болжогон. Хантингтондун маданияттар арасындагы мамиле кагылышууга барат деген божомолу жаңылыштык болгон. Чындыгында болсо, бул китепте да каралгандай, маданияттар арасындагы мамиле кагылышуу эмес достукка жана кызматташтыкка таяна алат; ал үчүн Хантингтонду жана ал сыяктуу ойлонгондорду туура эмес багытка бурган согушчан, социал-дарвинист дүйнө көз-карашынан баш тарттыруу керек.

Дүйнөдөгү адамдардын маданиятка карап аныкталышынын жалгыз себеби кансыз согуштун бүтүшү эмес экенин да айта кетүү керек. Дагы бир маанилүү себеп – бул бүт дүйнөдө атеизмдин кыйрашы жана дин ахлагынын жогорулашы. Бул акыркы эки кылымдан бери дүйнө жүзүндө маданий гегемония курган материалисттик философиянын жаңы илимий жана коомдук өнүгүүлөр натыйжасында кулап башташы менен түз байланышта. Өзгөчө илимий өнүгүүлөр материализмдин таянычтарын кыйратып, натыйжада адамдардын Аллахтын бар экендигинин далилдерин жакшыраак көрө алышына шарт түзүүдө. Аллахка ишеним барган сайын күчтөнгөн, адамдар кайрадан дин ахлагына багыт алган бир доордо, албетте, Исламга болгон ыйман да өсүүдө.

Исламдын дүйнөнүн эң актуалдуу темасына айланышы

Бүт дүйнөдө дин ахлагынын өсүшүндөй кызыктуу дагы бир окуя болууда: бүт диндер арасынан эң көп өскөн дин – бул Ислам. Учурда Ислам дүйнөнүн эң ылдам өсүп жаткан дини жана бул чындыкты бүт адамдар кабыл алышууда. Болгондо да, Ислам дүйнөдөгү эң актуалдуу тема болууда.

Мындан 30-40 жыл мурда болсо абал такыр башкача эле. Дүйнө кансыз согуштун тар идеологиялык калыптары ичинде ойлончу. Болгондо да, материалисттик дүйнө көз-

караштарынын таасири менен дин ахлагы адамдардын жана коомдордун жашоосунда аныктоочу роль ойнобойт деген жаңылыштык өкүмчүлүк кылчу. Бирок 1980-жылдардын башынан баштап Ислам бир заматта дүйнөдө эң актуалдуу болуп калды жана Ислам ахлагынын адамдарды жана калктарды кыймылдата турган чоң күч экенин батыштыктар да байкашты.

1990-жылдары батыш дүйнөсүнүн Исламга болгон кызыгуусу андан да өстү. Медиада Ислам жөнүндөгү кабарлардын санынын өсүшү мунун бир көрсөткүчү эле. Исламга болгон эң көп кызыгуу болсо – чындыгында Ислам ахлагына толугу менен карама-каршы келген- 11-сентябрь кол салууларынан соң башталды. Батыштыктар, эң биринчиден америкалыктар, Ислам ахлагы менен жакшыраак таанышуу, Мусулмандарды түшүнүү үчүн өтө аракет кылып башташты. Учурда Батыш медиасынын жана батыштык илимий изилдөөлөрдүн көп маанилүү бөлүгү Ислам дини менен байланыштуу. Булардын бир бөлүгү стереотиптүү жоромолдорду камтыса да, баары бир дүйнөнүн көңүлүн Исламга буруп, көбүрөөк адамдын Ислам ахлагына багыт алышына шарт түзүүдө. (Бул жөнүндө тереңирээк маалымат үчүн караңыз: *Islam'in Yükselişi (Исламдын бийиктеши)*, Harun Yahya)

Мусулмандар арасындагы глобалдуу байланыш менен көмөктөшүүнүн өсүшү

Түрк-Ислам Биримдигинин жолун ачкан өтө маанилүү дагы бир окуя болсо – бул 1980-жылдардан баштап барган сайын өскөн, 1990-жылдары интернет баш болгон байланыш технологиясынын өнүгүшү менен өтө ылдамдаган глобалдашуу процесси. Кээ бир Мусулмандар Батыш маданиятынын «унаасындай» көргөн глобалдашууга терс көз-карашта болушууда. Чындыгында болсо, бүт дүйнөнүн бир-бири менен тыгыз маданий мамилелерде болушун жана дүйнөнүн бүт маданияттарынын орток бир тилде байланыш курушун камсыздаган глобалдашуу дүйнө Мусулмандарынын илимге, маалыматка жетишин жеңилдетип, бир-бири менен болгон мамиле жана кызматташтыктарын өтө өнүктүрдү. Натыйжада Мусулман калктардын аң-сезиминин өсүшүнө маанилүү бир себепчи болду.

Интернеттин өзү эле Мусулмандар арасындагы байланыштын канчалык өнүккөнүн көрсөтүүдө. Интернет технологиясы бүт адамдар үчүн да, Мусулмандар үчүн да маанилүү бир немат-жакшылык болду. Интернет урматында орток иш-аракеттердин саны көбөйүп, ошондой эле илим-маалымат алуу мүмкүнчүлүктөрү да өтө кеңейди. Натыйжада Ислам дүйнөсү да кошо, дүйнөнүн төрт тарабында окуган, ойлонгон, пикирлер жараткан жана чечүү жолдорун иштеп чыккан урпактар өсүп-жетилүүдө. Малайзиялык бир коом таануучу жана изилдөөлөрүн Германиядагы Freie Universität of Berlin'де жасаган Фариш А. Нур (Farish A. Noor) глобалдашуунун Ислам дүйнөсүнө болгон таасирлерин караган бир изилдөөсүндө мындай дейт:

Өнүккөн байланыш технологиясы жана илим менен маалыматтын эркин кыймылы урматында Мусулмандар эми Исламдык илимдердин түздөн-түз маңызына

жетүүдө эркин; Исламдык көз-караштын негизги китептери жана баяндары эми алыстагы китепканалардагы аз сандагы китеп менен чектелбейт...

*Мунун натыйжаларынын бири... Исламдык жактан аң-сезимдүү жана билимдүү жаңы урпактардын жетилиши. Исламдык китептер менен илимге жетүү ошол эле учурда Мусулман аялдардын жана (илимий тарапта алектенбеген) катардагы Мусулмандардын Ислам жөнүндө көбүрөөк маалымат алышына, ой жүзүртүшүнө жана жоромол жасашына шарт түзүүдө. Бул глобалдык Исламдык тармактардын курулушу урматында Мусулман дүйнөнүн төрт тарабында болуп жатат.*⁴⁶

Нур айткандай эми «убакыт менен жер адамдарды бөлбөгөн (чек ара болбогон) бир Ислам дүйнөсү» бар.⁴⁷

Интернет эле эмес, медиа да дүйнө Мусулмандарын бириктирүүдө. Кандайдыр бир Ислам өлкөсүндөгү бир маселе бир заматта бүт Ислам өлкөлөрүндө жарыяланып, ал жерлерде да актуалдуу болуп, ал жерлердеги Мусулмандардын да маселесине айланууда. Бүт бул мүмкүнчүлүктөр Мусулман дүйнөсүнүн алда канча жаркын бир келечекке жете алаарын көрсөтүүдө.

Батыштыктардын Осмон империясын эңсеши

Китептин башынан бери баса белгилеп, курулушу үчүн чакырык жасалып жаткан Түрк-Ислам Биримдиги Мусулмандарга да, Мусулман эместерге да көп пайдаларды алып келе турган, адилеттүү, демократиялык жана заманбап бир уюм болот. Түрк-Ислам Биримдиги курулса, Батыш баш болуп башка маданияттар да достук жана тынчтык мамилелерин кура ала турган, туруктуу жана ишенимдүү бир бийликти таба алышат. Мусулман атын жамынып чыккан кээ бир радикалдуу агымдарга бөгөт болуу жана тарбиялап айыктыруу иши Түрк-Ислам Биримдигинин жумушу болуп; Батыштын бул жөнүндөгү тынчсыздануулары толугу менен жоюлат.

Түрк-Ислам Биримдигинин жакындап келе жатканын көрсөткөн маанилүү алааматтардын бири – бул сөз кылынып жаткан «Ислам Биримдиги муктаждыгынын» батыштыктардын да түшүнүп башташы. Өзгөчө мурдакы Осмон империясы аймагында бир кылымдан бери уланып келген бийлик боштугу көрүнүп, Осмон империясы моделинин кандайдыр бир жол менен кайрадан кайтып келиши менен мунун чечилээри айтылууда.

Бул жөнүндө батыш медиасында чыккан жоромолдордун бири – бул 2003-ж. 9-мартында *New York Times* гезитинде жарык көргөн Дэвид Фромкиндин (David Fromkin) "A World Still Haunted by Ottoman Ghosts" (Дагы эле Осмон империясы элестерине толгон бир дүйнө) аттуу макаласы. Макаласына «бир элес АКШны тынчсыздандырат, бул Осмон императорлугу элеси» деп баштаган Фромкин мындай деп жазган:

Бүгүнкү күндө Буш башкаруусундагы амбициялуу ысымдар Иракты басуу менен эле чектелбей, муну Арап Ортоңку Чыгышын реформалоодо бир негиз катары колдонууну да көздөп жатат.

Мурда батыштык өлкөлөр (Англия менен Франция) дагы бир жолу Осмон империясы жерлерин реформалоо ишине киришишкен эле. Бул өлкөлөр Биринчи дүйнөлүк согуштан жеңиш менен чыккан соң Ортоңку Чыгыштын картасын кайрадан чийишти. Ирак жасалма жол менен түзүлгөн мамлекеттердин бири эле.

Биринчи дүйнөлүк согуштан соң Англия менен Франция Осмон империясын жеңип, арап жерлерин контролдоп калышты. Жана муну менен бирге дагы бир нерсеге ээ болушту: бул жерлерде көп мунайзат ресурсунун табылуу ыктымалы.

Европалыктар менен алардын америкалык бизнес ортоктору бул аймактарда достукча жана туруктуу режимдерди курууну үмүттөндү. 1920-жылдардын башында чек араларды кайрадан чийген соң Англия менен Франция бир мамлекет системасын баштады жана саясий жол башчылык кылууга да аракеттенди. Бирок система чыдай албады. Тескерисинче, аймак андан да туруксуз жана чуулгандуу болду.

Артты караганыбызда, президент Буш кээ бир бөлүктөрүн өзгөртүүнү каалаган Ортоңку Чыгыштын көпчүлүк мүнөздөрүнүн беш кылымдык Осмон империясы башкаруусунда калыптанганы апачык көрүнүп турат.⁴⁸

Англис журналист Тимоти Гартон Эш (Timothy Garton Ash) болсо *The Guardian* гезитинде 2003-ж. 27-мартында чыккан макаласында да ушул сыяктуу бир анализ жасаган. Косоводогу албандардын жана Түндүк Ирактагы күрттөрдүн көйгөйлөрүн караган Эш «эки жагдайда тең дагы эле, бир кылым өткөн соң да Осмон императорлугунун мурасын көрөбүз» дейт жана макаласын мындайча аяктайт:

Беттешели: (Ирактагы) бул кандуу согуш бүткөндө, 1918-жылга кайра кайткан болобуз, б.а. чоң аталарыбыз Балкандардан Ортоңку Чыгышка чейин туш болгон суроолордун көпчүлүгү менен жана дал ошол аймактарда бетме-бет калабыз. Жана дагы эле буларга бере турган бир жообубуз жок. Кээде Осмон императорлугун кайрадан курушубуз керек деп ойлойм.⁴⁹

Батыштыктар да «Осмон императорлугун кайрадан куруш керек» деп ойлоп жаткан бир доордо Мусулмандардын бул ишке төрт колдоп жабышышы керек экени анык.

Хижрий 14-кылымдын башынан бери болуп өткөн окуялар Мусулмандардын тарыхтын маанилүү бир бурулуш чекитинде турганын көрсөтүүдө. Бул жоопкерчиликке ылайыктуу болуу – баарыбыздын милдетибиз.

ЖЫЙЫНТЫК

ДҮЙНӨНҮ КҮТҮП ТУРГАН ЖАРКЫН КЕЛЕЧЕК

Бул китепте Түрк-Ислам дүйнөсүнүн учурдагы абалын, Түрк-Ислам Биримдигин куруунун өтө зарылдыгын жана Түрк-Ислам Биримдигинин Мусулмандарга жана башка калктарга бере турган пайдаларын карадык. Мурдакы бөлүмдө да каралгандай, болуп жаткан окуялар Ислам дүйнөсүн өтө чоң жана маанилүү өзгөрүүлөрдүн күтүп жатканын апачык көрсөтүүдө. Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын кээ бир хадистеринде берилген маалыматтар жана Куран аяттары да алдыбыздагы доордун, Аллахтын уруксаты менен, дүйнө Мусулмандары үчүн өтө жаркын болоорун сүйүнчүлөөдө. Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу бул кубанычтуу доордун башталышын ылдамдатып, бир эле Мусулмандар эмес, бүт элдер молчулук жана бакубаттыкта жашай турган жапжаны бир доордун башталышы болот.

Учурдагы абал бир караганда өтө начардай көрүнүшү мүмкүн. Бирок, терс, жамандыктай көрүнгөн бул окуялардын баары – негизи куттуу бир доордун кабарчысы. Согуштар, жокчулук, тарчылык, дүйнөнүн ар кайсы бурчтарында Мусулмандардын эзилип зулумдук көрүшү сыяктуу окуялар – бул, көпчүлүгү Пайгамбарыбыз (сав) тарабынан 1400 жыл мурда кабар берилген акыр заман алааматтары. Бул алааматтардын (белгилердин) ишке ашып жатышы Пайгамбар Мырзабыз (сав) сүйүнчүлөгөн Ислам ахлагынын дүйнөгө жайылышынын да жакындаганына ишарат кылууда. (Туурасын Аллах билет.) Ошондуктан учурдагы абал Мусулмандардын үмүтсүздүккө түшүшүнө эмес, тескерисинче толкунданып, кубанышына себепчи болушу керек. Ошондой эле, ыймандуулар Аллахтын мээриминен эч качан үмүт үзбөш керек экенин да унутпашы зарыл. Аллах аятында мындайча буюрган:

... жана Аллахтын мээриминен үмүт үзбөгүлө. Себеби каапырлар коому гана Аллахтын мээриминен үмүт үзүшөт. (Йусуф Сүрөсү, 87)

Улуу Ислам аалымы Бедиүззаман Саид Нурси да белгилүү Шам хутбасында Ислам дүйнөсүнүн абалын көз алдыга тартуулап, бирок ал себептүү үмүтсүздүккө түшүүнүн чоң коркунуч болооруна көңүл бурган жана Исламдын жаркын келечегин ыймандууларга сүйүнчүлөгөн:

Үмүт үзүү эң коркунучтуу бир оору: Ислам ааламынын жүрөгүнө кирди... ушундай бир үмүтсүздүк болду, бийик адеп-ахлагыбызды өлтүрүп, жалпынын кызыкчылыктарын таштап жеке кызыкчылыктарга көз артып калдык. Ушундай бир үмүтсүздүк болду, руханий күчүбүздү сындырды... Үмүтсүздүк калктардын эң коркунучтуу оорусу... Коркок, пас жана алсыздардын шаңы, шылтоосу... Келечектин континенттерине чындап жана руханий өкүмдар боло турган жана адамзатты дүнүйөлүк жана акыреттик бактылуулукка жеткире турган – бир гана Ислам дини...

Акыр заман сүйүнчүсү

Ислам дүйнөсүнүн жаркын келечегин бизге сүйүнчүлөгөн эң негизги булактардын башында Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын хадистери турат. Хадистерде акыр замандын (кыяматтын алдындагы акыркы доордун) өзгөчөлүктөрү терең сүрөттөлгөн. Ал маалыматтар анализденгенде, акыр заман алааматтарынын бүгүн болуп жаткан жүздөгөн окуяга абдан окшоп жатканын көрөбүз. Адамдардын жаралуу максатынан алыстап коомдордун руханий жактан бузулушу, арамдардын адал саналышы, Аллахтын апачык жокко чыгарылышы, дүйнөнүн бүт тарабын башаламандык менен ызы-чуулардын капташы, адеп-ахлактык бузулуунун көбөйүшү, селдер, жер титирөөлөр сыяктуу чоң табигый кырсыктардын бат бат болуп жатышы, кургакчылык жана жокчулук, согуштардын, кагылышуулардын жана кан төгүүлөрдүн көбөйүшү, бидаттардын (динге кошулган негизсиз кошумчалардын) чыгышы, жакырчылыктын көбөйүшү, чоң окуялардын жана таң калыштуу нерселердин болушу, бейпилдик менен туруктуулуктун дээрлик бүтүндөй жоголушу хадистерде кабар берилген негизги Аз. Мехди (ас)дын чыгуу алааматтарынан. Кылмыштар, киши өлтүрүүлөр, уруштар күчөй турган акыр заманда Мусулмандарга болгон кысымчылыктар да көбөйөт. Хадистер бул доордо Мусулмандарга карата зомбулук жасалаарын жана Мусулмандардын зулумдукка кабылаарын да кабар берет. Мусулмандардын көпчүлүгү мындай кысымчылык менен зулумдуктан кутулуунун жолун таба албай калышат.

Мындай оор жана чуулгандуу күндөрдөн соң болсо Аллах адамзатка куттуу бир куткаруучу жөнөтүп, ал куткаруучу аркылуу адамдарды караңгылыктан жарыкка чыгарат. «Мехди» (туурага жеткирүүчү, хидаят (туура жол) көрсөтүүчү) наамын алган бул куттуу инсан алгач Ислам дүйнөсүн оңдоп, андан соң болсо бүт дүйнөгө тынчтыктын, сүйүүнүн жана сонун адеп-ахлактын жайылышына себепчи болот. Аз. Мехди (ас) менен бирге Аллахты жокко чыгарган жана дин ахлагына каршы болгон идеологиялар илим-пикир менен толук кыйратылып; Ислам ахлагы өзүнө, Куранда жана Пайгамбарыбыз (сав)дын сүннөтүндө кабар берилген чыныгы абалына кайтарылып; Ислам дүйнөсү саясий, экономикалык жана социалдык жактан күчтөнөт.

Ошондой эле, хадистерде кабар берилгендей, акыр заманда Аз. Иса (ас) да кайрадан дүйнөгө кайтып келет. Иса Пайгамбар (ас)дын экинчи жолу жер жүзүнө келиши – акыр замандын эң чоң сүйүнчүлөрүнүн бири. Пайгамбарыбыз Аз. Мухаммед (сав)дын Аз. Иса (ас)дын жер жүзүнө кайрадан келишин сүйүнчүлөгөн көптөгөн хадистеринен тышкары, бул кабар Куранда да апачык айтылган. Көп аяттарда Аз. Иса (ас)дын келиши жөнүндө анык сүйлөмдөр орун алган. Аллах Куран аяттарында Аз. Иса (ас)дын өлтүрүлбөгөнүн, асылбаганын, адамдарга ошол сыяктуу көрсөтүлгөнүн, аны көз жумдурганын (б.а. уйкадагы сыяктуу жанын алганын) жана Өз Кабатына көтөргөнүн кабар берген. (Бул жөнүндө тереңирээк маалымат үчүн караңыз: *Аз. Иса (ас) жана Аз. Мехди (ас) ушул кылымда келет*, Харун Яхья). Бул чындык Ниса Сүрөсүндө ыймандууларга мындайча кабар берилет:

Жана: «Биз Аллахтын пайгамбары Мариям уулу Месих Исаны чындап өлтүрдүк дешкени себептүү да (аларга ушундай бир жаза бердик). Чындыгында болсо аны өлтүрүшкөн жок жана аны асышкан жок. Бирок аларга (ошого) окшош көрсөтүлдү. Чындап ал жөнүндө талашка түшкөндөр анык бир күмөн ичинде. Алардын күмөндөн башка бул жөнүндө эч кандай маалыматтары жок. Аны өлтүрүшпөгөнү анык. Жок, Аллах аны Өзүнө көтөрдү. Аллах үстөм жана күчтүү, өкүмдар жана даанышман. (Ниса Сүрөсү, 157-158)

Куранда Аз. Иса (ас) жөнүндө кабар берилген башка бир чындык болсо – бул Аз. Иса (ас)дын жер жүзүнө экинчи жолу келээри. Куранда көп аяттарда кабар берилген бул сүйүнүчтүү кабар Пайгамбар Мырзабыз (сав)дын хадистеринде да орун алган. Мындан тышкары, көптөгөн Ислам аалымдары да Аз. Иса (ас)дын жер жүзүнө экинчи жолу келиши жана ал убакта шарттардын кандай болоору жөнүндө ар кандай эмгектерди жазышкан. (Аз. Иса (ас)дын жер жүзүнө экинчи жолу келээринин далилдери жөнүндө теренирээк маалымат үчүн караңыз: *Harun Yahya, Hz. İsa Gelecek (Аз. Иса келет)*)

Аз. Иса (ас) жер жүзүнө кайрадан келгенде, Аллахтын аятынын бир чагылышы катары бүт пайгамбарлар сыяктуу адамдар арасында кадыр-барктуулугу, өзгөчө болушу жана бийиктиги менен таанылат. Көргөндөр аны заматта таанып, жүрөктөрүндө эч кандай күмөн жаралбайт. Аз. Иса (ас)ды адамдарга тааныткан маанилүү белгилердин бири дүйнөдө эч кандай тууган-уругунун, үй-бүлөсүнүн, мурда тааныган бир да кишинин болбошу болот.

Аз. Иса (ас) кайрадан жер жүзүнө келгенде анын тышкы көрүнүшүн, жүзүн же үн тонун тааныган бир адам да чыкпайт. Дүйнөдөгү бир адам дагы «мен аны мурда таанычумун» дей албайт. Себеби аны тааныган адамдардын баары мындан болжол менен 2000 жыл мурда жашап, дүйнөдөн өтүшкөн.

Аз. Иса (ас) келгенде Куран менен өкүм берет, жана бул доордо Христиан дүйнөсү да динге кийин кошулган кошумчалардан тазаланып, Аз. Иса (ас) аларды Куран ахлагына ылайык жашоого чакырат. Натыйжада Ислам менен Христиан дүйнөсү бир ишенимде биригип, дүйнө «Алтын кылым» деп аталган, тынчтык, бейпилдик, коопсуздук, бактылуулук жана бакубаттык өкүмчүлүк кылган жапжаны бир доорго кирет. Алтын кылым, куттуу Пайгамбар Мырзабыз доорундагы сыяктуу, бир Бактылуулук кылымы (Аср-ы Саадет) болот. Жер жүзү мурда зулумдукка толгон сыяктуу, эми адилеттикке толот. Түшүм менен мал-мүлк мол болуп, адамдар жардамга муктаж бир адамды да таппай калышат. Технология менен илимдеги өнүгүүлөр натыйжасында адамдардын жашоо сапаты жогорулап, жеңилдик менен комфорт өсөт. Адамдар кайсы тарапка караса, молчулук менен сулуулукту көрүшөт. Адамдар бул доордо жашоосунан ушунчалык ыраазы болушуп, хадистерде кабар берилгендей, улгайгандар жаш болууну тилешет.

Бул жерде кыскача каралган акыр заманда боло турган окуялар жөнүндө

Пайгамбар Мырзабыз Аз. Мухаммед (сав) кабар берген хадистердин кээ бирлери төмөндө орун алган.

АЗ. МЕХДИ (АС) ЖАНА АЗ. ИСА (АС) УШУЛ КЫЛЫМДА КЕЛЕТ

Ар кылымда бир дин ахлагын кошумчалардан тазалоо жана жаңылоо үчүн Аллах тарабынан бир заттын жөнөтүлөөрү Сүнөн-и Эбу Давуд, Мектубат-ы Раббани сыяктуу улуу жана барктуу ахли сүннөт аалымдарынын эмгектеринде ачык айтылган:

Эбу Хурайранын риваяты боюнча; Расулуллах (сав) мындай деген: Чындап Азиз жана Жалил Аллах ар жүз жылдын башында бул үммөттүн динин бидаттан (динге кийин кошулган негизсиз кошумчалардан) тазалап, жаңылай турган (илимдүү) бир затты жөнөтөт. (Сүнөн-и Эбу Давуд, 5/100)

Пайгамбарыбыз (сав)дан риваят кылынган хадистерде акыр заманда чыгаары сүйүнчүлөнгөн Аз. Мехди (ас)дын чыгаар убактысы катары болсо хижрий календары боюнча 1400-жыл берилген:

«Адамдар 1400-жылы Аз. Мехди (ас)дын жанында чогулушат.» (Risaleül Huruc-ül Mehdi, б. 108)

Бул 100 жылдык мөөнөттө Ислам ахлагы белгилүү бир процесс ичинде бүт дүйнөгө жайылып, дин ахлагына каршы күрөшкөн дажжалият системасы болсо толук жок кылынат. Бирок болжол менен 100 жылдайга созула турган бул бийиктөө доорунан соң, б.а. хижрий 1500-жылдары дүйнө кайрадан бузулуу процессине кирет. Ахли сүннөттүн улуу хадис жана фыких аалымдарынын бири болгон Имам Ахмед Ибни Ханбел сыяктуу көп аалымдар бир-биринен риваят кылган бир хадисте Пайгамбарыбыз (сав) өзүнө чейин дүйнөдө өткөн убакыттын 5600 жыл экенин кабар берип, адамзат тарыхынын башталышы жөнүндө маанилүү бир маалымат берген:

Ахмед Ибни Ханбел Илелинде жазган. Исмаил б. Абдулкерим, Абдуссамедден, Ал болсо Вехбден риваят кылган: ДҮЙНӨДӨН БЕШ МИҢ АЛТЫ ЖҮЗ ЖЫЛ ӨТКӨН. (Ali B. Hüsameddin el-Muttaki, Kitab-ül Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir zaman, б. 89)

Башка көптөгөн хадисте болсо дүйнөнүн өмүрүнүн 7000 жыл экени жөнүндө апачык сөздөр бар:

*Энес Маликтен алып айтты. Ал Расулуллах (сав)дын мындай дегенин айткан: **ДҮЙНӨНҮН ӨМҮРҮ АКЫРЕТ КҮНДӨРҮНӨН ЖЕТИ КҮН.** Аллах Таала буюрган: **РАББИҢ КАБАТЫНДА БИР КҮН СИЛЕР САНАГАНДАН МИҢ ЖЫЛ СЫЯКТУУ.** «Ким бир дин бир тууганынын Аллах жолунда муктаждыгын камсыздаса, Аллах ал үчүн түндөрүн орозо менен, түндөрүн болсо ибадат менен өткөргөндөй, **УШУЛ ДҮЙНӨНҮН ЖЕТИ МИҢ ЖЫЛДЫК ӨМҮРҮ БОЮ СООП ЖАЗАТ.**» (Kitab-ül Burhan fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, 88-б.)*

*Даккак б. Зейдү Жүхениден риваят кылышкан. Мен көргөн бир түшүмдү Расулуллах (сав)га айтып бердим. Ал түштө Пайгамбар (сав) жети тепкичтүү бир минбардын эң үстүңкү тепкичинде эле: Ал мындай деди, **СЕН КӨРГӨН ЖЕТИ***

БАСКЫЧТУУ МИНБАР УШУЛ ДҮЙНӨНҮН ӨМҮРҮ БОЛГОН ЖЕТИ МИҢ ЖЫЛ.
(*Kitab-ül Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman*, 89)

Хижрий 1300-жылдын жана акыркы миң жылдын эң чоң мужеддиди Устат Саид Нурси Азрети болсо Ислам ахлагынын жайылуу убактысы катары хижрий 1500-жылдарды берген. Устат ушул жылдарга чейинки доордун Мусулмандардын ачык жана ашкере үстөмдүк доору болоорун айткан. Андан кийинки жылдары болсо Ислам ахлагынын дүйнөдөгү бийиктөө доору бүтө турганын жана каапырлар үчүн кыяматтын хижрий 1545-жылдарда келээрин айткан. (Туурасын Аллах билет.)

«Үммөтүмдөн бир топ Аллахтын буйругу келгенге чейин (кыяматка чейин) акыйкат үстүндө болот.»

*«Үммөтүмдөн бир топ...» бөлүмүнүн жифр эсебинин натыйжасы (сандык мааниси) 1542 (2117) болуп бар болуунун аягына ишарат кылат. «Акыйкат үстүндө болот.» (шадда саналат) бөлүмүнүн болсо, жифр эсебинин натыйжасы 1506 (2082), бул жылга чейин ачык жана ашкере, балким үстөм; анан оо 1542 (2117)-жылга чейин жашыруун жана жеңилген абалда акыйкатка чакыруу милдетин улантаарына ишарат кылат. «Аллахтын буйругу келгенге чейин» (шадда саналат) бөлүмүнүн болсо; жифр эсебинин натыйжасы 1545 (2120) болуп, каапырдын башына **КЫЯМАТТЫН КЕЛИШИИНЕ** ишарат кылат. (*Kastamonu Lahikası*, 33-б.)*

Улуу ахли сүннөт аалымы Берзенжи Азрети болсо дүйнөнүн өмүрүнүн Хижрий 1600-жылга чейин жете албашын, б.а. Хижрий 1500-жылдар ичинде кыяматтын келишинин Аллахтын уруксаты менен күтүлөөрүн айтат. (Туурасын Аллах билет.)

БУЛ ҮММӨТТҮН ӨМҮРҮ МИҢ ЖЫЛДАН АШАТ, БИРОК БИР МИҢ БЕШ ЖҮЗ ЖЫЛДАН АШПАЙТ... (Kiyamet Alametleri, Medineli Allame Muhammed b. Resul el-Hüseyni el-Berzenci, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2002, б. 299)

Пайгамбарыбыз (сав)дан риваят кылынган хадиске таянып Суйути Азрети болсо мындай дейт:

«МЕНИН ҮММӨТҮМДҮН ӨМҮРҮ 1500 ЖЫЛДАН КӨП АШПАЙТ.» (Suyuti, el-Keşfu an Mücavezeti Hazihil Ümmeti el-Elfu, el-havi lil Fetavi, Suyuti. 2/248, tefsiri Ruhul Beyan. Bursevi. (Arapça) 4/262, Ahmed bin Hanbel, Kitâbu'l-İlel, sh. 89)

Пайгамбарыбыз (сав)дын хадистеринен жана улуу Ислам аалымдарынын сөздөрүнөн да апачык көрүнүп тургандай, биз жашап жаткан хижрий 1400-жылдар – Аз. Мехди (ас)дын чыгаар убактысы. Бул кылымда Аз. Иса (ас) кайрадан жер жүзүнө келип, Аз. Мехди (ас) чыгат жана Ислам ахлагы жер жүзүнө жайылып, орнойт.

Аз. Мехди (ас) чыга турган убактагы шарттар:

Кыямат жакындаганда жана ыймандуулардын жүрөгү өлүм, ачарчылык, фитналар, сүннөттөрдүн жоголушу, бидаттардын (кошумчалардын) чыгышы, жакшылыкка буюруп, жамандыктан тосуу мүмкүнчүлүктөрүнүн жоголушу сыяктуу себептерден улам алсыздаган кезде менин урпактарымдан Аз. Мехди (ас)

аркылуу Улуу Аллах сүннөттөрдү жандандырат. Анын адилеттиги жана берекеси менен ыймандуулардын жүрөгү кубанып, ажем (арап эместер) менен арап элдери арасында жакшы көрүү менен сүйүү орнойт.⁵⁰

Дүйнө хержү-мерж (фитна, башаламандык) ичинде калганда, фитналар чыкканда, жолдор тосулганда, кээ бирлери кээ бирлерге кол салганда, чоң кичинеге мээрим кылбай, чоңго урмат менен мамиле кылынбаганда Аллах ошол кезде алардан душмандыктын тамырын курутуп, чектен чыгуу мунараларын багынта турган жана мурда мен бутунда кармаган сыяктуу, акыр заманда динди бутунда кармап, мурда зулумдукка толгон дүйнөнү адилеттикке толтура турган бирөөнү (Аз. Мехди) жөнөтөт.⁵¹

Магрибде (батышта) ызы-чуулар, фитналар жана коркуу болот... Фитналар көбөйөт.⁵²

Эч ким андан жашына албаган бир фитна чыгат, ал фитна калган жеринен заматта башка бир тарапка жайылат...⁵³

Аз. Мехди (ас) чыгаардан мурда элдер арасында соода менен жолдор тосулуп, адамдар арасында фитналар көбөйөт...⁵⁴

Күнөөсүз адамдар өлтүрүлгөнгө чейин Аз. Мехди (ас) чыкпайт жана киши өлтүрүүлөргө жердеги менен асмандагылар чыдай албай турган абалга жеткенде чыгат...⁵⁵

Аз. Мехди (ас) доорундагы жашоо:

Аз. Пайгамбар (сав) башында Исламды кандай тик кармаган болсо, Аз. Мехди (ас) да эң аягында ошол сыяктуу Исламды тик кармайт.⁵⁶

Душмандык менен кекти да жок кылат... Идиш сууга толгон сыяктуу жер жүзү тынчтыкка толот. Дин биримдиги да болот, андан соң Аллахтан башкага сыйынылбайт. Согуш да жүктөрүн таштайт.⁵⁷

Анын доорунда бөрү менен кой чогуу ойноп, жыландар жаиш балдарга зыян тийгизбейт.

Адам бир ууч урук таштап, 700 ууч түшүм алат.

Рийа (эл көзүнө ибадат кылуу), риба (пайыз), зина (ойноштук), ичкилик жоголот, өмүрлөр узарат жана аманат зыян көрбөйт.

Пайгамбар Мырзабызды жаман көргөн эч ким калбайт.⁵⁸

Адамдарга мал-мүлк менен буюм таркатканда, санабастан мол мол берет.⁵⁹

Эч кимдин арасында бир душмандык калбайт. Жана бүт душмандыктар, уруштар, көрө албастыктар сөзсүз жоголот.⁶⁰

... Ал кезде жер менен асман жашоочулары, бүт жапайы жаныбарлар,

куштар, ал тургай, деңиздеги балыктар да анын халифалыгына кубанышат. Анын доорунда аккан суулар да суусун көбөйтүшөт. Аз. Мехди (ас) казыналарды чыгарат...⁶¹

Менин үммөтүм ал доордо ушундай бир бакубаттыкка жетет; ал күнгө чейин андайды эч көргөн эмес болот...⁶²

Анын адилеттиги бүт тарапты каптайт. Зулумдук менен бузукулукка толгон дүйнө ал келген соң адилеттикке толуп ташат... Жер жүзү коопсуздукка толот жана ал тургай бир канча аял жанында бир дагы эркексиз бейпил гана ажыга барышат.⁶³

Бул жерде кээ бирлери гана орун алган хадистер да апачык көрсөткөндөй, Ислам дүйнөсүн өтө маанилүү жана чоң өзгөрүүлөр күтүп жатат. Аллах бүт нерсе сыяктуу, Ислам калктарына да бир тагдыр жазган. «...Аллах нурун толуктоону каалайт.» (Тообо Сүрөсү, 32) аятында кабар берилгендей, Куран ахлагы бүт дүйнөгө жайылып, дингесыйбас философиялардын баарынын пикирдик жактан кулаары, жер жүзүнөн фитнанын жоголушу менен бүт адамзатка тынчтык менен кутулуунун келээри Раббиздин бизге бир сүйүнчүсү. Ислам ахлагы дүйнөгө жайыла турган, адамдар тынчтык менен коопсуздукка жете турган күндөр, Аллахтын уруксаты менен, өтө жакын. Муну унутпаш керек: Аллахтын чындап ыйман кылгандарга убадасы – бул «аларды да алардан мурдакылар сыяктуу күч жана бийлик ээси кылуу.» Аятта мындайча айтылат:

Аллах аранардан ыйман келтиргендерге жана салих (чын ыкластуу) иштерди кылгандарга убада кылган: Эч күмөнсүз, алардан мурдакыларды «күч жана бийлик ээси» кылган сыяктуу аларды да жер жүзүндө «күч жана бийлик ээси» кылат, алар үчүн тандап жактырган динин аларга бекемдеп, жайгаштырат жана аларды коркууларынан кийин бейпилдикке айландырат. Алар жалаң гана Мага ибадат кылышат жана Мага эч нерсени шерик кошушпайт. Ким мындан кийин чындыктан баш тартса, дал ошолор – бузукулар. (Нур Сүрөсү, 55)

Ар бир Мусулман адеп-ахлагын оңдоп, Ислам менен Мусулмандардын пайдасына жасаган жакшы иштеринин санын мүмкүн болушунча көбөйтүп, бул куттуу доорго эң жакшы даярданышы керек. Адамдардын топ-топ болуп Аллахтын динине кирээр убактысынын эртерээк келиши үчүн Мусулмандар көрүшү керек болгон эң негизги даярдыктардын бири болсо – бул Түрк-Ислам дүйнөсүнүн биримдигин түзүү.

Ислам дүйнөсүнө чакырык

Бүгүнкү күндө бүт дүйнөдө динге каршы пикир системалары кыйрап, адамдар Аллахка ыйманга жана дин ахлагына багыт алып башташты. Болгондо да, Ислам

дүйнөнүн эң актуалдуу темасына айланып, адамзаттын көңүлү акыйкат динге бурулду. Биз жашап жаткан доордун технологиялык мүмкүнчүлүктөрү болсо, бир жагынан, Мусулмандардын бир-бири менен болгон кызматташтыгын жеңилдетсе, экинчи тараптан, адамдарга Ислам ахлагынын сонундугун түшүндүрүү үчүн ар кандай массалык байланыш мүмкүнчүлүгүн берди.

Бирок бир тараптан Ислам дүйнөсүнүн бир бөлүгүндө жакырчылык менен караңгылык орун алган. Мындан пайдаланган бир катар кишилер Исламдын атын жамынып Исламга сыйбас иштерди жасап, дүйнөнүн Мусулмандарга карата жаман күмөн санашына себеп болушууда. Ислам ахлагына каршы болгон кээ бир чөйрөлөр болсо Мусулмандардын бул абалынан пайдаланып, аларга каршы ар кандай зулумдукту жасашып, андан да чоң зулумдуктарды пландашууда.

Муну чечүү үчүн бүт Мусулмандарды бириктире турган жана аларга туура жолду көрсөтө турган бир Түрк-Ислам Биримдигин куруу керек. Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу үчүн аракет кылуу ар бир Мусулмандын милдети:

Бүт Мусулман өкмөттөр Түрк-Ислам Биримдигине даярданышы керек. Башка Мусулман өлкөлөр менен болгон мамилелерин өнүктүрүп, бир тараптан чыныгы Ислам ахлагынын өз өлкөлөрүндө жакшыраак орношу үчүн илимий-маданий иш-чараларды жасашы керек.

Бүт Мусулман жарандык коомдор, ар түрдүү уюмдар, фонддор, медиа кызматкерлери, эксперттер Мусулмандар арасындагы бөлүнүүчүлүктөрдүн жоюлушу, биримдик менен ынтымактын түзүлүшү үчүн аракет кылышы зарыл.

Ар бир Мусулман барган мечитинде, окуган жеринде, иштеген жеринде, кирген интернет платформасында, мүчө болгон фонддо же уюмда дүйнө Мусулмандарынын биримдиги үчүн аракет кылып, башка Мусулмандарды буга үндөшү керек.

Дүйнөгө жол көрсөтө турган, Мусулмандарга да, Мусулман эместерге да жакшылык суна турган, жер жүзүнө адилеттик менен тынчтык алып келе турган улуу Ислам маданиятынын кайрадан көгөрүшү – бүт Мусулмандардын дубасы. Аллахтын уруксаты менен, Түрк-Ислам Биримдигинин курулушу бүт ушундай жакшылыктарга бир себепчи болот.

Бул куттуу милдетке кызмат кылгысы келген Мусулмандар;

Келиңиз, Мусулмандарды ынтымакка үндөйлү. Бир-биринин мечитинде намаз окубаган, саламдашпаган, бир-биринин жазган китебин окубаган, кичинекей бир кайчы пикир себебинен бир тууганына душман болуп калган Мусулмандарды жараштыралы. Мындай жасалма бөлүнүүлөр жоголсун. Аллахтын үйлөрү болгон мечиттер бул же тигил топтун, бул же тигил мазхаптын эмес, бүт Мусулмандардын мечити болсун. Мусулмандардын баары бир-бири менен саламдашсын, бир-бири менен сүйлөшсүн. Бир-бирине толеранттуу мамиле кылсын. Жамааттар арасы же кишилер арасы пикир келишпестиктер токтосун. Жана бүт Мусулмандар биримдикте, кичипейилдик жана толеранттуулук менен Аллахка көбүрөөк жакындашуу, Анын динине көбүрөөк кызмат кылуу үчүн аракет кылышсын.

Жана Аллахтын бизге берген төмөнкү буйругун эч качан унутушпасын:

Бардыгыңар Аллахтын жибин бекем кармангыла жана бөлүнүп-жарылбагыла. Аллахтын силерге берген немат-жакшылыгын эстегиле: бир кезде силер өз ара душман болуп, (токтоосуз согушуп) турганыңарда жүрөгүңөрдү бири-бирине үлпөт (жылуу) кылды жана Анын бул нематы себептүү (бир туугандай) дос болуп калдыңар. Жана силер тозок чуңкурунун жээгинде элеңер, андан силерди куткарды. Аллах силерге Өзүнүн аяттарын туура жолго түшөөрсүңөр деп ушинтип баян кылат. (Али Имран Сүрөсү, 103)

ЭВОЛЮЦИЯ ЖАҢЫЛЫШТЫГЫ

Дарвинизм, башкача айтканда, эволюция теориясы – жаратылуу (креационизм) чындыгынан баш тартуу максатында ойлоп чыгарылган, бирок ийгиликке жете албаган илимге туура келбеген бир калп. Жандуулардын жансыз заттардан кокустуктар натыйжасында пайда болгонун жактаган бул теория ааламда жана жандууларда абдан ачык бир тең салмактуулук, жаратылуу чеберчилиги бар экендигинин илим тарабынан далилдениши менен бирге кыйрады.

Натыйжада бардык ааламды жана жандууларды Жаратуучу жараткандыгы жөнүндөгү чындык илим тарабынан да далилденди. Бүгүнкү күндө эволюция теориясын сактап калуу үчүн дүйнө жүзүндө жүргүзүлгөн пропаганда жалаң гана илимий чындыктардын бурмаланышы, теорияга жан тартуучу багытта жоромолдоо, илимий көрүнүшкө жамынып айтылган калптар жана алдамчылыктарга таянууда.

Бирок мындай пропаганда чындыкты жашыра албайт. Эволюция теориясынын эң чоң адашуу, калп экендиги акыркы 20-30 жылдан бери илим чөйрөсүндө барган сайын көп айтылууда. Өзгөчө 1980-жылдардан кийин жүргүзүлгөн изилдөөлөр Дарвинист көз-караштардын толугу менен туура эмес экендигин аныктады жана бул чындык көптөгөн илимпоздор тарабынан сөз кылынууда. Өзгөчө АКШда биология, биохимия, палеонтология сыяктуу ар кандай илим чөйрөлөрүнөн келген көптөгөн илимпоздор Дарвинизмдин туура эмес экендигин көрүүдө, жандуулардын жаралуусун эми «жаратылуу чындыгы» менен түшүндүрүшүүдө.

Дарвинди кыйраткан кыйынчылыктар

Эволюция теориясы тарыхы эски Грецияга чейин барган бир көз-караш болгонуна карабастан, 19-кылымда кеңири болуп ортого чыкты. Бул теорияны илим чөйрөсүнө киргизген эң маанилүү окуя – Чарльз Дарвиндин 1859-жылы чыгарган *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китеби эле. Дарвин бул китепте дүйнөдөгү бардык жандык түрлөрүнүн Жаратуучу тарабынан өз-өзүнчө жаратылганына каршы чыккан. Дарвиндин ойу бойунча, бардык түрлөр орток бир атадан келишкен жана убакыттын өтүшү менен кичинекей өзгөрүүлөр менен өзгөрүүлөргө дуушар болушкан.

Дарвиндин теориясы эч кандай так илимий табылгага таянган эмес; өзү да кабыл алгандай жөн гана бир «ой жүгүртүү» болчу. Ал тургай Дарвиндин китебиндеги «Теориянын кыйынчылыктары» аттуу узун бөлүмдө мойнуна алгандай, теория көптөгөн абдан маанилүү суроого жооп бере албайт эле.

Дарвин теориясына каршы кыйынчылыктар келечекте илим тарабынан жок кылынат, жаңы илимий табылгалар теориясын күчтөндүрөт деп үмүттөнгөн эле. Муну китебинде көп жолу белгилеп кеткен. Бирок илимдин өнүгүшү, Дарвиндин үмүтүнө каршы, теориянын негизги көз-караштарын бир-бирден жараксыз кылды.

Дарвинизмдин илим тарабынан кыйратылышын 3 негизги багытта кароого болот:

1) Теория жашоонун жер бетинде алгач кандайча пайда болгонун эч түшүндүрө албайт.

2) Теория сунуштаган «эволюция механизмдеринин» чындыгында эволюциялык күчкө ээ экендигин далилдеген эч кандай илимий далил жок.

3) Фоссилдер эволюция теориясынын туура эмес экендигин далилдейт.

Бул бөлүмдө бул үч негизги теманы тереңирээк карайбыз.

Өтө албаган алгачкы баскыч: жашоонун келип чыгышы

Эволюция теориясы бардык жандуу түрлөрү болжол менен мындан 3,8 миллиард жыл мурда алгачкы дүйнөдө пайда болгон жалгыз жандуу клеткадан келди деп айтышат. Жалгыз бир клетканын кандайча миллиондогон комплекстүү жандуу түрлөрүн пайда кылгандыгы жана эгер чындыгында мындай бир эволюция болгон болсо эмне үчүн бул процесстин издеринин фоссил булактарында байкалбашы теория түшүндүрө албаган суроолордон. Бирок булардан мурда сөз жүзүндөгү эволюция процессинин алгачкы баскычы жөнүндө сөз кылуу туура болот. Сөз кылынган ошол «алгачкы клетка» кантип пайда болду?

Эволюция теориясы жаратылуудан баш тарткандыктан, эч кандай табият үстү кийлигишүүнү кабыл албагандыктан, ал «алгачкы клетканын» эч кандай проект, план жана жөнгө салуу болбостон, табият мыйзамдары ичинде кокустуктан пайда болгонун айтат. Башкача айтканда, теория бойунча жансыз нерселер кокустуктар натыйжасында пайда болгон бир клетка жараткан болушу керек. Бирок бул – билинген эң негизги биология мыйзамдарына карама-каршы бир көз-караш.

«Жашоо жашоодон келет»

Дарвин китебинде жашоонун келип чыгышы жөнүндө эч сөз кылган эмес. Себеби анын доорундагы илим түшүнүгү жандыктарды абдан жөнөкөй бир структурада деп гипотеза кылышкан. Ортоңку кылымдан бери ишенилип келе жаткан «спонтане женерасйон» аттуу теория бойунча, жансыз нерселер кокустуктар менен чогулуп, жандуу бир нерсе жарата алышат деген ишеним бар болчу. Бул доордо конуздар тамак таштандыларынан, чычкандар буудайдан пайда болот деген түшүнүктөр кеңири жайылган. Муну далилдөө үчүн ар кандай кызыктуу эксперименттер жасалган. Кир бир кебездин үстүнө буудай койулуп, бироз күткөндө бул аралашмадан чычкан пайда болот деп божомолдонгон.

Эттердин куртташы да жашоонун жансыз заттардан пайда болушу мүмкүн экендигине бир далил катары кабыл алынчу. Бирок кийинчерээк аныкталгандай, курттар өзүнөн-өзү жаралбайт эле, чымындар таштаган көзгө көрүнбөгөн личинкалардан чыгышат эле.

Дарвиндин *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китебин жазган учурда бактериялардын жансыз нерселерден пайда болушу ишеними илим дүйнөсүндө кеңири жайылган көз-караш болчу.

Бирок, Дарвин китебин чыгаргандан беш жылдан кийин атактуу Француз биолог Луи Пастер эволюциянын негизи болгон бул ишенимди толугу менен кыйратты. Пастер жасаган көптөгөн аракет жана эксперименттер натыйжасында барган жыйынтыгын мындай жыйынтыктайт: **«Жансыз заттардын жашоо пайда кылышы мүмкүн экендиги эми толугу менен тарыхка көмүлдү.»**⁶⁴

Эволюция теориясынын жактоочулары Пастердин табылгаларына көп жылдар бойу тирешишти. Бирок өнүккөн илим жандуу клетканын татаал түзүлүшүн ортого койгондо, жашоонун өзүнөн-өзү пайда болушу мүмкүн эместиги абдан ачык абалга келди.

20-кылымдагы натыйжасыз аракеттер

20-кылымда жашоонун келип чыгышы темасын изилдеген алгачкы эволюционист, атактуу орус биолог Александр Опарин болгон. Опарин 1930-жылдары сунуштаган көптөгөн тезистер менен жандуу клетканын кокустуктар натыйжасында пайда болушу мүмкүн экендигин далилдөөгө аракет жасады. Бирок бул аракеттер ийгиликсиз аяктап, Опарин минтип мойунга алууга мажбур болгон: *«Тилекке каршы, клетканын келип чыгышы эволюция теориясын толугу менен камтыган эң караңгы (белгисиз) чекитти түзүүдө.»*⁶⁵

Опариндин жолунан жүргөн эволюционисттер жашоонун келип чыгышы темасын чече турган эксперименттер жасоону улантышты. Мындай эксперименттердин эң атактуусу Америкалык химик Станлей Миллер тарабынан 1953-жылы жасалган. Миллер алгачкы дүйнө атмосферасында бар деп эсептеген газдарды бир экспериментте бириктирип, бул аралашмага энергия кошуу менен протеиндердин структурасында колдонулган бир канча органикалык молекулаларды (амино-кислота) синтездеген.

Ал жылдары эволюция атына маанилүү бир баскыч катары таанытылган бул эксперименттин жараксыз экендиги жана экспериментте колдонулган атмосферанын дүйнө шарттарынан абдан айырмалуу экендиги кийинки жылдарда ачыкка чыккан.⁶⁶

Көпкө уланган бир жымжырттыктан кийин Миллер өзү да колдонгон атмосфера чөйрөсүнүн чындыктан алыс экендигин мойнуна алган.⁶⁷

Жашоонун келип чыгышы маселесин түшүндүрүү үчүн 20-кылым бойу жасалган эволюционисттик аракеттердин баары ийгиликсиз аяктады. Сан Диего Скриппс Институтунан атактуу гео-химик Жеффри Бада эволюционисттердин *Earth* журналынын 1998-жылкы санында чыккан макалада бул чындыкты мындайча кабыл алат:

Бүгүн, 20-кылымды артка калтырып жатып, дагы эле 20-кылымга киргенде ээ болгон эң чоң чечилбеген маселе алдыбызда турат: Жашоо жер бетинде кантип башталды?⁶⁸

Жашоонун комплекстүүлүгү

Эволюция теориясынын жашоонун келип чыгышы темасында мынчалык чоң жоопсуз маселеге кабылышынын негизги себеби – эң жөнөкөй деп саналган жандуу структуралардын да укмуштуу татаал түзүлүшкө ээ болушу. **Жандуу клетка адамзат жасаган бардык технологиялык продукттардан да татаал түзүлүшкө ээ.** Натыйжада бүгүн дүйнөнүн эң алдыңкы лабораторияларында да жансыз заттар чогултулуп, жандуу бир даана клетка өндүрүү мүмкүн эмес болууда.

Бир клетканын жаралышы үчүн керектүү шарттар кокустуктар менен эч түшүндүрүлө албай турган деңгээлде көп. Клетканын эң негизги түзүүчү бөлүкчөсү болгон протеиндердин кокустуктар натыйжасында синтезделүү (пайда болуу) ыктымалдуулугу 500 аминокислотадан турган орточо бир протеин үчүн $1/10^{950}$ ге барабар. Бирок математикада $1/10^{50}$ дөн кичине ыктымалдуулуктар иш жүзүндө ишке ашпас, башкача айтканда, 0 деп кабыл алынат. Клетканын ядросунда жайгашкан жана генетикалык маалыматты сактаган ДНК молекуласы болсо, таң калаарлык бир маалымат сактоочу болуп саналат. Адам ДНКсы камтыган маалымат эгер кагазга түшүрүлсө, 500 беттен турган 900 томдук бир китепкана болоору эсептелүүдө.

Бул жерде абдан кызыктуу дагы бир дилемма бар: ДНК жалаң гана бир канча атайын протеиндердин (энзимдердин) жардамы менен жуптала алат. Бирок бул энзимдердин синтези да жалаң гана ДНКдагы маалыматтар жардамы менен ишке ашат. Бири-биринен көз-каранды болгондуктан, жупталуу ишке ашышы үчүн экөөсү тең бир убакта бар болушу керек. Бул болсо «жашоо өзүнөн-өзү пайда болду» деген сценарийди жокко чыгарууда. Сан Диего Калифорния университетинен атактуу эволюционист проф. Лесли Оргел *Scientific American* журналынын 1994-жылы октябрдагы санында бул чындыкты мындайча мойунга алат:

*Абдан комплекстүү түзүлүшкө ээ болгон протеиндердин жана нуклеиндик кислоталардын (РНК жана ДНК) бир жерде жана бир учурда кокустуктан пайда болушу – ыктымалдуулуктан абдан алыс. Бирок булардын бири болбостон, экинчисин алуу (жасоо) да мүмкүн эмес. Ошондуктан, адам баласы жашоонун химиялык процесстер натыйжасында келип чыгышынын такыр мүмкүн эместиги жыйынтыгына барууга мажбур болууда.*⁶⁹

Шек жок, эгер жашоонун табигый таасирлер натыйжасында келип чыгышы мүмкүн эмес болсо, анда жашоо табият үстү бир абалда «жаратылганын» кабыл алуу керек. Бул чындык негизги максаты «жаратылыштан (натыйжада Аллахтан) баш тартуу» болгон эволюция теориясын апачык жараксыз кылууда.

Эволюциянын ойлоп табылган механизмдери

Дарвиндин теориясын жараксыз кылган экинчи негизги сокку, теория «эволюция механизмдери» катары сунуштаган эки түшүнүктүн да чындыгында эч кандай эволюциялык күчкө ээ эмес экендигин түшүнүү натыйжасында ишке ашты.

Дарвин чыгарган эволюция көз-карашын толугу менен «табигый тандалуу» механизминен байланыштырган эле. Бул механизмге берген мааниси китебинин атынан да ачык көрүнүп турат эле: *Түрлөрдүн келип чыгышы, табигый тандалуу жолу менен...*

Табигый тандалуу табияттагы жашоо күрөшү ичинде табигый шарттарга ылайыктуу жана күчтүү жандуулардын жашоосун улантаары көз-карашына таянат. Мисалы, жырткыч жаныбарлар тарабынан коркунучка кабылган бир кийик тобунда ылдамыраак чуркаган кийиктер жашоосун улантат. Натыйжада кийик тобу ылдам жана күчтүү кийиктерден куралат. Бирок, албетте, бул механизм кийиктерди эволюция кылбайт, аларды башка жаныбар түрүнө, мисалы аттарга айландырбайт.

Демек, табигый тандалуу механизми эч кандай эволюциялык күчкө ээ эмес. Дарвин да бул чындыкты билчү жана *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китебинде «*Пайдалуу өзгөрүүлөр пайда болмоюнча, табигый тандалуу эч нерсе кыла албайт*» деп айтууга мажбур болгон.⁷⁰

Ламарктын таасири

Мындай «пайдалуу өзгөрүүлөр» кантип болмок? Дарвин ошол учурдун алгачкы илим түшүнүгү ичинде бул суроого Ламаркка таянуу менен жооп берүүгө аракет жасаган. Дарвинден мурда жашаган Француз биолог Ламарктын ойу бойунча, жаныбарлар жашоолору бойу ишке ашкан физикалык өзгөрүүлөрдү кийинки урпактарга өткөрүп берүүдө, урпактан урпакка чогулган мындай өзгөрүүлөр натыйжасында жаңы жаныбар түрлөрү пайда болууда эле. Мисалы, Ламарктын ойу бойунча, жирафтар жейрендерден пайда болгон эле, бийик дарактардын жалбырактарын жеш үчүн аракет кылып жатып, урпактан урпакка мойундары узарып кеткен эле.

Дарвин да ушул сыяктуу мисалдар берген. Мисалы, *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китебинде тамак табуу үчүн сууга түшкөн кээ бир аюулар убакыттын өтүшү менен киттерге айланды деп айткан.⁷¹

Бирок Мендел тапкан жана 20-кылымда өнүккөн генетикалык илим менен бекемделген тукум куучулук мыйзамдары «ээ болунган өзгөчөлүктөрдүн кийинки урпактарга берилиши» жомогун толугу менен кыйратты. Мунун натыйжасында табигый тандалуу «жалгыз» жана натыйжада толугу менен жарабаган бир механизм болуп калды.

Нео-Дарвинизм жана мутациялар

Дарвинисттер болсо бул абалга бир чечүү жолун табуу үчүн 1930-жылдардын аягында «Модерн синтетикалык теорияны» же кеңири таралган аты менен нео-дарвинизмди чыгарышты. Нео-дарвинизм табигый тандалуунун жанына «пайдалуу өзгөрүү себеби» катары мутацияларды, башкача айтканда, жаныбарлардын гендеринде радиациялар сыяктуу тышкы таасирлер же копиялоо каталары натыйжасында пайда болгон бузулууларды кошушту.

Бүгүнкү күндө дагы эле дүйнөдө эволюция атына жарактуулугун сактаган модел – бул нео-дарвинизм. Теория жер бетинде жашаган миллиондогон жандык түрү, бул

жаныбарлардын кулак, көз, өпкө, канат сыяктуу сансыз комплекстүү органдары «мутацияларга», башкача айтканда, генетикалык бузулууларга таянган бир процесс натыйжасында пайда болду деп эсептейт. Бирок теорияны жокко чыгарган ачык бир илимий чындык бар: **Мутациялар жаныбарларды жакшы жакка өзгөртпөйт, тескерисинче дайыма жаныбарларга тескери таасир беришет.**

Мунун себеби абдан жөнөкөй: ДНК абдан комплекстүү түзүлүшкө ээ. Бул молекулада пайда болгон ар кандай туш келе (стохастикалык) бир таасир жалаң гана зыян берет. Америкалык генетикчи Б.Г. Ранганатхан муну мындайча түшүндүрөт:

*Мутациялар – кичинекей, стохастикалык жана зыяндуу. Кээ-кээде гана ишке ашат жана эң жакшы ыктымалдуулук учурунда эч кандай таасир жаратпайт. Бул үч өзгөчөлүк мутациялардын эволюциялык бир өнүгүү жарата албасын көрсөтөт. Ансыз деле жогорку даражада өзгөчө бир организмде пайда болгон бир туш келе өзгөрүү – же таасирсиз болот же болбосо зыяндуу. Бир кол саатында болгон бир өзгөрүү ал кол саатын жакшыртпайт. Чоң ыктымалдуулук менен ага зыян келтирет же эң жакшы учурда ага эч кандай таасир бербейт. Бир жер титирөө бир шаарды өнүктүрбөйт, ага кыйроо алып келет.*⁷²

Чындыгында эле бүгүнкү күнгө чейин эч бир пайдалуу, башкача айтканда, генетикалык маалыматты жакшырткан, өнүктүргөн мутация мисалы байкалган жок. Бардык мутациялардын зыян алып келгени байкалды. Эволюция теориясы тарабынан «эволюция механизми» катары көрсөтүлгөн мутациялардын чындыгында жандууларды бузган, майып кылган генетикалык окуя экендиги ачык түшүнүлдү. (Адамдарда мутациялардын эң көп кездешкен натыйжасы – бул рак оорусу). Албетте, талкалоочу, бузуучу бир механизм «эволюция механизми» боло албайт. Табигый тандалуу болсо, Дарвин да кабыл алгандай, «өзү жалгыз эчтеке кыла албайт». Бул чындык бизге табиятта эч кандай «эволюция механизми» жок экендигин көрсөтөт. Демек, эволюция механизми жок болгон болсо, эволюция деп аталган кыялдагы процесс эч качан болгон эмес.

Фоссилдер: ортоңку звено жок

Эволюция теориясы жактаган сценарийдин эч болбогондугунун эң ачык көрсөткүчү – бул фоссилдер (мис. вулкан атылганда жаныбар, канаттуу же өсүмдүк жабышып катып калган таш калдыктар).

Эволюция теориясы бойунча, бардык жандуулар бири-биринен пайда болгон. Мурда бар болгон бир жандуу түрү убакыттын өтүшү менен башка бир түргө айланган жана бардык түрлөр ушундай жол менен пайда болгон. Теория бойунча, мындай өзгөрүүлөр миллиондогон жылдарга барабар узун убакытта болгон жана баскыч баскыч алдын (өйдө) көздөй уланган.

Мындай учурда сөз кылынган узун убакыт бойу өзгөрүү процесси ичинде сансыз көп «ортоңку звенолордун» пайда болуп, жашап өткөн болушу керек эле.

Мисалы, өткөн учурларда балык өзгөчөлүктөрүнө ээ болгонуна карабастан, бир тараптан да кээ бир сойлоп жүрүүчү өзгөчөлүктөргө ээ болгон жарым балык-жарым

сойлоп жүрүүчү жандыктар жашаган болушу керек эле. Же сойлоп жүрүүчү өзгөчөлүктөрү менен бирге, бир тараптан да кээ бир канаттуу өзгөчөлүктөрүнө ээ болгон сойлоп жүрүүчү-канаттуу пайда болгон болушу керек эле. Булар бир өткөөл абалда болгондуктан, майып, кемчиликтүү, кээ бир органдары жарым-жартылай болгон жандыктар болушу керек эле. Эволюционисттер өткөн учурда жашап өткөн деп ишенген мындай теориялык жандыктарды «ортоңку звенелор (формалар)» деп аташат.

Эгер чындыгында мындай түрдөгү жандыктар өткөн учурларда жашаган болгондо, алардын сандары жана түрлөрү миллиондогон, ал тургай миллиарддаган болушу керек эле. Жана мындай майып, кемчиликтүү жандыктардын калдыктарынын сөзсүз фоссилдери табылышы керек эле. Дарвин *Түрлөрдүн келип чыгышы* китебинде муну мындайча түшүндүрөт:

*Эгер теориям туура болсо, түрлөрдү бири-бирине байланыштырган сансыз көп ортоңку формалардын (звенелордун) түрлөрү сөзсүз жашаган болушу керек... Булардын жашап өткөндүгүнүн далилдери жалаң гана фоссил калдыктары арасынан табылышы мүмкүн.*⁷³

Бирок бул сөздөрдү жазган Дарвин мындай ортоңку формалардын фоссилдеринин эч табылбаганын да билчү. Мунун теориясы үчүн чоң бир тупик экенин көрүп турган. Ошондуктан, Түрлөрдүн келип чыгышы китебинин «Теориянын кыйынчылыктары» (Difficulties on Theory) аттуу бөлүмүндө мындай деп жазган эле:

*Эгер чындап эле түрлөр башка түрлөрдөн акырын өнүгүү менен келип чыккан болсо, эмне үчүн сансыз ортоңку өткөөл звенелорго учурабай жатабыз? Эмне үчүн табият бир хаос абалында эмес, толугу менен белгиленген жана орду ордунда? Сансыз ортоңку өткөөл звено болушу керек, бирок эмне үчүн жер бетинин сансыз көп катмарында көмүлүү таппай жатабыз... Эмне үчүн ар бир геологиялык түзүлүш жана ар бир катмар мындай звенелорго толо эмес? Геология жакшы даражаландырылган бир процесс ортого чыгарбоодо жана балким бул менин теорияма каршы айтыла турган эң чоң каршы пикир болот.*⁷⁴

Дарвиндин үзүлгөн үмүтү

Бирок 19-кылымдын ортосунан бери дүйнөнүн бардык тарабында кемчиликтүү жандык фоссилдери изделгенине карабастан, мындай ортоңку формалардын бир да фоссили табыла албады. Жасалган казуулар жана изилдөөлөрдө табылган табылгалар, эволюционисттердин үмүтүн үзүп, жандуулардын бир заматта, кемчиликсиз жана толук органдары менен пайда болгонун көрсөттү.

Атактуу англиялык палеонтолог (фоссил илимпозу) Дерек В. Агер бир эволюционист болгонуна карабастан, бул чындыкты мындайча мойунга алат:

*Маселе мындай: Фоссил табылгаларын жакшылап изилдегенде, түрлөр же класстар деңгээлинде болсун, дайыма бир эле чындыкка жолугабыз; баскычтуу эволюция жолу менен эмес, бир заматта жер бетинде пайда болгон группаларды көрөбүз.*⁷⁵

Башкача айтканда, фоссил табылгаларында бардык жандуу түрлөрү ортолорунда эч кандай өткөөл форма болбостон, кемчиликсиз абалдарында бир заматта пайда болушкан. Бул Дарвин жактаган көз-карашка толугу менен карама-каршы. Тагыраак айтканда, бул – жандуу түрлөрүнүн жаратылгандыгын көрсөткөн абдан күчтүү бир далил. Себеби бир жандуу түрүнүн башка бир түрдөн («атасынан») эч кандай эволюция болбостон, бир заматта жана кемчиликсиз бир абалда пайда болушунун жалгыз түшүндүрмөсү болуп «ал түрдүн жаратылган болушу» саналат. Бул чындык атактуу эволюционист биолог Дуглас Футуйма тарабынан да кабыл алынат:

«Жаратылуу жана эволюция жашап жаткан жандуулардын келип чыгышын түшүндүрүүнүн альтернативдүү эки жолу. Жандуулар дүйнөдө же толугу менен толук жана кемчиликсиз бир абалда пайда болушкан же мындай болгон эмес. Эгер мындай болгон эмес болсо, анда бир өзгөрүү процесси натыйжасында алардан мурда бар болгон кээ бир жандуу түрлөрүнөн эволюциялашып, жаралган болушу керек. Бирок, эгер кемчиликсиз жана толук абалда пайда болгон болсо, анда чексиз күч-кудурет ээси бир акыл тарабынан жаратылган болушу керек.»⁷⁶

Фоссилдер болсо жандуулардын жер бетинде кемчиликсиз жана толук абалда пайда болгонун көрсөтүүдө. Башкача айтканда, «түрлөрдүн келип чыгышы» - Дарвин ойлогондун тескерисинче, эволюция эмес, жаратылуу.

Адамдын эволюциясы жомогу

Эволюция теориясынын жактоочулары эң көп сөз кылган тема – адамдын жаралышы темасы. Бул жөнүндө дарвинисттер бүгүнкү күндө жашаган адамды маймыл сыяктуу ар кандай жандыктардан келип чыккан деген гипотезаны жакташат. 4-5 миллион жыл мурда башталды деп гипотеза кылынган бир процессте заманбап адам менен аталары арасында «ортоңку формалар» жашаган деп айтылат. Чындыгында толугу менен ойлоп табылган бул сценарийде төрт негизги «категория» саналат:

- 1- австралопитек
- 2- хомо хабилис
- 3- хомо эректус
- 4- хомо сапиенс

Эволюционисттер адамдардын сөз жүзүндөгү алгачкы маймыл сымал атасын «түштүк маймылы» маанисине келген «австралопитек» деп аташат. Бул жандыктар чындыгында өлүп жок болгон бир маймыл түрү гана. Лорд Солли Зукерман жана профессор Чарльз Окснорд сыяктуу Англия жана АКШдан дүйнөгө таанымал эки анатомист тарабынан жасалган терең изилдөөлөр бул жандыктардын жалаң гана өлүп жок болгон бир маймыл түрүнө тиешелүү экендигин жана адамдарга эч кандай окшошпогондугун көрсөткөн.⁷⁷

Эволюционисттер адам эволюциясынын кийинки баскычын «хомо», башкача айтканда, адам деген класска бөлүшөт. Көз-караш бойунча хомо сериясындагы жандыктар австралопитектерден көбүрөөк өнүккөн. Эволюционисттер бул түрдүү

жандыктарга тиешелүү фоссилдерди биринин артынан бирин тизип алышып, ойлоп табылган эволюция графигин жасашат. Бул график ойлоп табылган, себеби иш жүзүндө бул ар түрдүү класстар арасында эволюциялык байланыш бар экендиги эч качан далилдене алган эмес. Эволюция теориясынын 20-кылымдагы эң маанилүү жактоочуларынын бири Эрнст Майр «Хомо сапиенске баруучу чынжыр – иш жүзүндө кайып (жок)» деп бул чындыкты кабыл алат.⁷⁸

Эволюционисттер «австралопитек > хомо хабилис > хомо эректус > хомо сапиенс» деп катарга койууда бул түрлөрдүн ар биринин кийинкисинин атасы сыяктуу көрүнүш сүрөттөшөт. Чындыгында болсо палеонтологдордун акыркы табылгалары австралопитек, хомо хабилис жана хомо эректустун дүйнөнүн ар кайсы аймактарында бир учурда жашаганын көрсөттү.⁷⁹ Мындан тышкары, хомо эректус классына тиешелүү адамдардын бир бөлүгү азыркы учурга чейин жашаган, хомо сапиенс неандерталец жана хомо сапиенс сапиенс (заманбап адам) менен бир эле чөйрөдө жанаша жашашкан.⁸⁰

Бул болсо бул класстардын бири-биринин атасы деген көз-караштын туура эмес экендигин ачык далилдейт. Гарвард университети палеонтологу Стефен Жай Гоулд өзү да бир эволюционист болгонуна карабастан, дарвинист теория такалган бул жарды (тупикти) мындайча түшүндүрөт:

«Эгер бири-бири менен бир убакта жашаган үч түрдүү хоминид (адам сымал) сүрөтү бар болгон болсо, анда биздин санжыра дарагыбыз эмне болду? Булардын бири экинчисинен келип чыкпагандыгы ачык. Мындан тышкары, бири экинчиси менен салыштырылганда, эволюциялык бир өзгөрүү тенденциясын көрсөтпөөдө.»⁸¹

Кыскача айтканда, массалык маалымат каражаттарында же окуу китептеринде орун алган ойлоп табылган бир топ «жарым маймыл, жарым адам» жандыктардын сүрөттөрү аркылуу, башкача айтканда, пропаганда жолу менен гана сактоого аракет кылынган «адамдын эволюциясы» сценарийи – эч кандай илимий далили, таянычы жок бир жомок гана.

Бул теманы көп жылдар бойу изилдеген, өзгөчө австралопитек фоссилдери жөнүндө 15 жыл изилдөө жасаган Англиянын эң атактуу жана урматтуу илимпоздорунун бири Лорд Солли Зукерман, бир эволюционист болгонуна карабастан, маймыл сымал жандыктардан адамга чейин улануучу чыныгы бир санжыра дарагы жок экендиги жөнүндөгү жыйынтыкка барган.

Зукерман, мындан тышкары, кызыктуу бир «илим көрсөткүчү» даярдаган. Илимий катары кабыл алган илим тармактарынан, илимден алыс деп кабыл алган илим тармактарына чейин бир катарга койгон. Зукермандын бул таблицасы бойунча, эң «илимий», башкача айтканда, так далилдерге таянган илим тармактары – химия жана физика. Катарда булардан кийин биология илимдери, андан кийин коомдук илимдер келет. Бул катардын эң «илимден алыс» бөлүгүндө болсо, Зукермандын ойу бойунча, телепатия, алтынчы сезим сыяктуу «сезимден тышкаркы кабылдоо» түшүнүктөрү жана ошондой эле «адамдын эволюциясы» бар! Зукерман катардын бул учун мындайча түшүндүрөт:

Объективдүү чындыктын чөйрөсүнөн чыгып, биологиялык илим катары гипотеза кылынган бул чөйрөлөргө, башкача айтканда, сезимден тышкаркы кабылдоо жана адамдын фоссил тарыхынын түшүндүрүлүшүнө киргенибизде, эволюция теориясына ишенген бир адам үчүн бардык нерсе мүмкүн экендигин көрөбүз. Ал тургай, теорияларына чындап ишенген бул адамдардын бири-бирине туура келбеген жоромолдорду да бир эле убакта кабыл алышы да мүмкүн.⁸²

Мына «адамдын эволюциясы» жомогу да – теорияларына далилсиз ишенген бир топ адамдардын тапкан кээ бир фоссилдерди өздөрү каалагандай божомолдоолорунан гана турат.

Дарвиндин формуласы!

Буга чейин караган бардык илимий далилдер менен бирге, ылайыктуу көрсөңүз, эволюционисттердин кандайча күлкүмүштүү ишенимге ээ экендигин жаш балдар да түшүнө турган ачык бир мисал менен көрсөтөлү.

Эволюция теориясы жандыктар кокусунан пайда болду деген ойду жактайт. Демек, бул көз-караш бойунча, жансыз жана акылсыз атомдор биригип, алгач клетканы жаратышкан жана андан кийин ошол эле атомдор кандайдыр бир жол менен башка жандыктарды жана адамды жаратышкан. Эми ойлонуп көрөлү: жандыктардын негизи болгон көмүртек, фосфор, азот, калий сыяктуу элементтерди бир жерге чогултканыбызда бир заттар тобу пайда болот. Бул атомдордун тобу кандай процесстерден өткөрүлбөсүн, бир даана да жандык жарата албайт. Кааласаңыз бир «эксперимент» да жасайлы жана эволюционисттер жактаган, бирок ачык үн менен айта албаган көз-карашын алардын атынан «Дарвин формуласы» деген ат менен анализдеп көрөлү:

Эволюционисттер көптөгөн, чоң идиштердин ичине жандыктардын түзүлүшүндө болгон фосфор, азот, көмүртек, кычкылтек, темир, магний сыяктуу элементтерден каалашынча салышсын. Ал тургай нормалдуу шарттарда кездешпеген, бирок бул аралашма ичинде болсун деп каалаган заттарды да бул идишке салышсын. Бул аралашманын ичине каалашынча аминокислота, каалашынча (бир даанасынын кокусунан пайда болуу ыктымалдуулугу $1/10^{950}$ болгон) протеин кошуусун. Бул аралашмаларга каалаган деңгээлде ысыктык жана нымдуулук беришсин. Буларды каалаган эң алдыңкы инструменттер менен аралаштырышсын. Идиштердин жанына дүйнөнүн алдыңкы илимпоздорун койуусун.

Бул адистер атадан балага, урпактан урпакка өткөрүп, алмак-салмак миллиарддаган, ал тургай триллиондогон жылдар бойу идиштердин башында туруп күтүшсүн. Бир жандык пайда болушу үчүн кандай шарттар керек болгон болсо, каалагандай шарт түзүү эркин болсун. Бирок эмне гана кылышпасын, ал идиштерден эч качан бир жандык чыгара алышпайт. Жирафтарды, арстандарды, аарыларды, булбулдарды, тоту куштарды, аттарды, дельфиндерди, гүлдөрдү, орхидеяларды, банандарды, апельсиндерди, алмаларды, курмаларды, помидорлорду, коондорду, дарбыздарды, жүзүмдөрдү, түркүн түстүү көпөлөктөрдү жана ушулар сыяктуу

миллиондогон жандык түрүнүн эч бирин жарата алышпайт. Бул жерде саналган бул жандыктардын бирөөсүн эмес, булардын жалгыз бир клеткасын да пайда кыла алышпайт.

Кыскача айтканда, акылсыз атомдор бир жерге чогулуп, клетка жарата алышпайт. Кийин кайрадан бир чечим кабыл алып, бир клетканы экиге бөлүп, андан кийин кайра кайра чечим кабыл алышып, электрондук микроскопту ойлоп тапкан, анан өз клеткасынын түзүлүшүн бул микроскоп жардамы менен изилдеген профессорлорду жарата алышпайт. Зат жалаң гана Аллахтын жогорку күч-кудурет менен жаратышы аркылуу гана жашоого ээ болот.

Мунун тескерисин жактаган эволюция теориясы болсо – акылга толугу менен туура келбеген бир жалган гана. Эволюционисттер жактаган көз-караштарды бир аз гана ойлоноу, жогоруда мисалда көрсөтүлгөндөй, бул чындыкты апачык көрсөтөт.

Көз жана кулактагы технология

Эволюция теориясы эч качан түшүндүрө албаган башка бир нерсе – көз жана кулактагы кабылдоонун жогорку сапаты.

Көз менен байланыштуу темага өтүүдөн мурда «кантип көрүп жатабыз?» суроосуна кыскача жооп берели. Бир заттан келген нурлар көздөгү торчого тескери болуп түшөт. Бул нурлар бул жердеги клеткалар тарабынан электрдик импульстарга (сигналдарга) айландырылат жана мээнин арка тарабындагы көрүү борбору деп аталган кичинекей бир чекитке жетет. Бул электрдик импульстар бир канча процесстен кийин мээдеги көрүү борборунда сүрөттөлүш катары кабылданат. Бул маалыматтарды алгандан кийин эми ойлонолу:

Мээ жарык өткөрбөйт. Башкача айтканда, мээнин ичи капкараңгы, жарык мээ жайгашкан жерге чейин кире албайт. Көрүү борбору деп аталган жер – капкараңгы, жарык эч жетпеген, балким эч биз көрбөгөндөй караңгы бир жер. Бирок, сиз бул чымкый караңгылыкта нурдуу, түркүн-түстүү бир дүйнөнү көрүп жатасыз.

Болгондо да, бул көрүнүш ушунчалык даана жана сапаттуу болгондуктан, 21-кылым технологиясы да бардык мүмкүнчүлүктөргө карабастан мынчалык даана сүрөттөлүшкө жете алган жок. Мисалы, азыр окуп жаткан китебиңизди, китепти кармаган колунузду караңыз, андан соң башыңызды көтөрүп, айланаңызды караңыз. Азыр көрүп турган дааналык жана сапаттагы бул сүрөттөлүштү башка бир жерден көрдүңүзбү? Мынчалык сапаттуу сүрөттөлүштү сизге дүйнөнүн эң алдыңкы фирмасынын эң алдыңкы телевизор экраны да тартуулай албайт. 100 жылдан бери миндеген инженерлер мындай даана сүрөттөлүшкө жетүү үчүн аракет кылышууда. Бул үчүн заводдор, ири ишканалар курулууда, изилдөөлөр жүргүзүлүүдө, план жана проекттер жасалууда. Ошого карабастан, телевизор экранын бир карап, колунуздагы китепти карап салыштырып көрүңүз. Экөө арасында сүрөттөлүштүн дааналыгы жана сапаты арасында чоң бир айырма байкайсыз. Болгондо да, телевизор экраны сизге эки

өлчөмдүү бир сүрөттөлүш тартуулайт, сиз болсо үч өлчөмдүү, терендиги бар бир сүрөттөлүштү көрүп жатасыз.

Көп жылдар бойу он миңдеген инженер үч өлчөмдүү телевизор жасоого, көздүн көрүү сапатындай сапатка жетүүгө аракет кылышууда. Ооба, үч өлчөмдүү бир телевизор жасай алышты, бирок аны көз айнексиз үч өлчөмдүү кылып көрүүгө мүмкүн эмес, ошондой эле бул үч өлчөм – жасалма. Арка тарабы бозомук, алдыңкы тарабы болсо кагаздан жасалган декорация сыяктуу көрүнөт. Эч качан көз көргөн сыяктуу даана жана сапаттуу бир сүрөттөлүш жаралбайт. Камерада да, телевизордо да сөзсүз сүрөттөлүштө сапат, дааналык төмөндөшү болот.

Эволюционисттер ушундай сапаттуу жана даана сүрөттөлүштү жараткан механизм кокусунан жаралды деген ойду жакташат. Азыр бирөө сизге бөлмөңүздөгү телевизор кокусунан пайда болду, атомдор чогулду жана бул сүрөттөлүш пайда кылган инструментти (телевизорду) пайда кылды десе сиз эмне деп ойлойсуз? Миңдеген адам чогулуп жасай албаган нерсени атомдор кантип жасашсын?

Көз көргөн сапаттан алда канча төмөн болгон бир сүрөттөлүштү пайда кылган нерсе кокусунан пайда болбосо, көз жана көз көргөн сүрөттөлүштүн да кокусунан пайда боло албашы айдан ачык. Ушул эле абал кулакка да тиешелүү. Тышкы кулак айланадагы үндөрдү кулак лакатору жардамы менен топтоп, ортоңку кулакка берет; ортоңку кулак үн толкундарын күчөтүп, ички кулакка өткөрүп берет; ички кулак бул толкундарды электрдик импульстарга айландырып, мээге жөнөтөт. Көрүү процессинде болгон сыяктуу угуу процесси да мээдеги угуу борборунда ишке ашат.

Көздөгү абал кулакка да тиешелүү, башкача айтканда, мээ жарык өткөрбөгөн сыяктуу, үн да өткөрбөйт. Ошондуктан, сырт тарап канчалык ызы-чуу болсо да, мээнин ичи толугу менен жымжырттыкта. Ошого карабастан, эң даана үндөр мээде кабылданат. Үн өткөрбөгөн мээңизде бир оркестрдин симфонияларын угасыз, көчө толо адамдардын бардык ызы-чуусун угасыз. Бирок ошол учурда атайын бир прибор менен мээңиздин ичиндеги үн өлчөнсө, ал жерде толук жымжырттык өкүм сүрүп жаткандыгы байкалат.

Жогорку сапаттуу сүрөттөлүштү алуу үчүн аракет кылынган сыяктуу, үн үчүн да ондогон жылдар бойу ушундай аракеттер жасалууда. Үн жаздыруу аппараттары, музыкалык борборлор, көптөгөн электрондук аппараттар, үндү кабылдаган музыка системалары—бул аракеттердин кээ бир жыйынтыктары. Бирок болгон технология, бул технологияда иштеген миңдеген инженер жана адиске карабастан, кулак пайда кылган даана жана сапаттагы бир үнгө жете алынган эмес. Музыкалык аппарат өндүргөн эң ири фирма тарабынан өндүрүлгөн эң сапаттуу музыкалык борборду элестетип көрүңүз. Үн жаздырганда, сөзсүз үндүн бир бөлүгү жоголот же бир аз болсо да шум пайда болот же музыкалык борборду жандырганда, музыка баштала электе эле бир шум угасыз. Бирок адам денесиндеги технологиянын продукту болгон үндөр абдан даана жана кемчиликсиз. Адамдын кулагы музыкалык борбордогу сыяктуу шум жаратпайт, үн кандай болсо ошондой угат. Бул абал адам жаралгандан бери уланып келе жатат.

Бүгүнкү күнгө чейин адам баласы жасаган эч кайсы сүрөттөлүш жана үн аппараты көз жана кулак сыяктуу сапат жана ийгиликтеги бир кабылдоочу боло алган жок.

Ошондой эле, көрүү жана угуу процессинде, булардан сырткары, абдан чоң дагы бир чындык бар.

Мээнин ичинде көргөн жана уккан аң-сезим кимге тиешелүү?

Мээнин ичинде, түркүн түстүү дүйнөнү караган, симфонияларды, чымчыктардын сайраганын уккан, гүлдү жыттаган ким?

Адамдын көздөрүнөн, кулактарынан, мурдунан келген импульстар электрдик сигнал катары мээге барат. Биология, физиология же биохимия китептеринде бул сүрөттөлүштүн мээде кантип пайда болоору жөнүндө көптөгөн терең маалыматтар окуй аласыз. Бирок бул тема жөнүндөгү эң маанилүү чындыкты эч жерден көрбөйсүз: мээде бул электрдик сигналдарды сүрөттөлүш, үн, жыт жана сезүү катары кабылдаган ким?

Мээнин ичинде көзгө, кулакка, мурунга муктаж болбостон бардык бул нерселерди кабылдаган бир аң-сезим бар. Бул аң-сезим кимге тиешелүү?

Албетте, бул аң-сезим – мээни түзгөн нервдер, май катмары жана нерв клеткаларына тиешелүү эмес. Мына ушул себептен улам, бардык нерсе заттан гана турат деген дарвинист-материалисттер бул суроолордун эч бирине жооп бере алышпайт. Себеби, бул аң-сезим – Аллах жараткан рух. Рух сүрөттөлүштү көрүү үчүн көзгө, үндү угуу үчүн кулакка муктаж эмес. Ал тургай, ойлонуу үчүн мээге муктаж эмес.

Бул ачык жана илимий чындыкты окуган ар бир адам мээ ичиндеги бир канча см³дук, капкарангы жерге бардык ааламды үч өлчөмдүү, түркүн түстүү, көлөкөлүү жана жарык нурлуу кылып батырып койгон улуу Аллахты ойлонуп, Андан коркуп, Ага корголошу зарыл.

Материалисттик ишеним (дин)

Буга чейин карагандарыбыз эволюция теориясынын илимий табылгаларга ачык карама-каршы келген бир көз-караш экендигин көрсөттү. Теориянын жашоонун келип чыгышы жөнүндөгү ойу илимге эч туура келбейт, теория жактаган эволюция механизмдеринин эч кандай эволюциялык күчү жок жана фоссилдер теория муктаж болгон ортоңку формалардын эч качан жашабаганын көрсөтүүдө. Бул учурда, албетте, эволюция теориясы илимге туура келбеген бир пикир катары тарыхка калтырылышы керек. Тарыхта да «дүйнө борбордуу аалам» модели сыяктуу көптөгөн пикирлер илимден чыгарылып салынган. Бирок эволюция теориясы илим катары сакталып калууга аракет кылынууда. Ал тургай кээ бир адамдар теорияга сын-пикирлерди «илимге кол салуу» катары көрсөтүүгө аракет кылышууда. Эмнеге мындай?..

Бул абалдын себеби – эволюция теориясынын кээ бир чөйрөлөр үчүн андан эч баш тартыла албай турган догма бир ишеним болушунда. Бул чөйрөлөр материалисттик философияга эч кандай далилсиз байланып алышкан жана дарвинизмди болсо жападан жалгыз материалисттик көз-караш катары жакташууда.

Кээде муну ачык-ачык мойнуна да алышат. Гарвард университетинен атактуу бир генетикчи жана ошол эле учурда алдыңкы бир эволюционист болгон Ричард Левонтин «алгач материалист, андан соң илимпоз» экенин мындайча мойнуна алат:

Биздин материализмге бир ишенимибиз бар, априори (мурдатан (далилсиз) кабыл алынган, туура деп гипотеза кылынган) бир ишеним бул. Бизди дүйнөгө материалисттик түшүндүрмө жасоого зордогон нерсе – илимдин ыкмалары жана эрежелери эмес. Тескерисинче, материализмге болгон «априори» байланганыбыз себептүү, дүйнөгө материалисттик түшүндүрмө алып келген изилдөө ыкмаларын жана түшүнүктөрүн чыгарабыз. Материализм абсолюттук туура болгондон кийин, Илахи бир түшүндүрүүнүн ортого чыгышына жол бере албайбыз.⁸³

Бул сөздөр – дарвинизмдин материалисттик философияга байлануу (көз-каранды болуу) үчүн жашатылган бир догма экендигинин ачык баяны. Бул догма заттан башка эч кандай жандык жок деп гипотеза жасайт. Ошондуктан, жансыз, аң-сезимсиз, акылсыз зат жашоону жаратты деп ишенет. Миллиондогон ар түрдүү жандыктарды, мисалы чымчыктар, балыктар, жирафтар, кабылдар, курт-кумурскалар, дарактар, гүлдөр жана адамдарды заттардын өз-ара реакциялары аркылуу, башкача айтканда, жааган жамгыр, чагылган аркылуу жансыз заттар ичинен жаралып калды деп кабыл алат. Чындыгында болсо бул акылга да, илимге да сыйбайт. Бирок дарвинисттер өз сөздөрү менен айтканда «Илахи бир (Кудай жаратты деген) түшүндүрмөнүн ортого чыкпашы» үчүн мындай нерсени жактоону улантышууда.

Жандуулардын келип чыгышына материалисттик көз-караш менен карабаган адамдар болсо төмөнкү ачык чындыкты көрүшөт: бардык жандыктар – жогорку бир күч-кудурет, илим жана акыл ээси болгон бир Жаратуучунун чыгармалары. Жаратуучу – бардык ааламды жоктон бар кылып жараткан, эң кемчиликсиз абалда жасаган жана бардык жандыктарды жаратып, келбет берген Аллах.

Эволюция теориясы дүйнө тарыхынын эң таасирдүү сыйкыры

Бул жерде муну да айта кетүү керек: алдын-ала сын-пикирсиз, эч кандай идеологиянын таасири астында калбастан, жалаң гана акылын жана логикасын колдонгон ар бир адам илим жана маданияттан алыс коомдордун негизсиз ишенимдерин элестеткен эволюция теориясынын ишенүүгө мүмкүн эмес бир көз-караш экендигин оңой эле түшүнөт.

Жогоруда да айтылгандай, эволюция теориясына ишенгендер чоң бир идиштин ичине көптөгөн атомду, молекуланы, жансыз заттарды толтуруп койсо, булардын аралашмасынан убакыт өтүшү менен ойлонгон, акыл жүгүрткөн, ачылыштар жасаган профессорлор, университет студенттери, Эйнштейн, Хаббл сыяктуу илимпоздор, Франк Синатра, Шарлтон Хестон сыяктуу искусство адамдары, ошондой эле лимон дарактары, гүлдөр, жаныбарлар чыгат деп ишенишүүдө. Болгондо да мындай акылга сыйбас пикирге ишенгендер – илимпоздор, профессорлор, илимдүү адамдар болууда. Ошол себептен,

эволюция теориясы үчүн «дүйнө тарыхынын – эң чоң жана эң таасирдүү сыйкыры» сөзүн колдонуу туура болот. Себеби дүйнө тарыхында адамдардын мынчалык акылын башынан алган, акыл жана логика менен ойлонууларына тоскоолдук кылган, көздөрүнүн алдына бир перде сыяктуу тосмо тартып, алардын айдан ачык чындыктарды көрүүлөрүнө тоскоол болгон башка ишеним же көз-караш жок. Бул эски египеттиктердин күн кудайы Рага, африкалык кээ бир уруулардын тотемдерге, Саба калкынын күнгө сыйынуусунан, Аз. Ибрахимдин коомунун колдору менен жасап алган идолдорго, Аз. Мусанын коомунун өздөрү алтындан жасаган музоого сыйынуусунан бир топ коркунучтуу (рисктүү) жана акылга сыйбас бир сокурдук. Чындыгында бул абал – Аллах Куранда ишарат кылган акылсыздык. Аллах кээ бир адамдардын андап-түшүнүүлөрүнүн жабылып калаарын жана чындыктарды көрүүгө алсыз болуп калаарын көптөгөн аятында билдирген. Бул аяттардын кээ бирлери төмөнкүдөй:

Шек жок, чындыктан баш тарткандарды эскертсең да, эскертпесең да алар үчүн айырмасы жок; (алар) ишенишпейт. Аллах алардын жүрөктөрүн жана кулактарын мөөрлөгөн; көздөрүнүн үстүндө перделер бар. Жана чоң азап – аларга. (Бакара Сүрөсү, 6-7)

... Жүрөктөрү бар, бирок аны менен андап-түшүнүшпөйт, көздөрү бар, бирок аны менен көрүшпөйт, кулактары бар, бирок аны менен угушпайт. Алар – айбандар сыяктуу, ал тургай андан да төмөн. Дал ушулар – капылет калгандар.» (Араф Сүрөсү, 179)

Аллах башка аятында болсо бул адамдардын укмуштар (можизалар) көрсө да ишенбей турган деңгээлде сыйкырланып калгандыктарын мындайча билдирет:

Алардын үстүнө асмандан бир эшик ачсак, ал жерден жогору көтөрүлсөлөр да, сөзсүз «Көздөрүбүз айландырылып койулду, балким биз сыйкырланган бир коомбуз» деп айтышат. (Хижр Сүрөсү, 14-15)

Мынчалык көп адамдарга бул сыйкырдын таасир этиши, адамдардын чындыктардан мынчалык алыс кармалышы жана 150 жыл бул сыйкырдын бузулбашы болсо - сөздөр менен түшүндүрүүгө мүмкүн болбой турган деңгээлде таң калаарлык бир абал. Себеби, бир же бир канча адамдын ишке ашышы мүмкүн эмес сценарийлерге, акылга жана логикага сыйбаган нерселерге толгон пикирлерге ишенишин түшүнүүгө болот. Бирок дүйнөнүн төрт бурчундагы адамдардын акылсыз жана жансыз атомдордун кокусунан бир чечим кабыл алышып, чогулушуп, укмуштай уюштуруу, дисциплина, акыл жана аң-сезим көрсөтүп, кемчиликсиз бир система менен иштеген ааламды, жандуулар үчүн ыңгайлуу болгон ар кандай өзгөчөлүккө ээ болгон жер планетасын жана сансыз көп комплекстүү системалар менен камсыз кылынган жандыктарды

жараткандыгына ишенишинин – «сыйкырдан» (гипноздон) башка бир түшүндүрмөсү жок.

Аллах Куранда баш тартуучу философиянын жактоочусу болгон кээ бир адамдардын кээ бир сыйкырлар аркылуу адамдарга таасир бергендигин Аз.Муса жана Фираун арасында болгон бир окуя аркылуу бизге билдирет. Аз.Муса Фираунга (Фараонго) чындык, акыйкат динди түшүндүргөндө, Фираун Аз.Мусага өзүнүн «илимдүү сыйкырчылары» менен адамдар топтолгон бир жерде жолугуусун айтат. Аз.Муса сыйкырчылар менен жолугушканда, сыйкырчыларга алгач «таланттарын» көрсөтүшүн буйрук кылат. Бул окуяны баяндаган аяттар мындай:

(Муса:) «Силер таштагыла» деди. (Асаларын) таштаары менен, адамдардын көздөрүн сыйкырлап жиберишти, аларды коркутушту жана (ортого) чоң бир сыйкыр алып келген болушту. (Араф Сүрөсү, 116)

Байкалгандай, Фираундун сыйкырчылары жасаган «калптары» менен, Аз.Муса жана ага ишенгендерден башка, адамдардын баарын сыйкырлай алышкан. Бирок алардын таштаган нерселерине каршы Аз.Муса ортого койгон далил алардын бул сыйкырын, аяттагы баян менен «ойлоп тапкандарын жуткан», башкача айтканда таасирсиз кылган:

Биз Мусага: «Асанды ташта» деп вахий кылдык. (Ал таштап жибергенде) бир карашты, ал бардык ойлоп тапкан нерселерин топтоп жутууда. Ушундайча чындык өз ордун тапты, алардын бардык кылып жаткандары жараксыз болду. Ал жерде жеңилишти жана басмырланып тескери бурулушту. (Араф Сүрөсү, 117-119)

Аятта да билдирилгендей, мурда адамдарды сыйкырлоо менен аларга таасир берген бул адамдар кылган нерселердин бир алдамчылык экендиги билинээри менен бул адамдар уят болуп, басмырланышкан. Бүгүнкү күндө да бир сыйкырдын таасири менен калп илимий көрүнгөн акылга такыр сыйбас жалгандарга ишенген жана буларды жактоого жашоосун арнагандар эгер бул ойлорунан (дарвинизмден) баш тартышпаса, чындыктар толугу менен ачыкка чыкканда жана «бул сыйкыр бузулганда», катуу уят болушат. Алсак, дээрлик 60 жашына чейин эволюцияны жактаган жана атесит бир философ болгон, бирок кийин чындыктарды көргөн Малкольм Муггеридж эволюция теориясынын жакынкы келечекте кабыла турган абалын мындайча сүрөттөйт:

«Мен өзүм эволюция теориясынын, өзгөчө жайылган тармактарында, келечектин тарых китептеринде эң чоң анекдот темаларынын бири болооруна толук ишендим. Келечек урпактар мынчалык чирик жана белгисиз бир гипотезанын таң калаарлык абалда кабыл алынганын таң калуу менен тосушат.»⁸⁴

Бул келечек алыста эмес, тескерисинче, абдан жакын бир келечекте адамдар «кокустуктардын» илах (кудай) боло албашын түшүнүшөт жана эволюция теориясы

дүйнө тарыхынын эң чоң калпы жана эң күчтүү сыйкыры деп аталып калат. Бул күчтүү сыйкырдан (гипноздон) дүйнөнүн төрт бурчунда адамдар абдан бат кутула башташты. Эволюция калпынын сырын үйрөнгөн көптөгөн адамдар бул калпка кантип ишенгенин таң калуу менен ойлонушууда.

Айтышты: «Сен – Улуксун, бизге үйрөткөнүңдөн башка биздин эч кандай илимибиз жок. Чындыгында, Сен – бардык нерсени билүүчү, өкүмдар жана даанышмансың.»
(Бакара Сүрөсү, 32)

БУЛАКТАР:

1. Islam Empire of Faith; An Empires Special, PBS Home Video
2. Islam Empire of Faith; An Empires Special, PBS Home Video
3. Islam Empire of Faith; An Empires Special, PBS Home Video
4. Islam Empire of Faith; An Empires Special, PBS Home Video
5. Halil İnalçık, Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği; L. Carl Brown, İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 43
6. Eugene A. Myers, Arabic Thought and the Western World in the Golden Age of Islam, New York, Frederick Ungar, 1964, s. 10
7. Daniel Pipes, "Islam and Islamism", The National Interest, Spring 2000, s. 87
8. Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2001, s. 250
9. Mace Cilt10, s. 32
10. Buhari Cilt 5, s. 2261
11. Risale-i Nur Külliyyatı, 21. Lema, s.669
12. Risale-i Nur Külliyyatı, 21. Lema, s.669
13. Demetrios Yiokaris, Islamic League Study Guide, 1997
14. <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/000628/2000062848.html>
15. Anthony H. Cordesman, US Policy Ten Years After Gulf War - Executive Summary and Major Policy Recommendations, CSIS, 30 Ekim 2000
16. Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke, The US Military and the Evolving Challenges in the Middle East, 9 Mart 2002, s. 3
17. Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke, The US Military and the Evolving Challenges in the Middle East, 9 Mart 2002, s. 3
18. Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke, The US Military and the Evolving Challenges in the Middle East, 9 Mart 2002, s. 4
19. Jim Nichol, Central Asia's New States, Congressional Research Service, s. 14
20. <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010227/2001022720.html>
21. <http://houston.indymedia.org/news/2002/10/4622.php>
22. Arthur Okun, The Political Economy of Prosperity, Brookings, Washington, D.C., 1970, Chapter 3
23. Vietnam War, Encyclopaedia Britannica
24. William D. Nordhaus, The Economic Consequences of a War with Iraq, Yale University, October 29, 2002
25. William Bunch, "Invading Iraq not a new idea for Bush clique", Philadelphia Daily News, Jan. 27, 2003
26. William Bunch, "Invading Iraq not a new idea for Bush clique", Philadelphia Daily News,

Jan. 27, 2003

27. John Pilger, "The Truths They Never tell Us", New Statesman, 26 Kasım 2001
28. Grant Havers, Mark Wexler, "Is US Neo-Conservatism Dead?", The Quarterly Journal of Ideology, cilt 24, 2001, No. 3-4
29. İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, (v.218/834), es-Siretü'n-Nebeviyye, Daru't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut, 1396/1971, IV/241-242; Hamidullah, el-Vesaik, s.154-155, No.96-97; Doğu Batı Kaynaklarında Birlikte Yaşama, s.95
30. Levent Öztürk, İslam Toplumunda Hıristiyanlar, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.15
31. Majid Khoduri, İslam'da Savaş ve Barış, Fener Yayınları, İstanbul, 1998, s. 123 ; Taberi, Tarih I, 1850
32. Philip K. Hitti, History of Arabs from the Earliest Times to the Present, London, Macmillan, 1958, s. 143
33. Samuel H. Moffet, A History of Christianity in Asia, vol. 1, Beginnings to 1500, New York, Orbis Books, 1998, s. 338
35. Bernard Lewis, Tarihte Araplar, İstanbul, 1979
36. Ebu Yusuf 139; el-Belazuri, Fütuhu'l Budan, 187
37. Levent Öztürk, Asr-ı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 186
38. Scientific American, 7 Ağustos 2002
39. Kemal Girgin, Işık Birben, 21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti, İstanbul, Nisan 2002, s. 25
40. Kemal Girgin, Işık Birben, 21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti, İstanbul, Nisan 2002, s. 30
41. UNDP 2002 Yıllık Rapor
42. UNDP 2002 Yıllık Rapor
43. Military Budget of Selected Countries,
<http://www.infoplease.com/ipa/A0904504.html>
44. USDA (ABD Tarım Bakanlığı) raporu
45. The Christian Science Monitor, 9 Aralık 2002
46. Dr. Farish A Noor, The Caliphate: Coming Soon To A Country Near You? The Globalisation of Islamic Discourse and its Impact in Malaysia and Beyond, Institut für Islamwissenschaft; Freie Universität of Berlin, 2000 ; s. 31;
<http://www2.ucsc.edu/globalinterns/cpapers/noor.pdf>
47. Dr. Farish A Noor, The Caliphate: Coming Soon To A Country Near You?, s. 26
48. New York Times, 9 Mart 2003
49. The Guardian, 27 Mart 2003
50. Kitab-ül Burhan Fi Alameti-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, s. 66
51. Kitab-ül Burhan Fi Alameti-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, s. 12
52. Ölüm-Kıyamet-Ahiret ve Ahir Zaman Alametleri, s.440)
53. El-Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-il Mehdiyy-il Muntazar, s. 21-22)

54. El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, Ahmed İbn-i Hacer-i Mekki, s. 39-40
55. El-Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-il Mehdiyy-il Muntazar, s. 37)
56. El-Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s.27
57. Sünen-i İbni Mace, Kitabü-l fiten Tercemesi ve Şerhi- Kahraman Neşriyat, cilt 10, Mütercim: Haydar Hatipoğlu, Bab 33, s. 331-335
58. El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s. 43
59. El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s.21
60. Sahih-i Müslim, 1/136
61. El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s.36
62. Sünen-i İbn-i Mace, 10/347
63. El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, s. 23
- 64- Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, New York: Marcel Dekker, 1977, s. 2
- 65- Alexander I. Oparin, Origin of Life, (1936) New York, Dover Publications, 1953 (Reprint), s.196
- 66- "New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life", Bulletin of the American Meteorological Society, c. 63, Kasım 1982, s. 1328-1330
- 67- Stanley Miller, Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules, 1986, s. 7
- 68- Jeffrey Bada, Earth, Şubat 1998, s. 40
- 69- Leslie E. Orgel, The Origin of Life on Earth, Scientific American, c. 271, Ekim 1994, s. 78
- 70- Charles Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964, s. 189
- 71- Charles Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964, s. 184
- 72- B. G. Ranganathan, Origins?, Pennsylvania: The Banner Of Truth Trust, 1988.
- 73- Charles Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964, s. 179
- 74- Charles Darwin, The Origin of Species, s. 172, 280
- 75- Derek A. Ager, "The Nature of the Fossil Record", Proceedings of the British Geological Association, c. 87, 1976, s. 133
- 76- Douglas J. Futuyma, Science on Trial, New York: Pantheon Books, 1983. s. 197
- 77- Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, New York: Toplinger Publications, 1970, s. 75-94; Charles E. Oxnard, "The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt", Nature, c. 258, s. 389
- 78- J. Rennie, "Darwin's Current Bulldog: Ernst Mayr", Scientific American, Aralık 1992
- 79- Alan Walker, Science, c. 207, 1980, s. 1103; A. J. Kelso, Physical Antropology, 1. baskı, New York: J. B. Lipincott Co., 1970, s. 221; M. D. Leakey, Olduvai Gorge, c. 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1971, s. 272

80- Time, Kasım 1996

81- S. J. Gould, Natural History, c. 85, 1976, s. 30

82- Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, New York: Toplinger Publications, 1970, s. 19

83- Richard Lewontin, "The Demon-Haunted World", The New York Review of Books, 9 Ocak 1997, s. 28

84- Malcolm Muggeridge, The End of Christendom, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, s.43